

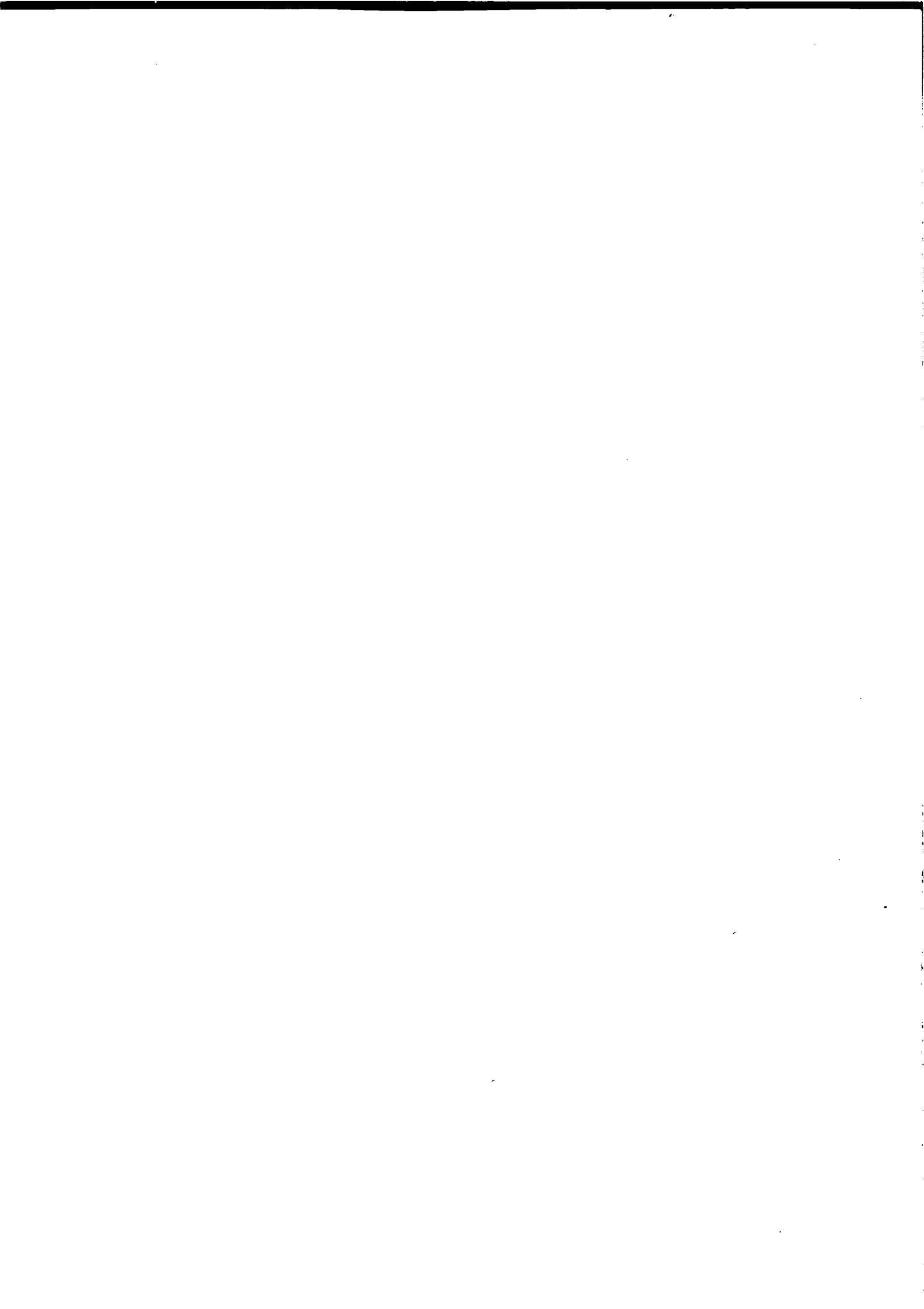
**MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE
VE
KURUCUSU CHARLES AMBROİSE BERNARD**

Hülya ÖZTÜRK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
Eylül , 2009

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE
VE
KURUCUSU CHARLES AMBROİSE BERNARD

Hülya ÖZTÜRK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Yönetmeliği Uyarınca
Tarih Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Danışman: Yard. Doç. Dr. Cezmi KARASU

Eylül-2009

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hülya ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard” başlıklı bu çalışma 27.08.2009 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim / Yakınçağ Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan ... Doç. Dr. Osman Köksal

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

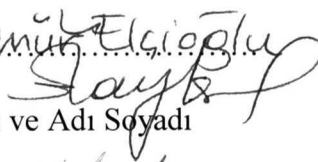
Üye (Danışman) Yrd. Doç. Dr. Cemal Karasu

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Ömür Elçioğlu

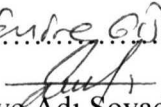
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye Yrd. Doç. Dr. Mehmet Topal

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye Yrd. Doç. Dr. Emine Günmüşsoy

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../.../200...

(İmza)

(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE
VE
KURUCUSU CHARLES AMBROİSE BERNARD

ÖZTÜRK, HÜLYA
Yüksek Lisans – 2009
Yakınçağ Tarihi
Danışman: Yard.Doç.Dr. Cezmi Karasu

Bu çalışmanın amacı: Osmanlı Devleti'ndeki Tıp çalışmalarına ulaşabilmek, Batı ve Batı'nın bu alandaki etkisi doğrultusunda tesis edilen Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kurulması ve bu kuruluşta etkin rol oynayan Viyanalı Hekim Charles Ambroise Bernard ve çalışmalarını inceleyebilmektir.

Bu çalışmanın verileri, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki orjinal kaynaklar kullanılarak elde edilmiştir. Söz konusu kaynaklar önce transkribe edilmiş sonra değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen sağlık uygulamaları daha yakından görülmüş ve günümüz tıbbının gelişimine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

**MEKTEB-İ TIBBIYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE and ITS FOUNDER
CHARLES AMBROİSE BERNARD**

ÖZTÜRK, HÜLYA

Master Thesis, 2009

The History of The Near Age

Advisor: Cezmi KARASU, Associate Professor

The aim of this study is to reach the history of the medical applications in Ottoman, Western effects on such period.. The foundation of Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane and its founder, Charles Ambroise Bernard who is a medical doctor from Viennese, and his studies were also investigated.

The data of this study have been obtained as being used the original sources in the premiership state archives and the Ottoman ones. The sources that are talked about have firstly been translated and then utilized.

In the conclusion of the research, medical applications and development of the Turkish medicine have been investigated.

İÇİNDEKİLER

	sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞLIK UYGULAMALARI**

1.Usta- Çırak Usulü İle Hekim Yetişmesi.....	3
2.Osmanlı Devleti Medreselerinde Tıp	4
3. Tıbhâne ve Cerrahhâne-i Amire.....	8
4.Tıpta Osmanlı Devleti – Batı İlişkileri	14
4.1. Türk Avusturya Tıbbi İlişkileri	16

II. BÖLÜM

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE

1. Kuruluş Çalışmaları.....	20
2. Eğitim Kadrosu ve Programı.....	27
3. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de Eğitim ve Çalışmalar.....	30

III. BÖLÜM

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE’NİN KURUCUSU

MUALLİM-İ EVVEL ORDÜNARYÜS PROF.DR.

CHARLES AMBROÏSE BERNARD

1. Dr. C.A. Bernard’ın Hayatı.....	35
2. C.A. Bernard’ın Osmanlı Devleti Devleti’ne Davet Edilmesi	42
3. C.A. Bernard’ın Osmanlı Devleti’ne Gelişi	47
4. C.A. Bernard İle Beraber Osmanlı Devletine Gelen Dr. Jaques Neuner ve Eczacı Antoine Hofmann.....	49
5. C.A. Bernard’ın Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’deki Çalışmaları...51	
6. C.A. Bernard’ın Eserleri.....	70
6.1. Element De Botanique Eî’ Ecole De Medicine Imperial de Galata Serai/Botanik	

Kitabı.....	71
6.2.Pharmacopee Militaire Ottamane/Farmakope Kitabı.....	72
6.3.Les Bains De Brousse, En Bithnine/ Bursa Banyoları.....	79
6.4.Precis De Percussion Et D'anscultation A I'usage De Ses Laçons./Perküsyon Kitabı.....	84
7. Bernard'ın Aldığı Ücret Ve Nişân Meselesi	86

IV. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ANATOMİ ÇALIŞMALARI

1. Medrese Dönemi.....	88
1.2.Tıphâne Ve Cerrâhhane-i Amire Dönemi	89
1.3.Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Dönemi.....	90
SONUÇ.....	96
EKLER	98
BİBLİYOGRAFYA.....	133

KISALTMALAR

A.g.e:	Adı geçen eser
A.g.m:	Adı geçen makale
A.Ü:	Anadolu Üniversitesi
Bsk:	Baskı
Bkz:	Bakınız
B.O.A:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
S:	Sayfa

ÖNSÖZ

Bu tezin konusu içerisinde Osmanlı tıp anlayışı , Osmanlı Medreselerinde tıp çalışmaları ve Batılılaşma süreci ile bu süreç içerisinde Avusturya'nın Osmanlı'ya etkileri, Türk tıbbının gelişmesindeki önemi ve 19.yy da kurulan önemli bir eğitim kurumu olan Tıp Okulu tam adıyla Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve bu okulun kurucusu ve ruhu olarak kabul edilen Charles Ambroise Bernard ve Türk tıbbına katkıları yer almaktadır.

Konu hazırlanırken tarihsel süreç göz ardı edilmemiş, daha çok yerli kaynaklara ulaşılabilmektedir.

Konunun gerek araştırılmasında gerekse de yazılması sırasında titizlikle yaptığı değerlendirmeler ve yönlendirmelerden dolayı tez danışmanı hocam Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Cezmi KARASU başta olmak üzere kaynaklara ulaşmamda yol gösteren ve tıp alanındaki konularda büyük yardımlarını gördüğüm Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Ömür Elçioğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Hülya ÖZTÜRK

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, kurulduğu yıllardan itibaren eğitim, bilim ve sanata açık bir yapıda olmuştur. Bir yandan toprakları genişleyen Devlet'in diğer yandan bilim ve sanat ufku da gelişime ayak uydurmuştur. Bu doğrultudan bakıldığında bilim ve medeniyet tarihinin önemli mihenk taşları karşımıza çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra, şehre yeni bir şahsiyet kazandırmak için imar faaliyetlerine başlamıştır, pek çok Bizans binası, mescit ve medrese haline dönüştürülmüştür. Fatih Külliyesi içerisinde Semaniye Medreseleri, sekiz medrese ve arkasında sekiz küçük medrese olarak inşa edilmiştir. Ayrıca ihtisas medreseleri olarak Darü'l-hadis ve Darü't-tıb açılmıştır. Bu medreselerde klasik eğitim Süleymaniye Medreselerinin açılmasına kadar devam etmiştir.

Konumuzla bağlantılı olan Darü't-Tıp'ta başlangıçta her ne kadar klasik eğitim yapılsa da Osmanlı Devleti, Avrupa Rönesans tıbbıyla çok erken vakitlerde karşılaşmıştır. II. Murat zamanında Osmanlı hizmetine giren İtalyan Yahudi hekimi Giacomo di Gaeto, Fatih Sultan Mehmet'in hususi tabibi olmuş ve Rönesans tıbbını Osmanlı'ya tanıtmıştır. Bu etki II. Beyazıd döneminde İspanyol birliğinin saldırılarından kaçan ve İstanbul'a getirilen Yahudi bilim adamlarının çabasıyla devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemlerde güçlü olması Avrupa ve İslam dünyasındaki seçkin ilim adamları ve sanatkârlarının İstanbul'da toplanmasına ve bilimsel gelişmelere yol açmıştır .

Tıp konusunda bir diğer klasik dönem eğitim kurumu Kanuni Sultan Süleyman adına yapılan Süleymaniye Medresesi içerisindeki Darü't-tıb'dı. Bu medrese mütehasşis yetiştirmek amacıyla kurulmuş olup Osmanlı tıp eğitimi sahasında tıbbi ihtisaslaşma açısından çok önemli bir yer tutmuştur.

XVI. yüzyılda Avrupa tıbbı Osmanlı topraklarında daha çok yayılmaya başlamıştır. Avrupa ile yoğun ilişkiler sonrasında pek çok Avrupa kaynaklı hastalık Osmanlı'ya geçmiş, Osmanlı mahalli hekimlerinin aciz kalmaları bu hastalıkların daha önce Avrupa'da kullanılan ilaçlar ile tedavi edilmeye başlanmasına sebep olmuştur. XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupa'dan gelen yeni hekimler ve hastalıklar, Osmanlılarda hastalıkları önleme ve tedavi için yeni tıbbi fikirler ve metotların doğmasında etkili

olmuştur. Avrupa kaynaklı bu yeni tıp XIX. yüzyılın başlarına kadar geleneğe dayalı tıp ile bir arada yaşamıştır.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda tıp eğitimi XIX. yüzyıl başlarına kadar dayandırılmaktadır. Ocak 1806 başlarında “Tersane Tıbbiyesi” adlı bir tıp mektebi kurulmuştur. Bu okulda donanmanın tabip ve cerrah ihtiyacını karşılamak amacıyla tıp tahsilini yaygınlaştırmak hedeflenmiştir.

1827 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adı verilen yeni bir ordu kurulmasıyla bu ordunun tabip ve cerrah ihtiyacını karşılayabilmek için hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi önderliğinde İstanbul'da “Tıbhâne-i Amire” adında yeni bir tıp mektebi kurulmuştur. Şehzadebaşı'nda faaliyetine başlayan Tıbhâne'den sonra 29 Ocak 1832'de Topkapı Sarayına bitişik Gülhane Bahçesi'nde mevcut binalarda Cerrâhhane-i Amire açılmıştır. 1838 yılında bu iki bina birleştirilerek Mekteb-i Tıbbiye adını almış ve 1839'da Galatasaray'daki yeni binasına taşınmaya kadar faaliyetlerine burada devam etmiştir. Mektebin başına Avusturyalı hekim Charles Ambroise Bernard getirilmiş ve mektebin ismi Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adını almıştır. Dr. Bernard ile birlikte Tıp eğitimi ve Tıp tarihi açısından pek çok yenilik meydana gelmiştir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane tıp alanında modern anlamdaki ilk önemli okul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada okulun kurulmasında ve geliştirilmesinde büyük pay sahibi olan Charles Ambroise Bernard da unutulmamalıdır. Bu çalışmada Osmanlı Tıp anlayışı çerçevesinde geçirilen Tıphâne-i Amire ve Cerrâhhane-i Amire dönemlerinden sonra asıl konumuz olan Mekteb-i Tıbbiye'yi Adliye-i Şahane, kuruluşu, programı, kadrosu ve çalışmalarıyla incelenirken okulun geliştirilmesi için Viyana'dan getirilen Charles Ambroise Bernard'ın hayatı, çalışmaları ve eserleri üzerinde de durulmuştur.

I.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞLIK UYGULAMALARI

1. USTA- ÇIRAK USULÜ İLE HEKİM YETİŞMESİ

İslam dünyasında medreselerin müderrisler tarafından temsil edilmesi, icazetlerin medreseler tarafından değil de müderrisler tarafından verilmesi, o zamanlarda medrese sistemi içine girmiş tıp öğretimi ile birlikte özel hoca yanında usta-çırak ilişkisi içinde tıp öğretimi olduğunu da göstermektedir.(Bayat, 2006b, 237.)

Başlangıçta tıba hevesli gençler tıp otoritelerinin gözetiminde hastanelerde hasta başında, büyük hekimlerin evlerinde aldıkları derslerle, şehir şehir gezerek ülkenin tanınmış hastanelerinde pratik yaparak veya hekimlerden belli tıbbî konuların eğitimini alarak yetişmekteydiler. Hastanelerdeki tıp tahsili günümüzde olduğu gibi hoca ve öğrencilerin hasta başında pratik, dersanede teorik eğitim şeklindeydi. Belli bir süre tıp eğitimi alanlar okuduğu eserden imtihan edilir, başarılı olanlara icâzename verilirdi.¹

Medrese eğitimi önem kazanmadan yukarıda bahsedilen durumlar Osmanlı Devleti için de geçerliydi. Şöyle ki Osmanlı Devleti'nde Darüşşifa ve saray dışında bir diğer eğitim yolu ve hekim eğitimi, önceki İslami dönemlerdeki gibi usta-çırak ilişkisi şeklinde kendini gösteriyordu.

Hekimler, hastane ya da özel muayenehanelerinde veya özel bir dershanede yanlarında çırak şeklinde hekim yetiştiriyorlardı. Bu hekimler bu eğitimle de icazet alabiliyorlardı. Tabip ve derviş Nidaî, hekimlik bilgisini , “...Yüz yaşını geçmiş bir mübarek ihtiyara rastgeldim ; bu ilmi bana öğretip, bütün tecrübe edilmiş ilaçları bana teslim etti, icazet verdi”, demektedir. (Sarı, 1993, 55.)

¹ İcâzet: Tıp eğitiminde icâzet, hocanın öğrencisine okuttuğu önemli bir tıp yazının veya kendi eserini öğrendiğini bunları öğretme hakkını kazandığını ve bu bilgilerle hastaları tedavi edebileceğini gösteren vesikadır.

2.OSMANLI DEVLETİ MEDRESELERİNDE TIP:

İslam Medeniyeti tarihinin en önemli kurumlarından biri, günümüzün orta ve yüksek öğretimine tekabül eden medreselerdir. Büyük ölçüde Selçuklular döneminde ortaya çıkan ve şekillenen medrese kurumunun Osmanlı Devleti yükseliş döneminde ulaştığı başarı, gerçekten göz kamaştırıcıdır. Osmanlı coğrafyasının geneline yansıyan bu gelişme, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında büyük etki yaratmıştır.

Osmanlı Devleti'nin başlangıcından itibaren bilim ve eğitim- öğretim başlıca merkezleri ve en önemli kurumları olan medreseler, devletin yıkılışının vuku bulduğu yirminci yüzyıl başlarına kadar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Osmanlılar fethettikleri her yerde halkın dini ve ilmi ihtiyaçlarına cevap verebilmek için cami, mektep ve medreseler inşa etmişlerdir. Bu alanda gerçekleştirilen atılıma, padişah ve yakınlarının yanı sıra sosyoekonomik durumları müsait bir çok kişi de katılmış, böylelikle Osmanlı Devleti topraklarında köylere varıncaya kadar yüzlerce, hatta binlerce eğitim- öğretim müessesesi açılmıştır. Bundan nasibini fazlasıyla alan Osmanlı coğrafyası Anadolu'dur. (Hızlı, 2004, 371-372; Kazancıgil, 2007, 19.)

İşte bu bilim çalışmaları içinde Osmanlı Devleti'nde temel araştırma konularından biri de sağlık çalışmaları olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ileri gelenleri sağlık ve hekimliğe büyük önem veriyorlardı. Dönemin sağlık kuruluşlarından Darüşşifaların kendi vakfiyeleri doğrultusunda yürütülmesi söz konusu olmuşsa da, tayinler başta olmak üzere bu kurumların işleyişi Sarayın yönetim düzenine tabi idi. (Sarı, 1999a, 12.)

Çok eski dönemlerden beri fetih hareketlerine büyük önem veren Osmanlı Devleti, askerin hekim ihtiyacının karşılanmasına önem vermiştir. 1399'da Bursa'da, Yıldırım Beyazıt tarafından yaptırılan ve Osmanlıların Anadolu'da yaptırdığı ilk hastane olan, Yıldırım Beyazıt Darüşşifası'nın amacı hem hasta tedavisi, hem de ordu hizmeti için tabip yetiştirmek olmuştur. (Ataç, 1999, 565.)

Osmanlılarda hekimlik anlayışının ve hekimin yetiştirilme tarzının kendine has özellikleri de bulunmaktaydı. Dahiliyeci diyebileceğimiz "tabip"lerin yanı sıra

“cerrah”lar , “kehhal” ler ², kırık_ çıkıkçılar, şerbetçiler, attarlar gibi halkın sağlığı ile ilgilenen değişik ihtisas sahipleri mevcuttu ve bunlar değişik yollardan yetiştirilmekteydi. (Osmanlı Devleti Ansiklopedisi, 1993b., 52.) Osmanlılarda hekimler, klasik İslam geleneği içerisinde usta – çırak ilişkisiyle yetişip, pratik eğitimlerini hastanelerde görürlerdi. Osmanlı Devleti’nde tabib cerrah, kehhal ve tedavi sanatları uğraşanların hepsi ahilik teşkilatının bir uzantısı olan esnaf teşkilatının organizasyonuna sahiplerdi ve usta-çırak olarak eğitilirlerdi. Esnaf tabibin eğitimi de genelde diğer esnafın ki gibi ustanın yanında çırak olarak başlıyordu. (Altıntaş, 2006b., 41.) Devletin askeri ve sivil ihtiyacını karşılayan bu hekimlerin eğitimi için Kanuni Sultan Süleyman devrinde Süleymaniye medreseleri içinde, müstakil olarak Süleymaniye Tıp medresesi kurulmuştu. (İhsanoğlu, 2002, 196.) Tıp ilminin başka ilimlerle yoğun ilgisinden dolayı tıbbın alakalı bulunduğu ilimlerin iyi bir şekilde tahsili yapılmaktaydı. (İzgi, 1997, 19.) Batı dillerini bilen tabipler, İtalyanca, Yunanca, Latince ve Fransızca gibi dillerden çevirdikleri eserler vasıtasıyla, Avrupa’da tıp alanında kaydedilen yeni gelişmeleri takip edebiliyorlardı. (İzgi, 1997, 41.) Hatta bu medreselerde hocalık yapmış kişilerden olan Ebubekir Efendi’nin işlerinden memnun kalınmasıyla ordu cerrâhbaşılığına tayin edildiği anlaşılmaktadır.³

Fatih Sultan Mehmet İstanbul’un fethinden sonra Devletin yeni başkenti İstanbul’u sadece sanatın değil, bilimin de en büyük merkezi yapmayı tasarlamış, İstanbul’da kendi adıyla anılan külliye’yi bir üniversite olarak tesis etmişti.(Adıvar, 1991a, 28.) Yapılan Sahn-ı Seman medreseleri Fatih Külliyesine bitişik olarak yapılmıştır. Külliye’de bir Sıbyan mektebi ile Sahn medreseleri adıyla da bilinen sekiz medrese ve bu medreselerin arkasındaki sekiz küçük medrese bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla “medrese-i üla”, “medrese- saniye”, “medrese-i salise” ve “medrese-i Rabia” şeklinde devam etmektedir. Ayrıca ihtisas medreseleri olarak da “Darü’l-Hadis” ile “Darü’t-tıb” adıyla da anılan Tıp medresesi yer almıştır. Darü’l-Hadis müderrislerine elli, Darü’t-tıb müderrislerine yirmi akçe tayin edilmiştir. Osmanlı Devleti Devleti’nde bilim kurumları olarak ele alınan altı müessesenin üçü astronomi, üçü de tıp sahasında olduğu kaydedilmektedir.(İhsanoğlu, 2000, 254 ; Aydın, 2006, 34.)

² Kehlâl: Göz mütehassısı anlamında kullanılan bir kelime.

³ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No:759.

Osmanlı Devleti'nde sağlık uygulamalarını yürüten Hekimbaşılığın ne zaman ihdas edildiğine dair çok değişik görüşler vardır. (Ak, 2000, 135.) En itibar gören düşünceye göre Hekimbaşılık makamı II. Beyazıd zamanında ortaya çıkmış olup Süleymaniye Tıp medresesi de tabib yetiştirmek için daha sonra açılan ve hekimbaşının idaresine verilen bir tıp müessesesi olmuştur. (İhsanoğlu, 2000, 255.) İlk ciddi hekimbaşı listesine II. Beyazıd döneminde rastlanmıştır. Ülke hastanelerinin hekim tayin ve azilleri de görevleri arasında olan (Bayat, 1999, 8.) hekimbaşılardan Topkapı Sarayı'nda Hekimbaşı Odası olarak bilinen binada, dördüncü avluda, köşkler arasında bir odaları bulunmaktaydı. Padişah için ilaç ve macunların baş lalanın ikametgâhı olan kulede onun nezaretinde hekimbaşı ve ekibi hazırlandığından kuleye aynı zamanda "Başlala Kulesi" de denilmektedir. (Ak, 2000, 135.)

Tabiplerin yetişmesi ve ihdas edilmesi de önemli hususlardandı. Tabiplerde aranan pek çok özellik vardı. İlk aranan özellik ise tecrübe, ustalık ve normal uzmanlıktı. Fatih'te "denenmiş ve tecrübeli uzman"; Edirne'de , "mâhir"; Süleymaniye'de, "marifetli, tecrübeli"; Atik Valide'de, "tıp ilminde usta" ; Manisa'da, "bütün meselelere tecrübe ile vâkıf, uzman" tabiplerin tayini şart koşuludur. (Sarı, 1999b, 495.) Mesela, Edirne Darüşşifası vakfiyesine göre, " Keskin zekalı, iyi yetişmiş, görgülü ve mahir bir tabip reis seçilecek; akıllı tabip hastanın haline baktıktan sonra tıbbın şartları ve kanunları usulünce tedavi edilebilir olanların hastalığını ustalık, olgun bir sezgi ve kavrama üstünlüğü ile teşhis" edilecekti. (Sarı, 1999, 499.)

Bir diğer önemli ilk sağlık kuruluşlarımızdan Topkapı Sarayı'nda ki Enderun Hastanesi'nin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Topkapı Sarayını tanıtanlar 15. yy a ait tanımlamalarının hiçbirinde Bâb-ı Humâyun'un sağ tarafında bir hastanenin yer almadığını; ancak Vavassore'un⁴ haritasında görülen ama tanımlanamayan yapıların belki bu hastaneyi temsil ettiği söylenmekteydi. (Akdeniz; Sarı; Tuğ, 2003, 187.) Başka ata tarihinde kuruluşunun II. Mehmet olduğu kaydedilirken, 16. yy tarihçisi Mustafa Ali, "Hastalar Sarayı" veya "Hastalar Odası" olarak andığı yapının kurucusunun I.Süleyman olduğunu kaydediyor. (Akdeniz; Sarı; Tuğ, 2003, 187.) Ayrıca Topkapı Enderun Mektebi'nin hazırlık okulları mahiyetinde ve II. Beyazıd Dönemi'nde

⁴ Vavassore: 1520'de yayımlanan İstanbul Haritasının çizimini yapan kişi.

kurulmuş olan Galatasaray-ı Mekteb-i Hastanesi de Osmanlı Devleti tıp tarihimizin önemli mihenk taşlarıdır.

II. Beyazıd Darüşşifası ise Edirne’de II. Beyazıd külliyesi içinde inşa edilmiş olmakla birlikte hemen yanındaki medresede de tıp eğitimi verildiği bilinmektedir. İki yapı arasındaki bir geçit kapısından darüşşifaya geçilebilmektedir. Medrese de teorik bilgi alan öğrencilerin hasta başında pratik eğitim yaptıkları yer olan darüşşifa, caminin kuzey ve güney doğrultusundaki alanı kaplar ve camiye paralel olarak uzanmaktadır. (Gökçe, 2001, 39.) Ayrıca diğer önemli darüşşifalar Manisa’da Hafsa Sultan Darüşşifası, 1400 yılında Yıldırım Beyazıd Han tarafından Bursa Uludağ eteklerinde yaptırılan Yıldırım Beyazıd Darüşşifası’nda da tıp eğitimi verildiği bilinmektedir. (İzgi, 1997, 24.) Sultan Ahmet Darüşşifası ise 1617’de inşa edilmiştir. Bilhassa akıl hastalarının tedavi edildiği bina bugün mevcut değildir. (Şehsuvaroğlu, 1984, 21.)

Ordu cerrâhlığı Osmanlı Devleti için çok önemli bir husustu, şöyle ki temel prensibi toprak kazanma olan bir cihan devletinin Ordu için özel hekimler ihdas etmesi gerekiyordu. Ayrıca ordu cerrahlarının ekmek, et ve diğer ihtiyaçlarının temini, ordu cerrahbaşısı Süleyman’ın 40 civarında cerrahın ihtiyaçlarını karşılaması sultandan istekte bulunduğunu da bilmekteyiz.⁵ Evet anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti Tıp Eğitimine verdiği önem kadar sonrasında bu hekimleri görevlendirirken de belli esaslara bağlı kalmıştır. Ancak Tıbbın gelişmesi batı ile münasebetlerden büyük ölçüde etkilenmiştir.

⁵ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No: 915.

3. TIPHÂNE VE CERRÂHHANE-İ AMİRE

Osmanlı Devleti'nde tıp eğitimi pek tabidir ki Tıphâne-i Amire'den önce de vardır. Fakat bugünkü eğitimle bağdaştırılacak bir yönü yoktur. 19. yüzyıla gelindiğinde; Avrupa 'da gelişen yeni tıp eğitimi bu medreselere girmemiştir. Fakat yeni tıp eğitimi öğretecek okullar açma girişimlerine bu dönemde rastlanılmaktadır. 1805'de Rum Tıp Okulu açılmasının öncülerinden III. Selim 1806'da da Kasımpaşa'da açılan Tersane Tıbbiyesi, Tıphâne ve Cerrâhhane-i Amire'ye ön ayak olmuştur.(Altıntaş, 1998, 4.) Her iki okul da kısa süre sonra kapatılmıştır. Buna rağmen Sultan II. Mahmut devrinde ve yeniçeri ocağının lağvından sonra kurulan yeni orduya yani Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'ye (Baykara, 1992, 95.) hekim yetiştirmek üzere Mustafa Behçet Efendi⁶, üçüncü hekimbaşılığı sırasında 13.01.1827'de bu hükümdara da başka bir öneri vererek yeni bir tıp mektebi kurulmasını önermiştir. (Bilim, 1999a, 216 ; Adıvar, 1991b, 216; Ataç, 1996, 242.) Sultanın şu sözlerinden de anlaşılacağı gibi: “Bizim ise, gerek asakiri şahane gerekse memalik-i mahsusamız için hazîk tabipler yetiştirip lazime de istihdam ve diğer taraftan dahi fenni tıbbî kamîlen lisanımıza alıp kütübü lazimesini Türkçe tedavine sây ve ikdam etmeliyiz” .(Tekeli-İlkin, 1993, 61.) diyerek yeni ordunun tabip ihtiyacı belirtilmiştir.

Sultan II. Mahmut Sadrazamdan hasta askerlerin en iyi şekilde tedavisi için Hekimbaşı ile görüşülmesini istemiştir. Bu emir üzerine Sadrazam 1826 senesinde bir toplantı düzenlemiş ve Aralık 1826'da yapılan bu toplantıya; Sadrazam Benderli Mehmet Selim Sırrı Paşa, Serasker Ağa Hüseyin Paşa, Defterdar Mehmet Tahir Efendi, Masarifat Nazır Saib Efendi ve Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi gelmişlerdir.(Altıntaş, 2000a, 91.) Padişaha bildirilen kararlar şöyle özetlenebilir:

- Yeni kurulan ordu Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye Kanunnamesinde, ordunun her tertibine 1 tabip ve 1 cerrah verileceği yazılmıştır. Ancak orduya tayin

⁶ Tıphane döneminin önemli hekimi ve büyük ismi hiç kuşkusuz ki Mustafa Behçet Efendi'dir. (1774-1834) Medreseden yetişmiş eski bir Osmanlı Devleti ailesinin çocuğu olan bu kişi kendi kendini yetiştirerek hakikaten önemli işler yapmıştır. Önce idari olarak birkaç defa hekimbaşılık yapmış ve her defasında önemli atılımlarda bulunmuştur ki, bu atılımların bir tanesi ve önemlisi Tıphaneyi kurmak için padişah katında yaptığı ısrarlı başvurulardır. Mustafa Behçet efendi geleneksel eğitimini tamamladıktan sonra Süleymaniye Medreselerinde tıp tahsilini yapmıştır. Tahsili başladıktan sonra müderris olarak çalışmış, kısa zamanda İlmiye sınıfında Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselmiş, Hâssa Hekimliği ile yöneldiği hekimlik sahasında üç kere Hekimbaşı olmuştur.(1803-1807, 1816-1821, 1823-1834)

edilen hekimlerin yeterli bilgiye sahip olamadığı ve bu durumun Hekimbaşı Efendi ile tekrar konuşulması istenmiştir⁷.

- Görüşülen bir başka konu hekimlerin görevleri ve hizmetçilerin ya da şuan ki karşılığıyla hastabakıcıların durumu, nasıl seçileceği, alacağı maaş ve tayinleri olmuştur. Buna göre; “30’ar kuruş aylıkla hizmetçiler tedarik olunmuş ise de hizmetçiler durmayıp firar etmekte olduklarından Tersane-i Amire taraflarında bazı töhmet ile küreğe konulmuş olanlardan 10 – 12 forsa bu sene hastanede hizmet eylediklerinde azat olmak şartı ile hastaneye alınmaları ve onlara hizmet ettirmek ve yahut hariçten tedarik olunan hizmetçilerin aylıkları biraz dahi arttırılarak devam ve sebatları istihsal olunması düşünülmüştür⁸.
- Toplantıda alınan bir diğer karar ise iyi hekim yetiştirilmesi için Tıphâne kurulmasının gerekliliği olmuştur. Çünkü padişahın istediği gibi yeni bir ordu olan Asâkir-i Mansure-i Muhammeddiyenin askerlerinin iyi bakılması için iyi hekimlerin tayini gerekiyordu. Bunun için de hiç şüphesiz iyi bir tıp eğitimi verecek okula ihtiyaç artıyordu.(Altıntaş, 1998, 5.)
- Bu okulun yeri için yapılan görüşmelerde, “ geçici bir süre için Tulumbacıbaşı Konağı...” düşünülmüştür⁹

Ordunun hasta askerine bakacak hekimlerin yetiştirilmesi için padişah onayı alındıktan sonra Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi padişaha üç tahrir sunmuştur:

Bu konuda ilk öneri Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi’den gelir. Behçet Efendi; “...Osmanlı askerlerinin hasta ve yaralanmış olanları için hazırda tedavi sağlanmakla beraber Osmanlı’da bulunan İslam doktorlarının eski tıp üzerine çalıştıklarını, yeni tıp usüllerini çok da tanımadıklarını belirtmiştir. İslam doktorlarının da ne suretle olursa olsun yabancı dil ve tahsiline sahip olmaları gerektiğini belirtilmiştir. Böylelikle yabancı tıp tahsili ve diline sahip olanlar yetiştirebilmek için bir tıp okulu açılırsa birkaç sene zarfında Asakir-i Mansure-i Muhammediyye askerleri için artık yabancı hekimlere

⁷ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:17447.

⁸ B.O.A., *Hattı Humâyun*, Tasnif No:19308.

⁹ B.O.A., *Hattı Humâyun*, Tasnif No: 19308, II. Mahmut Hattı.

ihtiyaç kalmayacağını belirtmiştir. Açılacak okulda okutulacak dersler ve hocaların görevleriyle ilgili aynı zamanda :

“...Bir hoca ve iki muallimin tayin edilmesi, Hoca olacak kişinin mutlaka ehli İslam’dan olması, muallimlerin ise İslamdan bulunmaz ise başka milletlerden olabileceği belirtilmiştir. Hoca olacak kişinin talebelere gramer, sözdizimi, imla, kitabet, ecza, nebatat ve hastalıkları öğretmesi istenmiş, özellikle bunların Türkçe ve Arapça karşılıklarının öğretilmesini istemiştir.

İkinci muallimin ise Fransızca lisanını ve cerrâhlık ameliyatını öğretmesi, Fransızca lisanına aşina olan hekimlerin teşrihte de öğrencileri eğitmelerini ve başarılı olanları hastanelere cerrah ve tabip olarak görevlendirilmeleri düşünülmüştür.”¹⁰

Diğer bir takrirde ise: Okulun yeri için ileri sürülen fikirler göze çarpmaktadır ; Şimdilik Acemioğlu Meydanı civarındaki mevcut Tulumbacıbaşılara tahsis olunan konakta padihin emriyle Tıbhane-i Amire’nin açılması düşünülmüştür. Behçet Efendinin önerilerine bakılacak olursa ordudaki yabancı hekimlerin yerini dolduracak kişilere ve bunun için modern bir eğitim veren bir müesseseye ihtiyaç vardır. Önerilerin ilerleyen satırlarından anlaşılacağı gibi okulda bir hoca iki öğretmen bulunacaktır. Hocaların ve öğrencilerin İslam olmaları hususu da önemli olmakla birlikte bu öğrencilere hocanın Arapça gramer, kompozisyon ve ilaç bitki ve hastalıkların isimlerinin Türkçe ve Arapça karşılıklarının öğretilmesi öngörülür. İslam bulunamaz ise diğer dinlerden olabilecek hocanın öğrencilere Fransızca gramer (Sarı, 1999, 44) ¹¹ ve cerrahlık dersleri, diğeri ise resimlerle anatomi dersi ve yabancı dilde tıp bilgilerinin verilmesi isteniyordu. Tıp öğrencileri 4 yıl eğitim görecekler (Altıntaş, 2006c, 61.), her sınıfın birer hocası ve yardımcısı olacaktı. Sınıflar en alt kattan başlamak üzere 4.sınıf, 3.sınıf, 2. sınıf, 1. sınıf şeklinde olacak ama öncelikle iki sınıf açılarak öğrencilerin başarı durumlarına göre diğerleri açılacaktı. Okula Mansure ordusundan ve dışarıdan seçilen 40 öğrenci alınacak, bunlara ayda 20 kuruş ve günde birer ekmek ve 100 er gram koyun eti verilecekti. Ayrıca hoca olarak Ahmet Mısri Efendi öneriliyor 150 kuruş maaş alacak olan hoca günde dört ekmek ve bir okka et alabilecekti. Hocaya tayin

¹⁰ B.O.A., *Cevdet Şihhiye*, Tasnif No: 1287, Ayrıca bu konuyla ilgili bkz (ERGİN, 1990, 336.)

¹¹ Ayrıca metinden anlaşılacağı gibi eğer İslam bulunmazsa hocaların Ecnebi olması düşünülmüş ve bu konuya ihtimam gösterilmiş, ancak 1865’e gelindiğinde 24 Hocanın yalnızca biri, Ahmet Efendi Türk idi.

edilecek olan yardımcısı kararlaştırılmış ve hocanın izin günleri Salı ve Cuma günleri olarak belirlenmiştir. Bu günler dışında Aritmetik, Kur'an, Birgivi Risalesi, Ahlak, Arapça Gramer, hastalık ve ilaçların Arapça Türkçe ve Fransızca karşılıkları okutulacaktı. Ayrıca yazı ve kompozisyon derslerini okutacak bir hattatın alınması istenmiştir. İstanbul hekimlerinin 20 tanesinin Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahaneye alınması ve bunlara ayda 50 kuruş maaş, bir ekmek ve 100 gram koyun eti verilmesi istenmekteydi. Bunların başına Avrupa tıbbını bilen Mehmet Necati Bey aylık 300 kuruş maaş, dört ekmek ve günde bir okka koyun etiyle atanacaktı. Mansure ordusunda istek oldukça bunlar bir yandan tahsillerini yapacaklar diğer yandan da orduda staj yapacakları belirtilmiştir¹².

Behçet Efendi'nin bu önerilerini duyan sadrazam padişaha bir telhis yazmıştır. Burada Serasker Paşa Kapısında yapılan toplantı ve kararları padişaha hatırlatılır. Ve bu konunun çok etraflıca konuşulduğu belirtilerek bina için kendi fikrini yani "Tulumbacıbaşı Sabıkının Konağını" teklif etmiştir. (Sarı, 1999, 532.) Öğrencilerin hocaların ve hizmetçilerin alacakları ücret için padişahтан irade istenmiştir¹³. Padişah sadrazamına yazdığı Hattı Humâyun da; " Benim Vezirim, İş bu takririn ve Hekimbaşı efendinin takriri manzur ve malum olmuştur, şimdilik bu vechle icrası münasip olmakla takririnde beyan eylediğin vechle tanzimine ibtidar olunsun hastalar hususu dahi tahkike göre nizama girmiş olduğundan mahsus oldum yine böyle ihtimam olunsun. Bunu ecir ve sevabı çok büyüktür¹⁴" diyerek ne denli bir araştırmadan sonra böyle bir kanaate vardığını anlayabiliyor ve o dönemde böyle bir yeniliğe kapılarını ne kadar kolay açtığını görebiliyoruz.

Padişah bu görüşmeler sonrasında Tıbhâne-i Amire'nin açılmasını kabul edecektir. Sadrazamın belirttiği yer olan ve aynı zamanda Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı için boş kalan Acemioğlanlar Kışlası yanındaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda 14 Mart 1827'de Tıphâne ve Cerrahhâne-i Amire kurulmuştur. (Şarlak, 1993, 114.) Okulun kurucu müdürü ve baş hocası Mustafa Behçet Efendi olmuş, Okulun hocası Abdülhak Molla,

¹² B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No:1287 ; (BİLİM, 1999a, 53.)

¹³ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun* , Tasnif No: 17447.

¹⁴ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun* , Tasnif No: 17447.

Ser münecim Osman Saip, Doktor Stefan Bogos, Ahmet Hilmi, Vasıf Efendi ve Hüseyin Efendilerdir. (Ergin, 1990, 340; Bilim, 1999a, 55; Tahsin, 1991, 4.)

Tıbhâne-i Amire bugün dahi tıp bayramı olarak kutlanan 14 Mart 1827'de ordunun hekim ihtiyacını karşılamak üzere açılmış bir okul olup, isteyen hiçbir sınava tabi olmadan bu okula girebilmekteydi. Fakülte kâtibi Fevzi Efendinin yapacağı kayıt işlemi doktor yetişmek için yeterli kaide idi. (Ekdal, 1982, 13; Akyüz, 1991, 135.)

Toplantıda alınan kararlardan biri de okulun dilinin Fransızca olması idi bunun için öğrencilere ilk yıl bir Fransızca eğitimi verilmiştir. Daha sonra dört yıl tıp eğitimi alan öğrenciler dersleri teoride görürler, pratikte ders almazlardı. Oysa batıda aynı yıllarda pratik dersleri veriliyor ve diseksiyon üzerinde çalışmalar yapıyordu. Tıphânenin ilk mezunlarına bakılacak olursa Aziz Bey, Fuad Paşa ve Zeki Efendi gibi ünlü kişiler de olmuştur. Fuad Paşa daha sonralarda siyasi hayata atılmıştır.¹⁵ Görüldüğü gibi tıbhâneye katılım fazla olmadığı gibi bitirenlerden pek çoğu da farklı alanlara yönelmişlerdir. Tıbhâneye katılımı özendirmek için giriş sınavı dahi konulmamıştır. Ancak bir diğer sınıfa geçiş hocaların kanaatleriyle gerçekleşiyordu. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin öğretim dili Fransızcaydı bu yüzden ilk sınıf olan 4.sınıfta Fransızca gramer, kompozisyon, örnek metinler okuyorlar Arapça, din bilgisi, Osmanlıca gramer, güzel yazı gülistan, fizik ve kimya derslerini alan öğrenci 3. sınıfta ise din bilgisi, zooloji, anatomi, botanik, Fransızca gramer, kompozisyon ve metinler yer almaktaydı. Öğrenciler bu sınıfı başardıktan sonra diğer iki sınıf sırasıyla açılmıştır. 2.sınıfın programında sağlık bilgisi koruma, tıp bilgisi, anatomi, organlar, askeri cerrâhi dersleri alınıp 1.sınıfta doğum bilgisi ve iç dış hastalıklar yer almaktaydı. Anatomi dersleri insan üzerinde değil, model üzerinde verilmekteydi. Dört sınıf da açılınca artık giriş sınavı ve sınıf geçme sınavlarına rastlamaktayız¹⁶.

Okulun açılışında ve yürütülmesinde sadece okul müdürü Mustafa Behçet Efendi değil padişah II. Mahmut ta büyük itina göstermiş ve yakından takip etmiştir. Okulu zaman zaman ziyaret eden padişah yapılan sınavlardan memnunluğunu bildirmek için başarılı öğrencilere yarım kese akçe ödüller vermiştir. Ama Mahmut II gelinen bu

¹⁵ Fuad Paşayla ilgili bakınız; İslam Ansiklopedisi, "Fuad Paşa" maddesi, s:654; (Öztuna, 1994, 184.)

¹⁶ B.O.A. , *Cevdet Maarif*, Tasnif No: 4783; (Ergin, 1990, 346.)

durumdan çok memnun değildi ve okulun daha da genişletilmesini istiyor ve verdiği iradeyle Cerrâh gereksinimini karşılamak için 5 Şaban 1246\ 4 Mart 1831'de Topkapı Sarayı'nın Yıldızlı kapı tarafındaki üç oda da bir Cerrâhhane açılmıştır.(Bilim, 2000a, 58; Akyüz, 1991, 135) Açılışa Tıbhâne-i Amire'nin Nazırı ve Hekimbaşı Abdülhak Molla ve Miralay Namık Bey gibi ileri gelen yöneticiler hocalar ve öğrencilerin katılmıştır. Beş sınıflı olan bu okulun başına yönetici ve hoca olarak Paris, Berlin ve Petersburg da bu konu da ün yapmış olan ve Fransa'dan getirilmiş olan SİDDİKALİR atanmış ve yeni okulun açılış konuşmasını yapan Namık Beyin metnini Fransızcaya tercüme etmiştir. (Berkes,1999, 163; Bilim, 2000a, 58.) Cerrâhhane'nin öğretim dili Türkçe olmuştur. Programında, Osmanlı grameri, Osmanlıca kompozisyon, genel anatomi, cerrâhlık, hastalıkların nedenleri, tıp bilgileri ve kimya gibi dersler vardı. Okul yatılı olduğu için öğrenciler genellikle okulda kalır, sadece haftada bir gece evlerine gidebilmişlerdir. Okul disiplinli olup öğrencilerin giysileri çok düzenliydi. Okuldaki disiplini sağlamakla Osman Saip Efendi görevlendirilmişti. Tıp bilgileri dersi de Konstantin Efendi ve Sıddikalir tarafından yürütülürdü. Diğer tüm dersler SİDDİKALİR tarafından verilmekteydi. (Ekdal, 1982, 14.) İsmail, Kamil, Ali, Veli, Nuri, Hüseyin, Şerif Efendiler Cerrâhhane'nin ilk mezunlarıdır. Okulun mevcudu tam olarak bilinmemektedir. İlk mezun İsmail Paşa Mektebi Tıbbîye nazırı ve hekimbaşısı olmuştur. (Bilim, 2000a, 59; Kahya; Erdemir, 2000, 296.) 1833 yılında Tıbhâne'nin son sınıfı açılmıştır. Bu sınıfta tıbbın en son bilgilerinin öğretilmesi istenmiştir. Bu durum Takvim-i Vekayi de; Sınıf-ı evvel fenn-i hikmet ve fennlerin inceliklerini öğrenme ve öğretmeye mahsus olduğundan bu sınıfın açılması için zamana ihtiyaç vardır denmiştir. Sınıf-ı sâni'de anatomi, fizyoloji ve farmakoloji gibi tıbbın önde gelen fennleri öğretilenkti. 1836'da Tıp ilmi ve Cerrâhlık eğitimi birleştirilmişti. İlk sınıfta genel bilgiler ve dil bilgisi, ikinci sınıfta tıp dersleri ile yabancı dilde tıp bilgileri, üçüncü sınıfta tedavi ve farmakoloji bilgileri yanında ağırlıklı olarak anatomi öğretilenkti. Son sınıfta kabiliyetlerine göre ikiye ayrılan öğrenciler, cerrahi sınıfta cerrahi bilgileri, tıp sınıfında ise tıp bilgileri alacaktılar. (Altıntaş, 2000b, 14.)

Gerek Tıphâne, gerekse Cerrâhhane'nin dört senelik öğretimi tamamıyla teorik idi. Hasta üzerinde çalışılmazdı. Bir taraftan lisân öğretmek, diğer taraftan tıp dışı Arapça,

Hayvanat, Nebatat dersleri okutarak ve bu yoldan iyi hekim yetiştirmek mümkün değildi. Kısa zamanda bu gerçek anlaşıldı.(Ekdal, 1982, 14.)

4. TIPTA OSMANLI DEVLETİ – BATI İLİŞKİLERİ:

Tıp sahasında Osmanlı Devleti Batı münasebetlerinin başlangıç noktasına baktığımızda ilk temaslar, Endülüs'ten gelen Yahudi tabipler vasıtasıyla olmuştur.(İhsanoğlu, 2000, 336.) Türklerin Avrupa tıbbını çok iyi bildiklerini söyleyen Toderini, “Osmanlı Devleti başkenti İstanbul’un Türk, Musevi, Rum, Arap, Emeni, Frenk Hıristiyan ve dinsiz doktorlarla dolu olduğunu, bunların sarayda çok yüksek kazançlar elde ettiklerini; bu doktorların kendi aralarında buluşmalarından doğru bir bilgi alış- verişi, bütün memleketlerden her dilden gelen, İstanbul doktorlarının seçkin bilgilere ve kendi akademilerinin tercümelerine de sahip olacaklarını, böylece onların Avrupa’daki ileri tıp bilgisine uyum sağlamaları gerektiği halde bunu başaramadıklarını, çünkü her ne kadar kabiliyetli Türkler, tıp incelemeleri yapıyor ve tıp hakkında ilmi eserler yazmış bulunuyorlardıysa da yine de tıp durgun kalıyor ve insanlık için çok lüzumlu olan bu sanat vahşi bir cehalete maruz bırakılıyordu.” demektedir. (İzgi, 1997, 41.)Özellikle 16. yy.dan itibaren Avrupa’da başlayan reform hareketleri diğer sahaların yanında tıp sahasını da etkilemiş, Madeni drogların tedaviye girmesi, anatominin tıptaki öneminin kavranması, fizik ve kimyanın tıbbı yansıması ile tıp çehre değiştirmiş, tıp eğitimi de bu yeniliklerle değişmiştir. (Altıntaş, 2000a, 89.) 19. yy a gelindiğinde Osmanlı Devleti’nde klasik tıp eğitimcileri yeni tıbbi öğrenmemiş kişilerden oluşuyordu. İstanbul halkı Avrupa’dan gelen ve yeni tıbbi bildiklerini iddia eden mütetabiblerin elinde perişan oluyorlardı. Bu konuyu Feridun Nafiz Uzluk’un eserinden şöyle öğreniyoruz: *“Müslümanlardan hiç biri bu yüksek fenne hevesli olmayıp Süleymaniye Tıphânesi’nde yalnız hocalık vazifesine ve Tımarhane tabipliğine kanaat eder bazı çehresiz ve battal adamlardan başka kimse kalmayıp, Osmanlı Devleti memleketinde değil yeni hekimliği hatta eski tıpi dahi okuyup öğretecek kimse kalmamakta bir zamanlar hekimleri oldukça çok diye anılan ve sayılan şehirlerden İstanbul’da şimdiki halde Hırvat gemici vesaire ırgat bozuntusu bir alay cahil tabip ellerinde kalıp”* diyerek üzüntüsünü açıklıyor. (Altıntaş, 2000a, 89.) Toderini, Osmanlı

Devleti tabiplerinin bu intibaksızlığını, devletin hiçbir zaman ciddi bir şekilde tıbbın tedris ve terakkisi için çalışmamalarına bağlamaktadır. Toderini tıp incelemelerine giren her cinsten bilgisiz şahısların sadece Türklerden değil, her milletten insanlar ve özellikle Frenkler olduğunu ifade ettikten sonra söz konusu doktorların iki-üç kere doktorlara tercümanlık yaptıktan ve iki-üç beylik reçeteyi öğrendikten sonra vakit kaybetmeden çok gelir sağlayan tıp mesleğine girdiklerini belirtmektedir. (İzgi, 1997, 41.)

Yenilikçi padişahlarımızdan olan III. Selim Devri'nde Tersane'de donanma için bazı sağlık kuruluşları ve bunlardan olarak bir tıp bölümü kurulmuşsa da meydana gelen bir yangınla bunlar yanmıştı

. Aynı dönemde hep aynı yolda gidip durulurken III. Selim bu ilmin yenileşmesi için Dimitri Moruzi adında Rum beyzadelerinden bir şahsa bir okul açılması için izin verilmişti. (Adıvar, 1991b, 212.) Okul 1805'de Osmanlı Devleti Devleti'nun Rum yurttaşları tarafından İstanbul'da Kuruçeşme'de kurulan Rum okulunun içerisinde bir tıp bölümü de açılmıştı. Padişah bu okula bir takım olanaklar yanında, arazisine, binalarına ve hocalarına dokunulmazlık sağlamıştı. (Bilim, 1999a, 237.) III. Selim Avrupa ile temasları sonrasında tıp öğretiminin teşrihsiz(otopsi) olamayacağını anlaması ancak bunun devlet eliyle yapılmasına cesaret edilemeyip Rumlara verilmesi daha doğru bulunmuştur. Rum öğrencilere matematik ve geometri dışında Türkçe ve başka yabancı diller öğretilerek "Osmanlı Devleti'ne işe yarar mütercim ve tercüman yetiştirilmesi amacıyla kurulan bu okul bir süre sonra kapanmış ve okul müdürü Dimitri Moruzi de idam edilmiştir. (Tanzimattan Cumhuriyet'e, 1985b, 168.) Gayesi ilk fırsatta Sakızağacı Hastanesi'nde Müslümanlar için ayrıca bir tıphane açmaktı. Fakat Kabakçı İsyanı önce tahtına sonra canına mal oldu. (Kahya; Erdemir, 2000, 255.)

Osmanlı Devleti ve yenileşme denince akla 19. yy ve padişahı II. Mahmut gelir. Bu dönem de askeri güçlerini arttırabilmek için Avrupa bilimini ihtiyaçlarına göre ve fonksiyonel bir şekilde aktarmaya başlamışlardır. Eski heybetine dönebilmek için bilim ve teknolojiyi derhal elde etmeleri gerekiyordu. Bu doğrultuda Mühendishaneler dışında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi kurmuşlar ve bu selektif transfer sürecinde bir değişikliğe yol açarak kamu hedeflerle sivil ihtiyaçları karşılamaya yönelmişlerdir.(İhsanoğlu, 2000, 34.)

Anlaşılacağı gibi Osmanlıların Batı bilim ve teknolojisi ve doğal olarak tıbbıyla temasları, ihtiyaçları ölçüsünde ve selektif bir şekilde başlayarak uzun bir süre devam etmiştir. Son zamanlarında tamamen modernleşmenin kendi bilim geleneklerini terk ederek olacağını anlamıştır.

4.1. TÜRK- AVUSTURYA TIBBİ İLİŞKİLERİ:

Türk Avusturya tıbbi ilişkilerinin çok eski bir maziye sahip olduğuna pek çok kaynakta rastlayabiliyoruz. Selçuklu dönemine ait saray, kale kapısı, hatta Divriği’de 1229’da inşa edilmiş olan hastane ve camiden oluşan yapıda görülen çift başlı kartal motifinin, o devrin tarihçisi İbn Bibi’ye göre Anadolu Selçuklu Türk hükümdarlarının arması olarak kullanıldığı ve bir yere hâkim olununca oraya tepesinde kartal bulunan çetirlerini kurdukları bilindiğine göre aynı çift başlı kartalın Avusturya’nın da arması olarak kullanılması, her iki ulus arasındaki ilişkilerin çok eskiye kadar uzandığının adeta bir delili gibidir. (Terzioğlu, 1987, 11.)

Bununla birlikte 13. yy. sonunda iktidara gelen ve I. Dünya Savaşından sonra yine aynı zamanda tarih sahnesinden geri çekilen Habsburg ve Osmanlı Devleti Hanedanları zamanında Türk Avusturya tıbbi ve kültür ilişkilerinin daha da yoğunlaştığı ve her iki ülkede cumhuriyetin ilanından bugüne kadar bu ilişkilerin yoğun bir şekilde devam ettiği bir hakikattir.

Osmanlı Devleti ve Habsburg Hükümdarları arasında bilhassa 1526’da Mohaç Meydan Muharebesi ile Macaristan’ın büyük bir kısmının Osmanlı Devleti’ne katılmasından sonra sık sık karşılıklı Elçilik heyetlerinin gönderilmeleri her iki ülke arasında kültürel ve tıbbi ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Avusturya’nın İstanbul’a 130, Osmanlı Devleti’nden Viyana’ya 80–90 elçilik heyetlerini bu dönemde gönderdikleri, mesela Osmanlı Devleti elçilerinin, Avusturya İmparatoruna Osmanlı Devleti silah ve sanayi ve sanat eserleri yanı sıra çeşitli ilaçlar, Bezoar, Moschus, Amber, Gülyağı ve çeşitli parfümeri hediye olarak götördükleri, Ghiselin von Busbeck gibi Avusturya elçilerinin İstanbul’dan çeşitli tıbbi eserlerin el yazma nüshalarını ve Türk lalesi, Hyazinthen ve Kaiserkrone Türkischen Holler denilen bitkileri Viyana’ya

götürdükleri düşünülecek olursa, bu elçilerin her iki ülke arasında kültürel rolü daha iyi anlaşılacaktır.

Mohaç zaferinden sonra Kanuni Süleyman tarafından Macaristan'da sağlık teşkilatını düzenlemekle görevlendirilen Musa bin Hamon'un, Türkçe olarak yazdığı ve Arslan Terzioğlu tarafından ilk defa bilim âlemine tanıtılıp faksimile¹⁷ olarak yayınlanan dış tıbbına ait monografik eserinde Almanya'da, Romanya'da ve Polonya'daki Materia Medaca'dan (ilaçlardan) bahsettiği görülür.

İstanbul kütüphanelerinde bulunan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinin el yazma nüshalarında Viyana'nın yanı sıra Kaşvar'daki (herhalde Karnten'deki Friesach olsa gerek) Manastır hastanesinden ve orada cesetler üzerinde yapılan teşrihten (diseksiyon) bahsedilmektedir. Viyana'daki hastaneleri ve hekim muayenehanelerini daha etraflıca tasvir eden Evliya Çelebi 'ye göre o zaman Viyana'da 7 hastane vardı. Evliya Çelebi 1665 yılında Viyana'yı ziyareti esnasında bu esnasında bu hastane, şehrin en yeni ve en büyük hastanesi idi. Stephansdom denilen katedral'in yakınındaki bu hastaneyi Evliya Çelebi şöyle tasvir etmekte:

"...Fakat hepsinden büyük ve temizi İstefani manastırı tımarhanesidir. Kral bile hasta olsa buraya gelir. Eflatun, Bokrat, Sokrat, Batlamyos, Filkos gibi hekimler burada toplanmışlardır. Beyaz elbise giyip, elleri daima eldivenlidir. Elleri her vakit yumuşak olup, hastanın nabzını tutunca bütün derdini anlarlar..."

Bu hastanede yapılan bir beyin ameliyatından detaylı olarak bahseden Evliya Çelebi bu hastanedeki hekimlerin beyaz elbise giyip ellerinin daima eldivenli olduğunu belirtmesi ve ameliyatta iplik yerine seksen karıncaya yaraların ısıtılarak dikilmesinden bahsetmesi oldukça ilginçtir. Gerek Viyanalı cerrah ve hekimlerden, gerekse oradaki hastanelerden övgü ile bahsederken Evliya Çelebi'nin Avusturya'da tıp ve hastanecilik alanındaki ilerlemelerin farkında olduğu görülmektedir.

Bugün çok iyi bilinir ki Ortaavrupa'da ve Avusturya'da Türk tesirleri oldukça etkindi ve Osmanlı Devleti Yeniçeri müziği birçok ünlü Avusturyalı müzisyeni etkilemişti. Mesela Mozart'ın "Saraydan Kız Kaçırma" isimli meşhur operasında Türk

¹⁷ Faksimile: Yazma bir kitap veya resmin bir kopyası, suret.

müziğinin Avrupalılaştırılmış nameleri yer almaktadır. Mozart'ın Türk Marşı'nda da Türk müziğinin dâhice işlenerek Avrupalılaştırıldığı görülür. (Kalyoncu, 2005, 317.)

Osmanlı Devleti saray hekimlerinin de 17. yy' ın ortalarında Avrupa'daki tıbbi ilerlemeleri fark ederek, Avrupalı tanınmış hekimlerin eserlerinin Arapça ve Türkçeye tercüme yoluyla bu gelişmelere ayak uydurmaya çalıştıkları görülmüştür. Süleymaniye Tıp medresesinden sonra Viyana'da da tıp tahsili yapan hekimbaşı Subhizade Abdülaziz Efendi Sultan III. Mustafa'nın arzusu üzerine "Hermann Boerhaave'nin Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis in usum doctorinae domesticae digesti" isimli eserini İstanbul'daki Avusturya elçiliği tercümanı Herbert'in yardımı ile "Fusul-i Boerhaave" adı altında 1771 de Türkçeye tercüme etmişti.

Viyana'da 7 Kasım 1785 de işletmeğe açılan Josephinum¹⁸ askeri tıp ve cerrahi akademisinde de bir eğitim hastanesi ile teorik bir tıp tahsilinin verileceği birde akademi binası bulunması adeta bu Tersane-i Amire'de tesis edilen Spitalya ve Tabibhane'ye Josephinum'un örnek olarak alındığını kanıtlar bir durum arz etmektedir. Viyana'daki Josephinum'un tesirlerinin Osmanlı Devleti başkentine kadar ulaşmasını kanıtlayacak diğer bir hususta, Varşova'ya III. Selim'in bir fermanını Napolyon'a götürmekle görevlendirilen Osmanlı Devleti elçisi Seyyid Mehmet Emin Vahit Efendi'nin Viyana'da bulunduğu 1 ila 17 Şubat 1807 tarihlerinde Josephinum'u ziyaret ederek sonra Fransızca olarak da neşredilen sefaretnamesinde Josephinum'u tasvir ettiği anlaşılmaktadır.

25 Mayıs 1807 de III. Selim'in tahttan indirilişine sebep olan "Kabakçı Vakası" ve onu takip eden 14/15 Kasım 1808 deki "Alemdar Mustafa Paşa Vakası"na rağmen Tersane-i Amire'deki bu Spitalya ve Tabibhanenin faaliyetinin devam ettiği, ama binalarının Temmuz 1822 de tamamen yandığı bilinmektedir. Kısa bir süre işletmede kalan bu müessesenin Türk tıpının batılılaşmasında bir dönüm teşkil ettiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda Venedik'te tıp tahsili yaptığı öne sürülen Hekimbaşı

¹⁸ Josephinum: Viyana'daki Alsergrund İlçesinde bulunan Josephinum 1783 ile 1785 yılları arasında mimar Isidork Marcellus Amandus Canevale tarafından inşaa edilmiştir. Josephinum fakirlere hizmet etmek amacı ile doktorların özellikle yara üzerine uzmanlaşmak isteyen doktorların eğitim göreceği bir akademi olarak kurulmuştur. Bu amaç için ilk önce bazı binalar tahsis edilmiştir ama zamanla daha iyi ve kalıcı bir yer için bugünde hala kullanılan bina yapılmıştır. İnşası için İmparator II. Joseph sadece emir vermekle kalmayıp cebinden de yüklü bir meblağ bağışlamıştır. İlk önce kütüphanesi 6 bin adet kitap ile zenginleştirilmiş ve daha sonra bağışladığı 30 bin Gulden ile de patalogie ve anatomi bölümleri donatılmıştır. Bu bölümlerin yanı sıra mineral, botanik ve hayvan bilimleri ile ilgili bölümlerde desteklenmiştir.

Mustafa Behçet Efendi'nin tavsiyesi üzerine orduya lüzumlu hekim ve cerrah yetiştirilmek üzere İstanbul'da Veznecilerde Tulumbacı başı konağında "Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire" 14 Mart 1827 de tesis edilerek eğitime başlamıştı. (Uzluk, 1954, 50-63.)

II. BÖLÜM

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE

1.KURULUŞ ÇALIŞMALARI

Tıbhâne ve Cerrâhhane-i Amire Nazırı Ahmet Necip Efendi, Mayıs 1837’de yer darlığı nedeniyle yeni bir bina talep etmiştir. O günkü binanın, yapılan eğitime yeterli olmadığı, bu eğitim için binanın sahip olması gereken esasları içeren yeni bir bina inşa edilmesini talep etmiştir. Yeni binada olması gereken yerleri tek tek bu takirde belirten hekimbaşı, özellikle şunları istemektedir: 45-50’şer yataklı sedirleri olan, 4–5 adet yatakhane, birkaç basamakla çıkılır kürsüsü olan dersane, Kütüphâne, temasal (suretler, resimler) odası tesavir (tasvirler) odası, kemika ve fizika aletleri ve takımları hifz olunacak hazine... ve Tıphâne civarında büyük bir hastane binası.

Durum gerekli yerlere bildirilmiş, mesele görüşülmüş, yeni bir bina inşa edilmektense Galatasaray’daki Enderun Mektebi’nin düzenlemeler yapılarak tıphâne binası olarak kullanılmasına karar verilmişti. Galatasaray’daki binanın hâli hazırda istenen birçok bölüme sahip olduğu bildirilerek, ‘... *Dört adet koğuş, üç adet hamam yıkılmamış ayakta olup, bunlardan biri hastane ve girişte teşrîhhâne, Kütüphâne...*’ denilerek istekleri rahatlıkla karşılayacağı belirtilmişti. Tıphânenin buraya taşınmasının uygun olacağına karar verilir, keşif yaptırılmış ve hekimbaşının bütün isteklerini de içine alan inşaatın 4–5 ayda tamamlanmasına, 8 Ağustos 1837 tarihinde karar verilmişti. (Osmanlı Devleti’de ilk olarak batı metotlarıyla öğretim yapmaya başlamış olan Galatasaray-ı Mektebi Sultanisinin temelleri II. Beyazıt tarafından bir dış Enderun mektebi olarak kurulmuştur. (Türk Ansiklopedisi, 1976b, 118.)II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağının dağıtılmasıyla başlayan genel değişim hareketleri sırasında, bir Ortaçağ kurumu sayılabilecek olan Galatasaray dış Enderun mektebi ortadan kaldırılmış ve tıp medresesinin binası yetersiz kaldığı için Ekim 1838’de buraya taşınmıştır. (Ülman, 1998, 123 ; Tahsin, 1991, 3.)Bu binaların ilk bölümü, 5 Ağustos 1837’de

tamirata başlanmış, 6 Nisan 1938’de tamamlanmış, ikinci bölüme de 6 Nisan 1838’de başlanmıştı. Bitip teslim edildiğini 18 Mayıs 1838 tarihli belgeden öğreniyoruz. Bu tarihte bina bitmiş ve binanın donanımı ısmarlanmıştı. Ekim 1838 tarihinden itibaren Tıbbîye yeni binaya taşınmıştır. Bu tarih ve bundan sonraki aylara ait öğrenci ve hoca maaş belgelerinde Tıbbîye’nin adı “Mekteb-i Tıbb-ı Cedid” diye geçmektedir.¹⁹

Her iki bölümün birleştirme ihtiyacını ve gerekçesini Abdullah Molla şu satırlarla anlatır.

“Tıphâne-i Amire 4 sınıf, Hoca, Muallim, Talebeler, memurla birlikte 139 kişiden oluşmaktadır. Talebelerin eğitimiyle her ne kadar emek ve gayret gösterilse de bu talebelerin geceleri evlerine gidip sabahları gelmeleri tahsillerine her durumda kuvvetli bir mani olmaktadır. Bu yüzden bu öğrencilerin Cerrâhhane-i Amire öğrencileriyle birleştirilip sadece tatil geceleri evlerine gitmeleri düşünülmüştür. Böylelikle daha güzel tahsil alacakları düşünülerek Tıbhâne-i Amire ve Cerrâhhane-i Mamure talebelerinin tayinlerinin ve tertiblerinin bir usule bağlanması ve bazılarının aylığına artış yapılmasını, bazılarının aylığının ise geri çekilerek dört sınıfın tertip edilmesini, özelliklerine göre ilerleme, okuldan mezuniyet ve görevlendirilmelerinin yapılması” söylendikten sonra şöyle bitirilir:

“...Tıbhâne-i Amire talebelerinin bugün mevcut bulunan Şehzadebaşında ikamet ettikleri konağın devlet hazinesine terkiyle Cerrâhhane-i Mamure talebelerinin şimdilik geceleme ettikleri mahalle öğrencileri ile birbirlerine karışmaları Şaban ayının ilk gecesi 1252 yılından itibaren uygulanması...” denildikten ve okulun idaresine, öğrencilerine bazı şeyler söylenmektedir. (Ergin, 1990, 343.)

Yeni açılan okul Tıbhâne adı altında, Veznecilerde Acemioğlan kışlası yakınında, Tulumbacı Konağında kurulmuştur. Buraya alınan Dr. Bernard’ın İstanbul’a gelmek için mukavele imzalamasından çok önce Tıbhâne olmasına karar verilmiş, bina tamir edilmiş, yeni bölümler ilave edilerek, Ekim 1838’de öğrenciler bu binaya taşınmış ve eğitime devam edilmiştir. Tıbhâne binasının yapılması için Galatasaray Enderun²⁰

¹⁹ B.O.A., *Cevdet Şihhiye*, Tasnif No:598,Evrak no: 2-3-4; (Ekdal, 1982, 14.)

²⁰ Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Hastanesi Galatasaray’daki şimdiki lise binasında idi. Sultan Abdülmecit devrinde ise bunlara ; Rami Kışlası Hastanesi(1840), İstinye Hastanesi(1840), Ahrır Kapı

mektebinde yapılan bütün işlerin detayları belgelerde mevcuttur. Bernard tarafından kurulduğu iddia edilen bölümler Mayıs 1837’de planlanmıştır. Binanın açılış merasimini yapıldığı söylenen 17 Şubat 1839 tarihinde Bernard, İstanbul’a geleli iki buçuk ay olmuş halbuki inşaat başlayalı bir buçuk sene, biteli birkaç ay olmuştur. Yani bazı kaynaklarda iddia edildiği gibi Bernard, Viyana’dan gelerek burada kendi okuduğu Josephinum’u örnek alarak bu okulu inşa ettirmiştir fikri yanlıştır. Binanın açılışı 17 Şubat 1839’da yapıldığı diye kabul edilirse, Bernard bu tarihte İstanbul’a çoktan gelmişti. Galatasaray’daki bu bina ise Enderun Ağaları Mektebi iken Bernard’ın mukavele senedinden bir buçuk yıl önce buranın Tıphâne olmasına karar verilmişti ve bu tarihte Galatasaray’daki Tıbhâne bütün bölümleriyle hazır durumdadır. (Altıntaş, 2006d, 83; Karal 1995, 161.) 17 Şubat’ın seçilme nedenlerinden biri de saray müneccimleri tarafında uğurlu kabul edilmesidir. (Terzioğlu, 1993, 12.)

17 Şubat 1839 tarihinde büyük bir açılış töreniyle Mekteb-i Tıbbîye-i Adliye-i Şahane, eğitime açılmıştır. (Uludağ, 1940, 967.) Mekteb-i Tıbbîyenin açılış tarihini bazı kaynaklar 14 Mayıs 1839’u olarak verir. Fakat bunun doğru olmadığını kanıtlayan birçok belge vardır; De Cadalvene ve E.Barrault’un o döneme ait eserinde II. Mahmut’un 14 Mayıs’da bu Tıbbîye’nin açılışında bulunduğu şeklindeki yanlış bir beyanı bulunmaktadır. 14 Mayıs 1839’da Sultan II. Mahmut’un Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbîye-i Adliye-i Şahane’nin açılışında bulunduğu şekilde kabul edilmesinin yanlış olduğu Viyana’daki Haus, Hof und Staatsarchiv de bulunan 20 Şubat 1839 tarihli arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. Bu belgede “*Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbîye -yi Şahane’nin törenle açılış tarihi 17 Şubat 1839 olarak verilmiş, Topkapı’daki eski Tıp okulunun 180 öğrencisinin Galatasaray’da tesis edilen bu Mekteb-i Tıbbîye-i Adliye-i Şahane’ye nakledilmiştir.*”denilmiştir. (Terzioğlu, 1992, 18.) Ayrıca Takvim-i Vekayi’nin 19 Haziran 1839 sayısında yer alan 14 Mayıs 1839’la ilgili haberde (Bkz, Takvim-i Vekayi. Defa 180. 6 Rebiülahir. 1255/19 Haziran 1839. s. 2.). Galatasaray’da Mekteb-i Tıbbîyenin açılış merasiminden bahsedilmemektedir, sadece uzun süreden beri çalışan bu müessesede yatan hastaları ve tıp talebelerini Sultan II. Mahmud’un

Kışlası Hastanesi(1840), Davut Paşa Hastanesi(1840) eklenmiştir.:(Şehsuvaroğlu, Türk Tıp Tarihi, 1984, 135.)

yanında Hekimbaşı Abdulhâk Molla ve Saray hekimi Dr. Neuner'le 14 Mayıs 1839'da ziyareti anlatılmaktadır.

Ayrıca Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbîye başlığı ile manzum bir şekilde yazan İver paşa, divanında yer alan bu şiirinin şu son beytinde tarih düşürmüş ve her mısra ebced hesabına göre mücevher tarihler olup tesis tarihi 1254 hicri yani 1839 miladi yılını vermekte ama açılış günü belirtilmemektedir.(Baytop, 1985, 12; Kaya, 2002, 40.)

Mevkiinde kıldı ihya Padişah Tıphaneyi

Fenn-i ebdan saye-i Şahide bulsun iştihar 1254

Diğer bir kaynakta ise: Dr. Benno Freiherr v. Toll'ün Avrupa'daki belgelere dayanarak yazdığı İstanbul'daki Karantina tarihini 1838 den 1914 yılına kadar inceleyen eserinde Bu eser, İstanbul'da toplanan ve 10 Haziran 1839'da bir anlaşmanın imzalanması ile biten Karantina Konferansında²¹, Ed. De Cadalvene'in Fransız delegesi olarak bulunması ve anlaşmayı imzalamıştır. O halde bu konferansa katılmak için sonra gelen ve bu Avusturya belgesinde anlatılan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin 17 Şubat da dini ve mülki merasimle açılışında bulunmayan Fransız delegesi Ed. De Cadalvene'nin, bunu görmediği için kendisi, İstanbul'a geldiği zamandaki Sultan II.Mahmut'un 14 Mayıs'ta Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i ziyaretinden bahsederek yanlış bilgi verdiği açıktır. Diplomatik yolla İstanbul'daki Avusturya Büyükelçiliğinden Viyana'ya 17 Şubatta Mekteb-i Tıbbîye'nin açılışından hemen sonra 20 Şubat 1839'da gönderilen bir haber niteliğindeki bu belgedeki bilginin doğruluğundan şüphe edilmemesi gerekir. (Terzioğlu, 1993, 14; Uzluk, 1937, 52.)

²¹ Osmanlı Devleti Sıhhiye komisyonu üyeleri tarafından düzenlenen "Karantina Nizamnamesi" nin Fransızca metni yer almaktadır. 27 Rebiülevvel 1255 (10 Haziran 1839) tarihli bu Karantina tüzüğü'nün altındaki imzalar, delegeler ve sağlık komisyonu üyeleri olarak iki grup halinde toplanmışlardır. Delegeler: A. Sezzoni, Ed. De Cadalvene, Ant. De Raab, F. Bosgiovich'dir. Sağlık Komisyonu veya konseyi ise şu kişilerden oluşmaktadır: Hıfzı Mustafa Paşa'dan başka , Dr. Minas, Dr. Mac Carty, Dr. Neuner, Dr. Bernard, Dr. Marchand, ve Dr. G. Franceschi.²¹Bu tüzükte İstanbul tarihi bakımından ilgi çekici bir bilgi, sondaki geçici madde olup, bunda birkaç ay içinde Fenerbahçe'de Karantinaya tabi mallar için ambarlar yaptırılacağıdır.(TERZİOĞLU, 1999b, 105.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de, hekimbaşı Abdulhâk Molla idi. Okulun açılışından Sultan II Mahmud hazır bulundu ve Tıp tarihinde meşhur olan nutkunu okudu. Kapının iki tarafında devlet ileri gelenleri sırmalı elbiselerle sıralanmış, fesi henüz kendisine yakıştıramayan bir gence fazlaca ilgi gösterilmişti. Bu yeni müdür Dr. Bernard idi. (Tahsin, 1991, 10 vd; Bilim, 2000a, 62; Ekdal, 1982, 14; Terzioğlu, 1999b, 98; Ergin, 1990, 220; Berkes, 1999, 181.)

Törende okunan fermanında Sultan Mahmud özetle şöyle söylemiştir.

“Çocuklar,

Bu yüksek binaları Tıp okulu şeklinde düzenleyerek adını Mekteb-i Tıbbîye-i Adliye-i Şahâne koydum. Burada insan sağlığının hizmetine çalışacağından bu okulu diğerlerinden üstün tuttum. Tıp fenni burada Fransızca öğrenilecektir. Ancak burada hatırınızdan bir soru geçecektir. Acaba bizim dilimizde yazılmış tıp kitapları yok mudur ki, yabancı dille öğrenimi üstün tutuyorsun diyeceğinizi bilirim. Bunu aynen benimserim ve size karşılık olarak şimdilik bazı sakıncalar ve zorlukların bulunduğunu hatırlatırım. Her ne kadar hekimlikle ilgili pek çok kitaplar bulunsa da önceleri Avrupalılarda bu kitapları almış, dillerine çevirmiş ve okutmuşlardır. Lakin bu kitapların aslı Arapça yazılmış olup, uzun süreden beri İslam bilginleri tarafından okunup öğrenilmekten vazgeçilmiş, ilim terimlerini bilenler de azalmış olduğundan, bu kitaplar bir yana atılmış, böylece bunları okuyup dilimize çevirmek hem güç hem de uzun zaman istemektedir. Avrupalılar bu kitapları çevirmeye başladıktan sonra geçen yüzyıl Tıp öğreniminde ilerlemeler, buluşlarla hekimlik bilgisine katkıda bulunmuşlardır. :Bu bakımdan elimizdeki kitaplar onların kine bakarak biraz eksik görünmektedir. Biz bu eksiklikleri tamamlamak için çalışsak bile, hemen Türkçeye çevrilmeleri imkânsız olduğu gibi, böyle bir eğitim için en az on yıl Arapça öğrenmek ve beş altı yıl da tıp eğitimi yapmak gerekir. Halbuki bizim beklemeye vaktimiz olmadığı gibi, yurdumuz ve ordularımızın büyük ihtiyacı olan hekimleri biran önce yetiştirmek ve Türkçeye çevirerek Tıp kitaplarını meydana getirmek zorundayız. Size Fransızca okutmaktan maksadım Fransızca dili değildir. Hekimlik fennini öğrenip yavaş yavaş yurdumuzun her köşesine yaymaktır.” demiş ve Avusturya’dan getirilen Charles Ambroise Bernard’ı eliyle göstererek:

“Bu zatı sizin için özellikle getirdim. Avrupa’nın birinci sınıf hekimlerinden olup gayet yetenekli ve bilgili bir kişidir. Kendisinden ve öteki hocalardan hekimlik öğrenin ve yavaş yavaş Türk dili üzerine bu ilmi yayın. Çünkü yabancı olarak ve tabip sıfatıyla birçok neidüğü belirsiz kişilerin yurdumuzda yerleşmesinden, şurda burada şarlatanlık yapmalarından memnun değilim. Allah’ın izniyle okulunuzu bitirerek diplomanızı aldıktan sonra büyük rütbelere erişeceğiniz kesin bir hakikat olduktan başka okulda bulunduğunuz sürece, her çeşit ihtiyaçlarınız en iyi bir biçimde temin edildiğini belirtmek isterim. Yiyeceklerinizde sıcaklık kebaptan sıcaklık çileğe kadar vardır. Ötekiler de bunların benzerleridir. Sizlere bir üstünlük işareti olmak üzere yaptırmış olduğum nişanlarınızı da bu hafta içinde göndereceğim. Hemen sizlere isteklerim gereğince Ulu Tanrı’dan başarılar dilerim. İstemek sizden vermek bizden.”

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane-i ziyaret eden II. Mahmut’un bu açılışa söylediği bilinen nutukla ilgili son zamanlarda bazı tartışmalar mevcuttur. Nutkun aslının bu olmadığı söylenmektedir. Bu nutukta Dr. Bernard’a büyük bir iltifat edilmektedir. Oysaki Ayten Altıntaş’ın Tarih ve Toplum Dergisindeki yazısında bu konu tartışılmış (Altıntaş, 1997b, 5-9.) ve şu iki nokta üstünde durulmuştur: Birincisi Bernard’ın Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane eğitimi için özellikle getirildiği, ikincisi ise Dr Bernard’ın Avrupa’da birinci derecede önemli hekimlerden olduğu idi. Öncelikle Dr. Bernard Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin yenilenmesi için Avrupa’dan getirilen bir hekim değil, Sultan Mahmut’un tedavisi amacıyla “sarayda kullanılmak için” Viyana’dan getirilen iki hekimden biriydi. Viyana’dan getirildikten sonra Dr. Neuner sarayda padişahın hekimi olarak, Dr. Bernard ise Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de görevlendirilmiştir. İkinci nokta hususunda ise Altıntaş şöyle devam eder; Çünkü Dr. Bernard Viyana’dan seçilip yollanmış idi ancak seçim ilginç olmuştur. Şöyle ki; II. Mahmut hastadır ve Paris Sefiri Ahmet Fethi Beyden iki hekim ister. 1 Ağustos 1838 de Ahmet Fethi Beyin mektubunda; bulanabilen hekimlerin ya çok genç ve tecrübesiz ya da yaşlı olanların yerlerini terk etmek istemedikleri yazılmış, nihayet biri 30 diğeri 32 yaşında iki hekim bulunmuş ve bunlar İstanbul’a gitmeyi kabul etmişlerdir. Bir an önce işe başlamaları düşünülmüş ama Viyana Sefiri Mehmet Rıfat Bey hekimlerin ustalıklarından emin değildir. Doktorlar imtihan ettirilir, muvaffak olsalar da sözleşme hazırlanır ama sefaret gene rahat değildir. Bu sefer de Viyana Sefareti

hekimine tekrar imtihan ettirirler: ve eğer bu iş için karar verilen kişiler başarılı olamazlar ise ileride değiştirilmeleri kapısı açık bırakılmak kaydıyla antlaşma metni hazırlanır.²² Devletin resmi gazetesinde yazarlar ise belgelere uymaktadır. Takvim-i Vekayi’de ; (Sultan II. Mahmut 14 Mayıs 1838’de büyük merasimle karşılandığı Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’ye gelir. Yanında o gün Hekimbaşığa atana Abdülhak Molla²³, Viyana’dan gelen Dr. Neuner ve diğer önemli şahıslar vardır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane binasını dersaneleri ve pratik salonlarını gezer) daha sonra da Mektebin müdürü Osman Efendi ve Ders Nazırı Charles Ambroise Bernard ’ın vasıtasıyla talebelere hitaben bir konuşma yapmıştır.” Bu gazete havadisinde ve orada verilen nutukta başka bir şey yoktur. Yani Bernard o tarihte yalnız ders nazırı idi. Dr. Bernard’ın tıp eğitiminde ki önemi ise 1841 yılında Muallim-i Evvelliğe yükseltilmesinden sonra olmuştur.

Ayrıca nutukla ilgili diğer bir tartışmalı mesele “Nutukta Öğrencilere Verilen Nişan Meselesi” olmuştur. Sultanın irad ettiği söylenen nutukta “...ve *alâmet-i imtiyaziyyeniz olmak üzere yaptırmış olduğum nişânlarınızı dahi bu hafta göndereceğim...*” Bu cümleden öğrencilere nişan verilmesi kararlaştırılmış olup, iradesi çıkmış, darphaneye ısmarlanmış, nişanlar yaptırılmış ve her şey hazır olmalıydı. Bir Padişahın bu hafta nişanlarınızı gönderiyorum demesi için nişanların o tarihte hazır olması gerekiyordu. Oysaki bu nişanlar öğrencilere o hafta değil tam bir buçuk yıl sonra gönderilmişti, üstelik tüm öğrencilere de değil.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de 1839 yılında Fransızca eğitime geçilmiş, program ve hocalar değişmişti. Bu yenilenen Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’deki hoca ve öğrencilerin nişanları yoktu. Mart 1840 tarihinde Hekimbaşı ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin Nazırı Abdülhak Molla bir takrir yazarak okulda hoca ve şakirdanlarının hiçbirisinin nişanları olmadığını belirterek nişan talep etmiştir.²⁴ Buna

²² B.O.A., *Hat-ı Hümayun*, Tasnif No: 46760.

²³ Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin başında sarayda büyük bir üne sahip olan Abdülhak Molla Efendi bulunmakta olup bu tesisin gelişmesinde büyük rolü olmuştur. Onun oğlu eğitimli ve aydın bir Müslüman olarak Hayrullah Efendi Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin eğitim direktörü idi; (Terzioğlu, 1992a, 17 vd.)

²⁴ B.O.A., *Cevdet Maarif*, Tasnif No:4020’deki belgeye göre; “... Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’den meclis-i mezkura memur olunacak hasarlı nişanları olmadığından, bundan altı yedi sene mukaddem bulunan muallimlerin murassa ve onbaşların altından ve şakirdanın füzadan mamul nişân-ı zişânları olup (okunmuyor) saye-i hazret-i mülûkhânedeki gariban-ı iftiharlarına ta’lik ile müftehir olmuşlar

göre değil 1839 da Mart 1840 da dahi ne öğrencilerin ne de hocaların nişanları vardır. Bu karar üzerine 25 Mart 1840'da irade çıkar ve 28 Martta darphaneye emir giderek yalnız Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane üyeleri ve hocaların nişan gitmesi söylenmektedir. Henüz öğrenciler için bir emir çıkmamıştır. Yedi ay sonra çıkan başka bir karardan anlaşılacağı gibi Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane öğrencilerinin her sınıfının en çalışkanlarına 1840 eğitim yılının sonundaki “imtihan-ı umumide” takmak üzere birer nişan yaptırılıp gönderilmişti. (Altıntaş, 1997b, 7 ; Terzioğlu, 1993, 12-15.)

Anlaşılacağı üzere bu nutuk Sultan II.Mahmut'un irad ettiği nutuk değildi.

2. EĞİTİM KADROSU VE PROGRAMI

6 Kasım 1839 tarihli, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane kadrosu için 996 nolu arşiv belgesinde: Belgede ekim ayına ait Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane kadrosu verilmektedir. Bu listede durum şöyledir: Hoca ve muallimler, serhülefa ve talebe, birde memurin-i saire ayrı ayrı gösterilmiş karşılarında bir aylık ne kadar maaş aldıkları yazılmıştır. Bu hocalar listesinde Bernard “ Nazır-ı ders” olarak gösterilmiştir. Diğer hocalar kadrosunda çok az değişiklik vardır. Öğrenci sayısı 237'dir. Bu tarihte Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin nazırı Abdülhak Efendi'dir(Kasım 1839) Bu aya ait maaş listesinin üstünde hekimbaşı Abdülhak Efendi'nin bir takriri var ki baş kısmında “ *Nezaret-i mütehavvil uhde-yi daiyanem olan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de mevcut 290 nefer hoca ve Muallim ve talebe ve memurin-i saire kullarının iş bu 255 senesi Şabanül mah mahsuben bir aylık maaşlarına merbuten...*” denilerek verilecek ücret için karar yazılmış ve altında “Abdülhak” mührü bulunur. ²⁵ (Altıntaş, 2006d,84-85.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ilk kuruluşunda altı sınıf olarak planlanmıştı ve dersleri şöyleydi. (Bilim, 1999b, 63; Tahsin, 1991, 16-19.)

iken Mekteb-i mezkurun teceddüdü münasebetiyle nişanların tebdili iktiza eylediğinden birbirlerinden hariç(okunmuyor) Amireye teslim olunmuş ve bu defa Galatasaray-ı Hümayunu Mekteb-i Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane-i Adliye-i Şahane-i Adliye-i Şahane ünvanıyla tayin ve tahsis buyrulduğuna mebni cem'i levazimat-ı sairesi belegan ma belağ inayet buyrulmuş olduğundan hoca ve şakirdandan birbirinin nişanı olmadığından mucib-i hüzn-i inkisarları olarak ba'de-i füturları olmuş ve....” diye devam etmektedir.

²⁵ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No: 996.

1. Sınıf: Fransızca alfabe, gramer, kompozisyon.
2. Sınıf: Fransızca alfabe, telemak, coğrafya, aritmetik, resim.
3. Sınıf: Fizik, kimya, botanik.
4. Sınıf: Anatomi, zooloji, organlar.
5. Sınıf: Tıp bilgileri, iç ve dış hastalıklar, doğum, sağlık ve koruma.
6. Sınıf: İç ve dış hastalıklar, cerrâhlık.

Öğretim kadrosu şöyle idi: (Bilim, 1999b, 63 ; Tahsin, 1991, 16-19.)

1. Sınıf: Akif Bey, Mösyö Rue.
2. Sınıf: İnios ve Gaspar Efendiler.
3. Sınıf: Derviş Paşa, Kalia ve Salih Efendiler.
4. Sınıf: Spitzer, Konstantin ve Stefan Efendiler.
5. Sınıf: Serandrın, Konstantin Kara Todori Beyler, Stefan Efendi.
6. Sınıf: Bernard, Konstantin Kara Todori Bey.

Ayrıca Bernard'ın isteği üzerine anatomi derslerinin okutumunda bir değişikliğe gidilecektir. Şöyle ki derslerin modeller üzerinde değil insan üzerinde yapılması da kararlaştırılarak bunun hocalığına Spitzer atanacaktır. Ancak okulun öğretimi için bu altı sınıfın yeterli olmadığı düşünüldüğünden daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane, ilk dört sınıfı idadi, 5'i yüksek olmak üzere 9 sınıf haline getirilmiştir. (Bilim, 1999b, 63 ; Tahsin, 1991, 16-19.)

Bu duruma göre yeniden sınıflar ve okutulan dersler düzenlenmiştir. Bu yeni uygulamaya göre:

İdadi Sınıflar:

1. Sınıf: Fransızca, Türkçe yazı, resim, Türkçe Okuma, Fransızca metinler, Fransızca gramer.
2. Sınıf: Türkçe kompozisyon, resim, Fransızca gramer.
3. Sınıf: Coğrafya, Fransızca Gramer, Osmanlı Devletica Gramer.
4. Sınıf: Geometri, Genel Tarih, Coğrafya, cebir.

Yüksek Kısım:

5. Sınıf: Fizik, kimya, kompozisyon
6. Sınıf: Anatomi, botanik.
7. Sınıf: Eczacılık, zooloji, organlar, cerrâhlık.
8. Sınıf: Sağlam koruma , Tıp bilgileri, genel hastalıklar, cerrâhlık.
9. Sınıf: İç ve dış hastalıklar ve cerrâhlık.

Yüksek sınıflarda ders veren öğretmenler listesi ise şöyleydi:

5. Sınıf: Derviş Paşa, Kalia Efendi, Kavaâlit.
6. Sınıf: Spitzer, Salih Efendi.
7. Sınıf: George de la Sude (Corci Bey), Stephan, Kaspar Bey.
8. Sınıf: Konstantin Kara Todori Bey.
9. Sınıf: Mösyö Bernard, Spitzer Konstantin Kara Todori Bey, Serondi Bey.

Mektebin programına ilk defa seririyat dersleri konmuştur ve gene ilk defa Dr Bernard tarafından Anatomi derslerinin kadavra üzerinde verilmesi için saraydan müsaade alınmıştır. (Berkes, 1999, 227; Ekdal, 1982, 16-19.) Viyana'dan gelen ve İspiçel isimli hoca daha çok anatomi dersleriyle ilgileniyor ve bu derslerin anlatımını yapmaktaydı. Ayrıca Avusturya hastanesi hekimi olduğu için, klinik derslerini orada

veriyordu. Öğrenci adedi ise 239 kişiydi. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi öğretim üyelerinin Bernard'dan sonrası daha farklı bir görünüm alır ve daha çok Rum ve Ermenilerden oluştuğu görülmüştür. (Ekdal, 1982, 16-19.)

3. MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE'DE YAPILAN EĞİTİM VE ÇALIŞMALAR:

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin eğitiminde ilk kurulduğu dönemlerde yetiştirilmek üzere alınan öğrencilerin Müslüman olduğu bilinmektedir. Ve bu Müslüman öğrenciler her sınıfta belirli bir miktar maaş ve tayinat almaktaydılar. 1839 Tanzimat Fermanıyla gayri Müslim tebaanın da okula alınması kararlaştırılmıştı ancak bu öğrenciler maaş almayacak, senede iki defa verilen yazlık ve kışlık üniformalara ve verilen et ekmek tayinatının karşılığı olan ücret her sene Mart başında aileleri tarafından ödenecektir. 1842-1843 de 38 Hıristiyan öğrenci alınmıştır. 1843-1844 de 76 Hıristiyan öğrenci mevcuttu. Bunun yanında bu tarihten itibaren yatsız öğrenciler de okula devam etmeye başlamışlardı. Zamanla okula Yahudi öğrenciler de kabul edilmiştir. (Altıntaş, 1995, 68-69.) (Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbîye Adliye-yi Şahane'de her ders yılı sonunda –tıpkı Mektebi Harbiye'de olduğu gibi- Ramazan ayının ilk gününden önce tamamlanacak şekilde imtihanlar yapılıyordu. Bu final sınavlarından başka, öğretim süresince; iki bakalorya, üç doktora ve son sınıfta tez imtihanı verme mecburiyeti vardı. Bu bakalorya ve doktora sınavlarını veremeyen öğrenciler, buldukları sınıfların genel imtihanına kabul edilmezlerdi ve sınıf geçemezlerdi. Üç doktora imtihanı verecek olan son sınıf öğrencileri çalışmalarına bir önceki yıl yaz sonunda, yaz tatilinde başlamaktaydılar. Anatomi, fizyoloji ve genel patoloji konularını kapsayan ilk imtihan son yılın kış aylarında verilmekteydi. Bunu müfredat-ı tıbbî, farmakoloji, kimya ve içeren ve aynı yaz aylarında girilen ikincisi izliyordu. Öğretim yılının sonunda ise iç hastalıkları, hijyen, cerrahi hastalıklar, tıbbi ve cerrahi klinik bilgilerini sınavan üçüncü doktora imtihanı yapılıyordu.(Ülman, 2006, 122.)

Okulun ilk mezunları 1842-1843 yılında verilmiş olup tıp eğitimi üç yıl hazırlık, dört yıl da tıp ve cerrahi dersleri olmak üzere toplam yedi sene idi. Enterasan olan bir husus da, Türk Tıbbının Batılılaşmasında bir dönüm noktası olan Galatasaray'daki Mekteb-i

Tıbbiye-i Adliye-i Şahane, Viyana'daki Josephinum örnek alınarak oluşturulmasından sonra 1843'deki ilk mezunların verildiği bitirme töreninde Sultan Abdülmecit huzurunda Hipokrat Andına benzer bir and'ın okunmasıdır ki bu geleneğin bizde yerleşmesi ve bugünde hala bunu devam etmesi önemki bir diğer husustur. Böylece Hipokrat Andının hekimlik tahsilini tamamlayanlarca yapılması Selçuklular döneminde yerleşerek oradan 13.yyda Salerno ve diğer Avrupa tıp fakültelerine geçtikten sonra 1843'de tekrar Türkiye'ye gelerek bugüne kadar süre gelen bir gelenek olmasıdır.(Terzioğlu, 1992b , 19.) 21 Eylül 1843'de Journal Constantinople'de yayınlanan ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin 18 Eylül 1843 de genel sınavlar tamamlandıktan sonra yapılan ilk diploma törenine ait haberde : “öğrencilerin Kur’ana el basarak “Serment Usage” diye adlandırılan Hipokrat yemini yaptıklarından bahsetmiştir. Ne yazıkki haberde metin verilmemiştir. Herhalde “mutad yemin diye adlandırılan bu yemin Avrupa'daki Hipokrat Andı'na çok benzediğinden lüzum görülmemiştir. Hüseyin Ahmet Efendi isimli askeri bir hekimin Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'den aldığı 26 Zi'l-ka'de 1314(28 Nisan 1896) tarih ve 1668 Numaralı diplomanın başında Hipokrat Andı aynen şöyledir:

“Mûmâ ileyh, veliyy-i nimet-i a'zam ve akdesimiz padişah-ı hülâfetpenâh es-Sultan el-Gâzi Abdülhâmit Hân-ı sâni efendimiz hazretlerine sadâkatla ifây-ı hizmet edeceğine ve gerek zengin olsun ve kangı milletten olursa olsun davet edildiği hastalara iffet ve hüsn-i edep vechile ve tedaviye müsâreat ve teşhis ve tedavi marazlarında kemâliyye itina ve dikkat eyleyeceğine ve kasden iskât-ı cenin(çocuk düşürmek) için hiçbir bahane ilâç vermeyeceğine ve akeri aileleri hastaları tarafından celp ve davet olundukta icâbetle meccânen ve tekâyüddât-ı kâmile ile tedavi edeceğine ve muhtâcîn ve fukaranın inkisârı kulûbuna cür'et eylemeyeceğine ve ağır hastalarda konsülteye sahîhan ihtiyaç görürse, meşverete mutemedi olan etebbâyı hâzikayı davet edeceğine (ve itâsında kemâl-i ihtiyaç ve tefekkürle davranacağına ve eşyay-ı mîriyeyi hüsn-i muhafaza eyleyeceğine (devlet malını güzelce koruyacağına) ve muayenelerde ve rapor tahrîrinde istikametve dikkatten inhiraf etmeyeceğine (raporun hazırlanmasında doğrudan sapmayacağına) ve nizamât ve kavânine itaat eyleyeceğine yemin etmiştir.”

Selçuklular zamanında da tıp eğitiminden sonra Hipokrat andı içilmekte ve bu and İslam dünyasından Avrupa'ya intikal etmektedir.(Terzioğlu, 1992a,s:18.)

Eğitim süresi 1847 yılında idadi öncesi bir yıl ihtiyat sınıfı eklenmesiyle on bir yıla çıkarılmıştı. Müfredat bütün tıbbi branşların teorik, pratik derslerin verilmesi şeklinde düzenlenmişti. Eczacılık eğitimi iki, ilk kez 1843 yılında başlayan ebelik sınıfı bir yıl idi. Ebelik sınıfına teorik ders, hoca tarafından türkçe olarak anlatılıyor. Hocanın dersini bitirip çıkmasından sonra, kendisine asistanlık eden iki ebe tarafından modeller üzerinde ebe adaylarına pratik ders veriliyordu.(Ülman, 2006,s:73.) Bu eğitim yıllarında tıp derslerini takip etmekte zorlanan öğrencilerin cerrah yardımcısı olarak yetiştirildiği Küçük cerrahi sınıfı faaliyetlerine devam etmiştir. Muallimi evvel Dr. Bernard'ın **ELEMENT DE BOTANIQUE EI' ECOLE DE MEDICINE IMPERIAL DE GALATA SERAI/PERCUSSION ET D'ANSCULTATIO A P'USAGE DE SES LAÇONS.** İsimli kitapları ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. Okulda altı ders nazırı etütlere nezaret etmektedir. Bunlardan biri olan Hayrullah Efendi çeşitli kitap ve ders notlarında derleyerek hazırladığı Makalat-ı Tıbbiye'yi tamamlamıştır. O yıl aralarında Salih efendi'nin de olduğu on altı heki mezun olmuştur. Mezunlar askeri hastanelerde staja gönderiliyorlardı. Hocalar tarafından dönüşümlü çalışılan okul polikliniğinde sekiz bin hastaya bakılmış, kliniklerde ise sekiz yüz yirmi üç yatan hastaya hizmet verilmiştir.(Ülman, 2006, 73.)1845-1846 eğitim yılında altı hekim mezun olmuş ve otuz dört ebe ehemmiyetlerini almışlardı. Osmanlı Devleti'nde eczacılık yapabilmek için Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'deki Eczacılık sınıfına devam mecburiyeti bu öğretim yılında getirilmiş ve ikinci öğrenci buradan mezun olmuştu. Okula kabul kuralları bu yıl daha da sıkılaştırılmış ve donanımlı insanlar tercih edilmiştir. Okula yatisız ve maaşsız öğrenci alınmaya başlanmıştır. 1846-1847 öğretim yılında okulun toplum içinde nüfusunun artışı ile paralel olarak Müslüman ve Gayri Müslim kişilerden çocuklarını Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de okutmak isteyenlerin sayısı artmıştır. 1847-1848 öğretim yılında sekiz hekim, beş eczacı, altı ebe mezun olmuştu. Toplam öğrenci sayısı ise üç yüz seksendir. Giderek geliştirilen okul için , Sultan Abdülmecit'in Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane mezunlarının Avrupa'nın herhangi bir tıp fakültesinde zorlu bir imtihanla sınanmamalarını talep etmesi üzerine, Hariciye Nazırı'nın yürüttüğü yazışmalar sonucu Avusturya Sarayından

olumlu cevap gelmiş, bunun üzerine Arif Musa, Stefan İlias, Gregorie Yanovitch ve Nicolas Nikifor, Dr. Spitzer liderliğinde Viyana'ya gönderilmişti. Dört genç bu zorlu imtihandan geçmişlerdir.(Ülman, 2006, 76; Ülman, 1998, 25-27.)

Tıphâne-i Amire ile başlayan bu eğitim hiç ara vermeden ve kendini yenileyerek devam etmiştir. 1839'da yenilenen eğitimiyle Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-yi Şahane dönemi başlamıştır. Burada dersler 1840 yılından itibaren Fransızca yapılmaya başlanmıştır. Eğitim önce 6 yıla sonra 9 yıla çıkarıldı. Bu eğitimin 4 senesi Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin idadisine, 5 sene yüksek kısmına aitti. 1848 de Galatasaray'daki bina yanınca Hasköy'e taşınılır. Humbarahane binasında uzun süre tıp eğitimi yapılmıştır. 1865 den itibaren Demirkapı'daki binaya nakledilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 1867'de açılan sivil Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ile, Gülhane'nin başına getirilen Prof. Dr. R. Rieder Paşa'nın önerilerine göre Haydarpaşa'da inşa edilen Darül-Fünun-ı Osmani Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'sinde 1908/9 da birleştirilinceye kadar tedrisatına devam ederek Türk tıbbının batılılaşmasında büyük rol oynamıştır. (Terzioğlu, 1999a, 90-91.) 1870 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'deki dersler Türkçeleştirilir. Bu dönemlerde tıp eğitimi 4 sene idadi, 6 sene yüksek olmak üzere toplam 10 senedir. Askeri Tıbbîye 1903'de Haydarpaşa'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane için yapılan binaya taşındı. 1908'de Sivil Tıbbîye ile birleştirildi ve 1909 da Darülfünun Tıp Fakültesi olarak Haydarpaşa'da eğitime devam edildi. 1933 yılında Darülfünun kaldırıldı ve İstanbul Üniversitesi kuruldu. Tıp eğitimi İstanbul Tıp Fakültesi olarak devam etti. 1945 de Ankara Tıp Fakültesi, 1954 de İzmir deki tıp fakültesi, 1970 de Bursa'da, 1974 de Edirne'de tıp fakülteleri İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinin çalışmalarıyla açıldı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tüm tıp fakülteleri Tıbhâne-i Âmire'nin ve sonrasında da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin devamı olan eğitim müesseseleri olduğunu söylemek mümkündür. (Altıntaş, 2000a, 111; Terzioğlu, 1999a, 90-91.)

III. BÖLÜM

MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE'NİN KURUCUSU

MUALLİM-İ EVVEL ORDÜNARYÜS PROF.DR.

CHARLES AMBROÏSSE BERNARD

1. DR. C.A. BERNARD'IN HAYATI

Avusturya doğumlu olan Charles Ambroise Bernard , Viyana'daki Kriegsarchiv²⁶ de bulunan vaftiz belgesine göre, 19 Aralık 1808'de Bohemya eyaletinde Starkenbach'da bir ailenin oğlu olarak doğdu.²⁷ Ayrıca Avusturya arşivlerinde yapılan bu araştırmalar ışığında Dr. C.A. Bernard'ın Viyana'da Josefinum'da tıp ve cerrahi eğitimine başlamadan önce, Saaz'da liseyi bitirdiği ve Prag Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesinde Felsefe ve Fransızca eğitimi yaptığı ortaya çıkmıştır. (Terzioğlu, 1992a, 16). Bu da onun Josefinum'u 1838'de bitirip İstanbul'a Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbîye-yi Şahane'ye Direktör ve hoca olarak geldiğinde derslerini nasıl kolaylıkla Fransızca verdiğini ortaya koymaktadır. Bunun ardından Viyana'da askeri tıp ve cerrâhi akademisi Josephinum'da eğitime başlayarak iki yıllık tıbbî ve cerrâhi alt bölümünü bitirmiştir. (Ekdal, 1982, 21; Ganzinger, 1987, 113; Şehsuvaroğlu, 1984, 159; Baytop, 1994, 158 ; Türk Ansiklopedisi, 1953, 200; Kahya; Erdemir, 290; Tanzimattan

²⁶ Kriegsarchiv ; Avusturya savaş arşivi.

²⁷ Dr. C.A. Bernard'ın doğum tarihiyle ilgili oldukça fazla farklı bilgi mevcuttur: Arslan TERZİOĞLU'nun Tarih ve Toplum dergisindeki yazısından anlaşılacağı gibi Viyanalı tıp tarihçisi Manfred Skopec, Viyana'da Bernard'ın vaftiz belgesini buluncaya kadar Bernard'ın doğum tarihi İstanbul'da Beyoğlu'nda Santa Maria Draperis Kilisesinde değerli sanat tarihçimiz Semavi Eyice tarafından 1952 yılında bulunan Dr C.A. Bernard'ın kabri üzerindeki Fransızca yazıtta 23 Şubat 1808'de onun Prag'da doğduğuna ait bilgi kabul görmekteydi. Bknz: (TERZİOĞLU, 1992a, 16 ; SKOPEC, 1983, 101 ; EYİCE, 1952, 92.) Nafiz UZLUK ise eserinde Dr.Bernard'ın Bohemya'da 1810 da dünyaya geldiğini ifade ediyor ama bu konuda kaynak göstermemektedir. Bknz: Nafiz UZLUK, "İstanbul Tıbbîyesi için Avrupa'dan Getirilen İlk Ecnebi Hekim", Dirim, c:XII., Ankara 1937, s:203-208. Müfid EKDAL ise eserinde 23 Şubat 1808'de Bohemya'nın merkezi olan Prag'da doğduğundan bahsetmektedir. Bu tezi içinde yine Santa Maria Draperis İtalyan Katolik Kilisesi'nde bulunan mezarın kitabetini kaynak göstermektedir. Bknz: Müfid EKDAL, Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığı'nda Türk Tıp Tarihi, Tıphâne'den Numuneye, İstanbul 1982,s:21.

Cumhuriyete, 1985b, 169; T, 1987, 21.) Bu alt bölümün yanı sıra, 1822 ile 1848 yılları arasında Josephinum'da 5 yıl süren yüksek bir bölüm de vardı. Bu 5 yıllık bölümü bitirenler tıp ve cerrahi doktorluğu yanında doğum ve göz alanında Magister yapmış olarak mezun olurken, alt bölümü bitirenler cerrahi Magisteri yapmış sayılıyorlardı. C.A. Bernard, Josephinum'un alt bölümünü bitirdikten sonra hekim yardımcısı olarak Rus sınırında Galiçya'daki bir askeri birlikte Bukowina'da Czernowitz'e Sanitatskordon'a (sağlık kordonu) tayin edildiğinde (Kaya, 2002, 5 ; Terzioğlu, 1992b, 17 ; Ekdal, 1982, 21 ; Öner, 1983, 88.)orada kaldığı iki yıl içinde bir kolera hastanesi tesis ettiği ve ilk defa koleradan ölenler üzerinde otopsi yaparak rapor hazırladığı ortaya çıkmıştır ki bu da yine Osmanlı Devleti'nde yapacağı diseksiyon çalışmalarına alt yapı oluşturacaktır. (Terzioğlu, 1992b, 17; Uzluk, 1954, 4.) Bunlar önceden Avusturya'nın güneydoğusunda Türklerin ilerlemesine karşı bir tampon olarak görevlendirilmişler, kanlı çarpışmalara sahne olmuşlardı. Sonraları bu sınırdaki Sanitatskordon, vebaya karşı koruyucu bir fonksiyon için kullanıldı. İmparator XIV. Karl zamanından beri, yani 1728'den itibaren Avusturya'nın vebaya karşı koruyucu bir önlem olarak kullandığı şüpheli bir durum göstermektedir. Avusturya'da 1831 yılındaki kolera salgını tıp anlayışını o zamanın şartlarına ve seviyesine göre Avusturya Sağlık teşkilatını çözümünü güç problemlerle karşı karşıya getirmişti. Böylece Bernard'a , orada Avrupa'da doğudan gelen bu büyük felaketin silinmez izleri içerisindeyken, kendini göstermek fırsatı doğmuştu. O zamanki duruma göre yalnız bir yıl görev yapması gerekirken, lüzum gerektiği için Bernard bu yerde bir yıl daha kalmıştır.

Bu oldukça çetin geçen ve tecrübe edindiği yılların ona çok faydalı, hatta ilerideki gelişmesine etkili olduğu kesindir. Yeniden askeri tıbbî ve cerrâhi Josephinum Akademisinde, bu sefer 5 yıllık yüksek bölümde, eğitimine geri döndüğünde, bu hareketli pratik çalışmaların teorik eğitimin önüne geçtiği görülmüştür. (Skopec, 1987, 101.)

Josephinum'da Almanca dilinde yaptığı “*De functionibus fluidi electirici prae reliquis corporis humani sub statu sano et morbosa*” Latince başlıklı doktora tezini vererek Bernard, 1838 yılında Josephinum'dan “tıp ve cerrahi doktoru” ünvanını kazanmış olarak mezun olmuştur. (Skopec, 1987, 101.)

Avusturya Savaş Arşivindeki 8 Ocak 1840 tarihli belgeye göre Avusturyalı bayan Katharina von Kletzl ile evlenmesi özel yaşamı için önemli bir noktayı içermektedir. Şöyle ki; Bernard Avusturya Devleti Harbiye Nezareti'ne yazdığı 23 Ekim 1839 tarihli dilekçe ile, Avusturya hâriciyesinde tercüman ve müdür olan merhum Franz von Kletz'in kızı bayan Katharina von Kletz ile evlenmek için izin rica etmektedir. Dilekçede, bu evlilik ile kendi durumunun ve pozisyonunun daha iyi olacağı, evlenmek istediği kızında kendi gibi Katolik olduğu ve ayrıca kızın annesinin bu evliliğe izin verdiği ifade edilerek , bu evlilik için öngörülen başlık parası 3.000 florini ödeyebilecek güçte olduğunu belirtmektedir. Avusturya Harbiye Nezareti 8 Ocak 1840'da bu izni Bernard'a daha başlık parası depozit olarak yatırılmadan izni vermiştir. (Skopec, 1987, 103; Terzioğlu, 1992b, 17; Kaya, 2002, 7.) Bernard bu evliliği boyunca çok mesut olmuştur ancak bir çocuk sahibi olamamıştır. (Terzioğlu, 1992b, 17.)

Josephinum gibi bir hastaneden “tıp ve cerrahi doktoru” olarak mezun olması ve bilhassa Galiçya'da Rus sınırında koleraya karşı mücadelede kazandığı tecrübeler göz önünde tutulduğunda, Avusturya'dan İstanbul'a gönderilmek üzere Sultan Mahmut'un arzusu üzerine iki Avusturyalı hekimin seçiminde Viyana'daki Türk elçisinin Bernard üzerine karar kılmasına şaşmamak gerekir.

Bu husus Başbakan Prens Metternich'in²⁸ bu konuyla ilgili olarak 26 Ekim 1838'de Avusturya İmparatoruna yaptığı başvurusuna göre: “Bir süre önce Sultan Mahmut, imparatorluğumuz ve Osmanlı İmparatorluğunun Viyana'daki elçisi vasıtasıyla kendilerinin özel hekimliği ve tesis edecekleri tıbbiye için iki Avusturyalı hekimin gönderilmesiyle ilgili arzularını belirtmişlerdir. Osmanlı elçisinin bununla ilgili olarak seçimi iki askeri hekimimiz Dr. Neuner ve Dr. Bernardolarak belirlenmiştir. Bu hekimler ve oradaki anlaşmaları ile ilgili formel mukavele yapılmıştır. Sadece İmparatorluğumuzun birer kulları olmaktan başka imparatorluk ordusunun askeri hekimleri de olmaları dolayısıyla bunlara, İstanbul'daki karantina teşkilatını organize etmekle görevlendirilen Dr. Minas'a izin verildiği gibi, zât-ı şahaneleriniz tarafından izin verilirse, onlarda bu adı geçen mukavelelerinin gereğini yerine getirmeğe hazırlardır.

²⁸ Metternich ve Tanzimat Osmanlı Devletisi'ne katkıları için bkz; İlber ORTAYLI, Osmanlı Devleti'nde İktisadi ve Sosyal Değişim, Turhan Yay., Ankara 2000, s:441-443.

Sultanın ricâsını yerine getirmek için majesteleri bunlara şüphesiz bu ricâ ettikleri müsâadeyi irâde buyuracaklarıdır.

Bendenizin naçizâne dilekleri, majestelerinin bu husustaki kararlarını en kısa zamanda irâde buyurmaları şeklinde olacaktır.” (Skopec, 1993, 101 vd.)

Dr Bernard’ın biyografisi İmparator II. Joseph’in 1785’de kurduğu askeri tıp ve cerrâhi akademisi Josephinum’un mezunları için tipik olan bir durum gösterir ki, 1838’de İstanbul’da ki Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’ye hoca olarak çağrılmakla ödüllendirilmiş ve işinde doruk noktasına çıkmıştır. 3 Aralık 1838’de İstanbul’a gelen C.A. Bernard, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane müdürü ve hocalığı ile görevlendirilmiştir. (Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, 1983b, 856.)

C.A. Bernard okulu kısa sürede Viyana’daki Josephinum Askeri Tıp Mektebini örnek alarak, düzenlemiş, iki bölümle üç sınıf oluşturmuştur. Bunlar “section preparatoire” (Hazırlık Bölümü) ile “section medical”(tıp bölümü), “classe de pharmacie” (eczacı sınıfı), “classe de chirurgie” (cerrah sınıfı),ve classe des sages femmes’dir. (ebe sınıfı) (Baytop, 1994, 159.) Burada çalışmalarını bu şekilde sürdürürken Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’yi batı tarzında eğitim yapan bir okul haline getirmeye çalışmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’yi kütüphanesiyle, botanik bahçesiyle, eczacılık ve ebelik sınıflarıyla modernleştirilen Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de ilk deha poliklinik, diseksiyon ve otopsi çalışmaları başlatılmış ve yürütülmüştür. İstanbul’da kaldığı sürede bir çok eser kaleme almıştır. Bunlar:

1. ELEMENT DE BOTANIQUE EI’ ECOLE DE MEDICINE IMPERIAL DE GALATA SERAI//BOTANİK KİTABI

2. PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE/FARMAKOPE KİTABI

3. LES BAINS DE BROUSSE, EN BITHNINE// BURSA BANYOLARI

4. PRECIS DE PERCUSSION ET D’ANSCULTATION A I’USAGE DE SES LAÇONS.//PERKÜSYON KİTABI (Terzioğlu, 1992a, 14; Kaya, 2002, 7; Ülman, 2006, 73.)

Yukarıda belirtilen her kitabı ayrı değer arz etse de Türkiye’de yayınlanmış alanlarında ilk eserler olması da önem arz etmektedir. 1840’dan sonra sık sık Bursa kaplıcalarına gittiği anlaşılan Bernard’ın, bu kadar çok kaplıcaları ziyareti onun sağlığının iyi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu ziyaret sırasında yazmış olduğu Kaplıca Risalesi adlı eseri ölümü sonrasında Bursa’yı ziyaret eden Abdülmecit Han tarafından taşbasması olarak yayınlanmıştır.

Bu denli çalışmalar sonrasında Dr. Bernard, 2 Kasım 1844’de boynundaki bir Phlegmone²⁹ neticesi Pyamie’den 36 yaşında İstanbul’da vefat ederek³⁰, Santa Maria Draperis kilisesine gömülmüştür. (Ekdal , 1982, 18 ; Skopec, 1987, 100; Kaya, 2002, 8; Terzioğlu, 1999b, 15-17.)(Santa Maria İtalya Katolik Kilisesi Avusturya- Macaristan sefaretine yakın olduğundan aynı zamanda bu elçiliğin de şapeli olarak görev yapıyordu ve onun için Avusturyalıların himayesinde idi. Bu sebeple bu kilisenin ölüm defteri kayıtları kadar Dr. Bernard’ın mezar taşından da kendisinin burada gömülü olduğunu öğreniyoruz. (Ekdal, 1982, 19.)

Rahip Seraphinus ‘un imzasını taşıyan Latince ölüm kaydı şöyledir:

“Anno Domini 1844’ Die 2. Novembris Carolus Bernardus ex Boemia Ecclesia Sacramentis munitis ad plurimorum vitam transit, 36 annos natus. Corpus ejus persolutis de more exequiis, in hac parochiali Ecclesia terrae demandatum fuit.”

Fr. Seraphinus Parochus

²⁹ Phlegmone: Cilt altı veya derin bağ dokusunun iltihaplanması.

³⁰ Turhan BAYTOP bu konuda, Bernard’ın diş çekilmesiyle ilgili bir enfeksiyondan dolayı öldüğü kaydedilmiştir. Ancak Bursa’ya yoğun olarak kaplıcalara gittiği için bu bilginin doğruluğu tartışılabilir. Bu konuyla ilgili bkz: Turhan BAYTOP, “ BERNARD, Karl Ambrousse”, Düden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul 1994.

“Bohemyalı Carolus Bernardus, Miladi 1844 yılının 2. Kasımında 36 yaşında iken dini gerekleri yerine getirildikten sonra ebedi hayata göç etti. Cenaze merasimi geleneğe göre yapılarak, cesedi bu kilisede toprağa verildi.”

Fr. Seraphinus Parochus”

Türk Eğitim tarihinde büyük bir yer teşkil eden Bernard’ın mezarının neresi olduğu daha öncelerde bilinmemekteydi. Fakat Edebiyat Fakültesi Tarih Profesörlerinden M. Cavit BAYSUN, Beyoğlu’ndaki Santa Maria kilisesinin bir geçidinde Dr Bernard’ın mezarını ve kitabesini bulmuştur. Bunun üzerine Semavi Eyice ve Süheyl Ünver tarafından bu konu araştırılarak aydınlatılmıştır. (Eyice, 1952, 89.)

Dr. Bernard’ın mezarı için Semavi Eyice: “... *Tünelden Galatasaray’a yürürken sağ tarafta 429 nolu ve sütunlu kapı görülmektedir. Üzerinde 1906 tarihli II.Abdülhamit’in adının zikredildiği Latince bir kitabe bulunan bu kapının, iç tarafında aşağıya doğru elli kadar basamaklı bir merdiven iner ve bunun sonunda kilisenin methâli ile karşılaşılır. Bu methâlin önündeki küçük düzlüğün solunda dar ve üstü tonozlu bir dehliz vardır ki bunun duvarında ,solda Marie Corenty (öl. 1862) karşıda altta. Gasparo Franceschi ve üstte Antonio Toffanin (öl.1860)’in mezar taşları bulunmaktadır. Sağ tarafata 90 derecelik bir zaviye yapan dehliz devam eder ve şimdiki İtalyan konsoloslüğünün önünden geçen Postacılar sokağına açılır. İlk dehlizden demir parmaklıklı bir kapı ile ayrılmış olan bu kısımda sağda ve kilisenin dış duvarına bitişik olarak karanlık bir girintinin içine dört mezar kitabesi daha yerleştirilmiştir. Bunlardan üstteki Domenico Madella, aşağıda ve sağdaki Coschina (öl.1857) ve soldaki Angelique Giove (öl.1855)’ nin mezar taşlarıdır. Aşağıda ve ortada bu dört mezar taşının en muhteşemi olan küçük bir abide vardır ki, üzerinde on dört satırlık bir kitabe yer almaktadır. Bu kitabenin yazılmış olduğu mezarın sahibi “Muallim-i Evvel” Dr Bernard’ın hatırasını yaşıyor.” (Eyice, 1982, 89 ; Kaya, 2002, 8.)*

Charles Ambroise Bernard’ın mezarının neresi olduğuna dair ilim dünyasında yapılan tartışmalar M. Cavit Baysun tarafından bulunan ve sonrasında Semavi Eyice ile Süheyl Ünver tarafından aydınlatılan bu 14 satırlık kitabeden sonra açıklığa kavuşmuştur. Dr

Bernard'ın mezarı kilisenin yanındaki koridorda ve hemen kilise duvarına bitişiktir. Süslü ve işlemeli mermerden olup üzerinde şöyle yazmaktadır:

Çevirisi şöyledir:

“ 23 Şubat 1808'de Prag'da doğan, Galatasaray-ı Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanesi'nin kurucusu ve ilk müdürü, merhameti ile olduğu kadar nezaketi ile de bütün insani acıların dindiricisi, tıp ve cerrâhi doktoru Charles Ambroise Bernard Ambroise Bernard, gayreti ve yorulmak bilmeyen faaliyeti sayesinde bir mevkii ve şöhret sağladığı, gıpta uyandıran bir bir bahtiyarlığa eriştiği sırada, 36 yaşında, 2 Kasım 1844'de İstanbul'da vefat etti. Fakirler onun arkasından ağladılar.

Bu anıtı onun anısına yaptıran dul eşi, onu imanlı insanlarını dualarına emanet eder.”

Dr.Bernard'ın mezar âbidesi tamamen mermerden yapılmış olup arkasındaki duvardan 40 cm dışarı taşkındır. Âbide başlıca iki kısımdan oluşur. En geniş kısmı bir metre kadar olan mermer bir sanduka birinci kısmı oluşturmaktadır. İkinci kısmı ise, üst tarafı kitâbe levhasıdır. Abide'nin genel yüksekliği iki metreyi geçmektedir. Üzerleri birer rozetle süslü iki ayağı olan yandakilerinin altında zengin profilli bir alan bulunmaktadır. Bu kısmın yukarı kısmında kabartı olarak defne dalları işlenmiş ve simetrik bir şekilde iki yana uzanan defne yapraklarının ortada birleştikleri yerde boş bir alan bırakılmıştır ki burada daha önce bir arma veya monogramın bulunmuş olduğuna ihtimâl verilebilir. Âbidenin gövdesi 92 cm yüksekliğinde ve üstte 79 cm, altta 1 m. 02 cm genişliğinde olan düz bir kısma sahiptir. Bunun üzerinde 14 satırlık Fransızca kitâbe çeşitli ölçüdeki majüskül harflerden oyma olarak hak edilmiş ve son iki satırın arası ufak bir çizgi ile ayrılmıştır. (Eyice, 1952, 89; Ünver, 1959, 508.)

Dr. Bernard'ın sıhhatinde aksaklık olduğu kendisini tedâvi için gittiği Bursa kaplıcaları hakkında yazdığı küçük fakat yararlı eserinden anlaşılmaktadır. Beyoğlu'nda bugünkü adı ile Santa Maria Draperis Kilisesinin ölüm kayıtları defterlerinde Dr. Bernard'ın ölümüne dair olan notu bulmak mümkündür. Okunması oldukça zor bir yazı ile yazılmış olan bu dört satırlık Latince kayıt, Rahip Seraphinus'un imzasını taşımaktadır. (Kaya, 2002, 8-10.)

Bununla birlikte şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti'ne hizmet için çağrılan Avusturyalı askeri hekimlerden bazılarının tekrar Avusturya'ya dönmüşlerdir, bazıları ise Bernard gibi İstanbul'da vefat etmişlerdir. Ancak Viyana'daki askeri tıp ve cerrâhi akademisi Josephinum'un 1848 de geçici olarak lağvedilmesinden sonra Türkiye'ye, bu dönen ve ölen Avusturyalı hekimlerin yerine yenilerinin gönderilmemeleri nedeni ile Türk askeri tıbbına ve eczacılığına Avusturya tesirlerinin yerini zamanla Fransız tesirine bıraktığı görülmüştür. (Ganzinger, 1987, 119.)

2. C.A. BERNARD'IN OSMANLI DEVLETİ'NE DAVET EDİLMESİ:

17 Şubat 1839'da yeni binasında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane açılmıştır. Bu müessesenin yeterli gelmemesiyle zamanla bazı kurumlar eklenmiş ve bu binaya ek olarak birde Cerrâhhane açılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin tesisinde Müslüman hocalar tercih edilmesine rağmen Müslüman hocaların bu konuda yeterli olmaması yenilikçi bir padişah olan Sultan Mahmut II. yi farklı arayışlara yöneltmiştir. Bu okul eski Müslüman tarzı eğitim vermekte ve Batı'da meydana gelen değişimleri takip edememekteydi. Bu okulun bir an önce çağın şartlarına göre yenilenmesi şart olmuştu. İşte bu amaçla bu okulu batılı tarzda şekillendirmek ve ülkedeki doktor ihtiyacını karşılamak için iki doktor arayışına girilmiştir. Bu husus sultan II. Mahmut'un damadı ve Paris elçisi Ahmet Fethi Paşa'dan (1801-1857) iki doktor istemesiyle başlamıştı. Ahmet Fethi Paşa vazifesine giderken bir ara Viyana'da Avusturya başvekili Prens Metternich ile görüşerek sultan II. Mahmut'un isteğini iletmiştir.(Ekdal, 1982, 21.) İşte bu olayla atılan ilk adımı Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri Ahmet Fethi Paşa'nın mektubundan öğrenebiliriz. 21 Temmuz 1838 tarihli ve Ahmet Fethi Paşa mühürlü maruzat şöyledir: II. Mahmut'un Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin yenilenmesi için istediği hekimlerin araştırılması ve tedarik edilmesi Prens Metternich'den istenmiş, mesele Baron Ottenfels'e ihale edilmiş, matluba muvafık birkaç tabip bulunmuş ise de bunlar çok genç olduklarından başkaları aranmış ve nihayet kendilerinin Viyana'dan hareket günü hem Prens Metternich'in hekimi hem de

Baron Ottenfels tarafından üstat olduklarına taahhüt edilen biri otuz iki diğeri otuz yaşında iki tabip tedarik olunmuştu. Bunlar şimdiye kadar bulunan hekimlere nispetle daha yaşlıca ve tecrübeli bulunmuş, Ahmet Fethi Paşa bundan sonra ki gelişmeleri Viyana elçisi Rıfat Bey'e bırakılarak Paris'e hareket etmiştir.³¹

Bu olaydan yaklaşık 10 gün sonra yeni bir gelişme meydana gelmiştir. Viyana elçisi Mehmet Rıfat Bey'in mektubundan anlaşılacağı gibi 1 Ağustos 1838 tarihinde hariciyeye bir haber gönderilmiştir. Mektubun başında Ahmet Fethi Paşanın yazdığı bilgiler tekrarlanmış, 32 yaşındaki Neuner ve 30 yaşındaki C.A.Bernard'ın isimleri verilmiş, bu iki doktorun Viyana'daki Asakir-i Nizamiye Tıphâne ve teşrihhânesinde yabancı dil, tıp, cerrâhlık, göz doktorluğu ve ebelik bölümlerini başarıyla tamamlamış oldukları ve ellerinde diplomalarının olduğu söylenmiştir. Beş senedir askeri alay ve hastanelerinde doktorluk yaparak tecrübelerini arttırdıkları söylenmiştir. Ancak bu eldeki bilgiler onların ihtisasları için yeterli olmamıştır. Ve her şeye rağmen bu iki zatın tekrar sınava tabi tutulduklarını görmekteyiz. Bunlara verilecek yol harçlığı maaş ve aylığın ne olacağı Avusturya Hariciye müsteşarı Baron Ottenfels tarafından kendilerine sorulup görüşleri alındıktan ve bir mutabakata varılmasıyla isteklerine uygun bir senet hazırlanmış olduğu bildirilir. Fakat yine de bu durum Viyana elçisinin içine sinmemiştir. Padişahın ve sarayın hekimi olacak bu iki hekimin seçimi önemlidir. *"...Bu gibi tıphanelerden tıp tahsil ederek çıkan hekimlerin ekserisine bu gibi diplomalar verilirse de asıl lazım olan sonraki tecrübe ile pratikte malûmat iktisap etmek elzem olacağından şayet bu zevat hakkında şahadet edilen taraflar kendilerinde çıkmaz ve kendileri de mizâca muvafık gelmezlerse ileride değiştirilmeleri hususuna yol bırakmak için bazı lazım şartları ta'dil ve izahı keyfiyeti tekrar Baron Ottenfels ile müzakere olundu. Tarafımdan bu seneti sureti hazırlandı."* denilmiş şayet memnun kalınmazsa değiştirilmeleri için açık kapı bırakılmıştır. İş bununla da kalmamış ve Viyana elçisi tekrar bu hekimleri sınav ettirmiştir. *"...Bir an önce intihâp ve lazım gelen harçlık ve maaşları tanzim edilerek gönderilmelerine cesaret olunmamış, bu hekimlerin ustalıkları Viyana Türk Sefareti hekimlerinden de sorulmuş, Sefir bu zevatları çağırarak diploma ve ihtisâs vesikalarına bakmış, kendileriyle ilmi bir münakaşa yapmış, verilen*

³¹ Paris Sefiri Ahmet Fethi Paşa'nın mektubu, B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnifi No: 46760-A ; (ALTINTAŞ, 2006d, 80.)

cevaplar üzerine imtihanlarının muvafik olduğuna karar kılınmış ve kendilerinin yüksek derecede malûmat sahibi oldukları ifade edilmiştir.” diyerek durumu gönül rahatlığıyla saraya bildirmiştir.³² Bu bilgilerden hareketle Ayten ALTINTAŞ’IN “*II. Mahmut’un Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Nutku Düzmece miydi?*” makalesi akıllara gelmektedir. Şöyle ki Altıntaş: bu nutukta Bernard’a çok önem arz edildiğini ancak bunun mübalağa olduğunu bildirmiş ve seçilmelerinde onlara duyulan bu güvensizlikten dolayı iki hekiminde birçok kez sınava tabi tutulduklarını, her ne kadar sınavlarda olumlu netice alınmış olsa da tam güven duyulmadığını ve mukavelelerinde beğenilmedikleri takdirde geri gönderilmelerinin yolunun açık bırakıldığını belirtmiştir. Ve yukarıdaki seçimin defalarca sınav sonrasında olduğunun görülmesi bu bilgiyi doğrulamaktadır. (Altıntaş, 1997b, 4-9.)

Yukarıdaki Türk tarafı yazışmalarından başka 19.yy da Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü gerekli gören ve bu yönüyle Osmanlı Devleti bürokratlarına çekici gelen Matternich (Ortaylı, 2000, 442.)’in bu konuyla ilgili olarak Avusturya İmparatoruna 26 Ekim 1838’de yaptığı ve metni Viyana’daki Avusturya Savaş arşivinde bulunan başvurusunda ise :

“Bir süre önce Sultan Mahmut, Devletimizin ve Osmanlı Devleti’nin Viyana’daki elçisi vasıtasıyla kendilerinin özel hekimliği ve tesis edecekleri Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane için iki Avusturyalı hekimin gönderilmesiyle ilgili arzularını belirtmişlerdi. Osmanlı Devleti elçisinin bununla ilgili olarak seçimi iki askeri hekimimiz Dr. Neuner ve Dr Bernard olarak belirlenmiştir. Bu hekimler ve oradaki çalışmaları ile ilgili formel mukavele yapılmıştır. Sadece Devletimizin birer kulları olmaktan başka imparatorluk ordusunun asker hekimleri de olmaları dolayısıyla bunlara İstanbul’daki karantina teşkilatını organize etmekle görevlendirilen Dr. Minas’a izin verildiği gibi zât-ı şahaneleriniz tarafından izin verilirse, onlar da bu adı geçen mukavelelerinin gereğini seve seve yerine getirmeğe hazırdırlar.

Sultanın ricasını yerine getirmek için majesteleri bunlara şüphesiz bu rica ettikleri müsâadeyi irade buyuracaklardır.

³² Viyana Sefiri Rıfat Beyin yazmış olduğu mektub için bkz: B.O.A., *Hatt-ı Humâyun* , Tasnif No:46760 ; (Altıntaş, 2006d, 92 ; Ünver, 1959, 496 ; Kaya, 2002 , 12.)

Bendenizin naçizâne dilekleri, majestelerinin bu husustaki kararlarını en kısa zamanda irâde buyurmaları şeklinde olacaktır.” (Skopec, 1987, 101; Kaya, 2002, 12.)

Bu kadar gelişme ve yazışma sonrasında hala konu tam olarak çözülememiş ve Viyana elçisi Mehmet Rıfat Efendi'nin 7 Kasım 1838 tarihli mektubuyla olaya biraz daha ciddiyet sağlandığını görülmektedir. Mektubda : “...Avusturya devleti tarafından matlub-u âli buyrulan hekimlerin eski mukavele vech ile senetleri yapılmış ve hariciye müsteşarı Baron Ottenfels ile Viyana Elçisi Rıfat Bey tarafından imzalanmış... Bu hekimlere 1600 florin yol harçlığı düşünülmüş, Tuna'dan vapurla gelmeleri (mevsimin kışa yaklaşmasından dolayı) mümkün olamayacağından karadan önce Trieste'ye ve oradan İstanbul'a gelecekleri, hekimlerin bu günlerde Viyana'dan hareket edecekleri, Ramazan-ı Şerifin ortalarına doğru İstanbul'a gelmeleri tahmin ediliyor...İstanbul'a vardıklarında hemen işe başlamaları ve izinsiz hariç bir yere girmemeleri ve lazım olan umurda güzel hareket etmeleri diğer tavsiyelerle birlikte kendilerine tenbih olunmuştur.” denilmektedir.³³(Altıntaş, 2006d, 81.)

Gelecek olan hekimlerin beğenilmez iseler geri gönderilme şartıyla ilk şartname imzalanır. Bu ilk şartname beş şarttan oluşmaktadır ve sadece maddi şartları kapsamaktadır. Yalnızca bu mukavelenin şartlarında en göze çarpanı hekimlerin diğer saray hekimlerinin de sahip olduğu bir hak olan saraydan başka hastalara da gitme istekleridir. Bunda gerekçe olarak bilgilerinin arttırılma isteği gösterilmiştir.³⁴ (Altıntaş, 2006d, 81.)

Bu ön şartnameden sonra mesele tamamen karara bağlanmış ve asıl sözleşme imza edilmiştir. Sözleşmeye göre:

1.Madde: İki hekimin ve ispençiyarin(Eczacı) Viyana'dan Dersaadete gelmeleri için ödenecek paranın verilmesi

2.Madde: Padişaha hizmet verecekleri için heyet ve alamet tahsis ve ihsanı

3.Madde: İskanlarına mahsus bir konak tahsisi

³³ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46759 -E.

³⁴ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnifi No:46760-C.

4.Madde: Devlet-i Aliye de başhekim olacak Neuner nam tabibe 1000 adet ve şerkine (Dr Bernard) 800 adet Macar altını verilecek denmiştir.(ön şartnamede 1200 Macar altını istendiği söylenmişti.)

5.Madde: Saray-ı hümayundan ve tıphâneden müsâade ile hariçte bazı hastalara gitme ve diğer tabiplerle istişarede bulunmasına izin verilmesi

6.Madde: Hizmetleri beğenilirse beş sene çalışacakları, hizmetlerinin uzatılması murat edilirse de müzakere edilmesi

7.Madde: beş sene hizmetten sonra veya on, on beş sene hizmetten sonra geri dönerlerse alacakları para miktarı

8.Madde: üç sene hizmetten sonra ölüm olursa tazminatın ne olacağı

9.Madde: dört beş sene içinde sakatlık olursa tazminatın ne olacağı

10.Madde: İспенçiyarin tertip edeceği eczanenin parasının Devlet-i Aliye tarafından karşılanması ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Sonuç olarak mukavelenin en alt kısmında “*Bahsedilen hususlar bu şekilde aramızda mukavele senedi olarak iş bu mazbata 1254 sene-i hicviyesi Şubat ayının 13. günü, miladi senenin 1838 senesi Teşrinisani ayının ilk günü mühür ve imza ile değiş tokuş yapılmıştır.*” Denilmiş ve taraflar paraflarını düşerek imza etmişlerdir. “*Mehmet Rifat sadık elçi-i kebiri Devlet-i Aliye-yi Osmaniye*” ve “*Avusturya Devleti İmparatorunun Umur-u Ecnebiye Müsteşarı.*”³⁵

Görüldüğü üzere mukavele senesinde de hekimlerin hangisinin daha önem arz ettiği açıktır. Bernard şüphesiz ki ikinci hekim statüsüyle ülkemize çağrılmış ancak zamanla yaptığı çalışmalarla “Muallim-i Evvel” liğe yükselmiştir. Yani Bernard’ın Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin açılış konuşması varsayılan konuşmada belirtildiği gibi Avrupa’nın bir numaralı hekimlerinden olduğu yargısı tartışmaya açıktır. O çok zor imtihanlardan defalarca geçerek Neuner’den sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane

³⁵ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46760-B; (ALTINTAŞ, 2006d, 82; SKOPEC, 1987, 101.)

hocalığı almış bir hekim olmuştur. (Ekdal, 1982, 21; Ünver, 1959, 499; Altıntaş, 1997b, 4-9.)

Bernard'ın İstanbul'a geliş hikayesi özetlenecek olursa: Prens Meternich, kendi özel doktoru Dr. Friedrich Jager Von Jaxtthal'den bu konuda yardımcı olmasını ricâ etmiş ve sonucunda onun tavsiyesiyle Dr. Bernard, Dr. Jacques Neuner ve eczacı Antoine Hofmann seçilmiştir. Viyana elçimiz Mehmet Rifat Bey ile Avusturya Hâriciye Müsteşarı Baron Ottenfels arasında yapılan bir mukavele ile bu şahısların aylıkları, vazife süreleri, İstanbul'da kendilerine tahsis edilecek ikâmetgâh, sağlanacak sosyal garantiler, hatta hariçte hasta bakabilmeleri gibi konular kararlaştırılıyor ve sonuçta hekimlere 600 er, eczacıya ise 400 altın Florin yolluk veriliyordu. Ayrıca heyetin beraberinde götürmesi gereken ilaç, kitap, tıbbi ve cerrâhi aletler gibi malzeme için de 346 Florin ödeniyordu.

Doktorlar için verilecek yol harçlıkları Fransızca olup Dr. C.A.Bernard'a ait olan senetten anlıyoruz ki 600 florin yol harçlığı sağlanıyor.³⁶

21 Temmuz 1838 tarihli Paris elçisi Ahmet Fethi Paşa'nın mektubunda saray için istenen iki hekimin bulunmuş olduğunu, 1 Ağustos 1838'de esas mukavele imzalandığını, Ramazan-ı Şerifin ortalarına doğru gelecekleri bildirilmiş olmakla beraber, Avusturya kaynaklarına göre 11 Kasım 1838'de Viyana'dan yola çıkan Dr. Neuner , Dr. Bernard ve eczacı Hofmann, Graz, Çilli, Trieste, Ancina, Catiaro, Kortu, Pire üzerinden İstanbul'a 3 Aralık 1838'de gelmişlerdir. (Terzioğlu, 1983a, 28.)

3. C.A.BERNARD'IN OSMANLI DEVLETİ'NE GELİŞİ

Saray hekimliği ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin batılılaşma çabaları içerisinde yoğun araştırmalar yapıldığını yukarıda belirtmiştik. II. Mahmut'un isteğiyle saraya ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahaneye iki hekim bulunması istekleri üzerine

³⁶ B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No: 46759 g.

gerek Ahmet Fethi Paşanın girişimleri gerekse Viyana Sefiri Rıfat Paşa'nın çalışmaları sonrasında olay Avusturya Prensi Matternich ve Baron Ottenfels'e aktarılmış ve kısa sürede söz konusu hekimler bulunmuştur. Uzun seçim sürecinden sonra kanaat kılınan hekimlerin mukaveleleri yapılmış ve nasıl yola çıkacakları belirlenmişti.

İşte bu hususlar doğrultusunda küçük kabile Trieste üzerinden deniz yoluyla 1838 yılının son günlerinde İstanbul'a gelerek, Padişahın büyük hüsnü kabulünü görüyor. Dr. Bernard ile Dr. Neuner'e saray hekimliği, karantina meclisi üyeliği gibi idari ve tıbbi görevler yanında ayrıca o sırada Galatasaray'daki yeni binasına yerleşmekte olan ve büyük bir kalkınma çabası içinde bulunan Askeri Tıbbîye öğretmenlikleri veriliyor. Dr. Bernard, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Muallimi Evvel oluyor. (Ekdal, 1982, 21 vd; Şehsuvaroğlu, 1956, 178; Ünver, 1959, 499.)

Bernard'ın gelişi ile ilgili bu konuda Avusturya kaynaklarında şu bilgilere rastlanmaktadır.

“....3 Aralık 1838'de İstanbul'a gelen Dr. Jakop Anton Neuner, Dr. Charles Ambroise Bernard ve eczacı Anton Hofmann Avusturya Elçisi Bartholomaus Freiherrn von Stürmer tarafından kabul edildikten sonra aynı gün Avusturya elçilik tercümânı von Adelburg, İstanbul'daki karantina teşkilâtının başındaki Avusturyalı hekim Dr. Minas ve onun tercümânı Wassiljewich'le birlikte Sultan tarafından kabul edilmek üzere at üstünde Tophane'deki Saray'a geldiler. Sultan II. Mahmud onları kabul ederek Avusturya İmparatoru ile aralarında olan büyük dostluktan övgü ile bahsederek, bu Avusturyalı iki hekimle bir eczacının İstanbul'a getirilmesindeki yardımlarından dolayı Dr. Minas'a da teşekkür etti. Dr. Neuner Sultanın sarayda şahsî hekimi olarak ve Osmanlı Devletinin Sağlık Teşkilatını organize etmekle vazifelendirildi. Sultanın yüksek rütbeli bir yardımcısını ve Sultanın ağır hasta olan üçüncü kızı Hatice Sultan'ı başarı ile tedâvi eden Dr. Neuner yerini sağlamlaştırdı ve kendisine olan güveni artırdı. Neuner gayet dikkatli bir şekilde hastanelerin ve çok perişan haldeki eczanelerin durumunu düzeltmek için reform hareketlerine girişti. Neuner'in eczanelerin ve ilaç

*dağıtımının reformu ile ilgili Türkçeye çevrilen planı Sultana sunuldu ve bütün sağlık işlerini inceleyecek bir komisyon teşkil edildi. Böylece başarılı bir başlangıç yapıldı.*³⁷

1838 yılı içinde Neuner, Bernard ve eczacı Hofmann İstanbul'a gelmişlerdir. (Ganzinger, 1987, 113.) Bunlar, İstanbul'da çeşitli güçlüklerle karşılaşılır ve Neuner 1839 Ağustosunda ülkesine geri döner. Askeri hastaneleri ıslah için Osmanlı Devleti Hükümetinin arzusu üzerine 1842'de İstanbul'a gelen Avusturyalı Dr.Lorenz Rigler'in Bernard'ın ölümü üzerine yazdığı bir yazıda bu konuya şöyle değinmiştir:

“O (Dr Bernard), cürekâr ve bükülmez cesaretle, güvenle işini yapmağa koyuldu. Hatta onun koruyucusu Sultan Mahmut'un 1839 Haziran'ında vefatından sonra (Galatasaray'daki) Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin varlığına çoğu kez düşmanlık beslemesine ve böyle bir müessesenin lüzumundan bile şüphe edilmesine rağmen, O (Bernard) hayranlık veren soğukkanlılığı ve karakter kuvvetiyle yapmak istediği işleri gerçekleştirmeye çalıştı. Böylece kritik durum bu müessesenin yararına düzeldi. Zamanla bulunduğu muhitin lisânını ve geleneklerini daha fazla öğrenerek ortamın şartlarına daha iyi uyum sağlayarak Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin gelişmesine oldukça büyük yarar sağladı.” (Skopec, 1987, 102.)

Görüldüğü gibi Dr. Neuner Osmanlı Devleti ülkesindeki çetin çalışma şartlarına ve farklı kültür öğelerine uyum sağlayamamış, Sultan II. Mahmut'un ölümünden birkaç hafta sonra 1839 yılının Ağustos ayında ülkesine geri dönmüş olsa da Dr. Bernard, Türkiye'de genç yaşta ölümüne kadar başarılı bir şekilde çalışmalarını sürdürmüştür. Ve eşi koyu Katolik Katharina von Kletzl ile evliliğini burada yürütmüştür. Bu çalışmalarında tercümanlığına da “Bağdasar” adında bir ermeni görevlendirilmiştir. (Kaya, 2002, 17.)

4. C.A. BERNARD İLE BERABER OSMANLI DEVLETİ'NE GELEN DR. JAQUES NEUNER VE ECZACI ANTOİNE HOFMANN:

Sultan Mahmut hastalığı sırasında yurt dışından getirtmek istediği hekimlerin getirilme amaçları Saray-ı Humâyun içindir. İmtihanları ve mukaveleleri imzalandıktan

³⁷ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No: 620.; B.O.A., *Cevdet Bahriye*, Tasnif No 1575;(Terzioğlu, 1987, 21)

sonra Ramazan-ı Şerif'in ortalarına doğru (1838 yılının Aralık ayının ortalarına denk gelmektedir.) gelecekleri bildirilmişti ve bu doğrultuda Dr. Charles Ambroise Bernard, Dr. Jaques Neuner ve eczacı Antoine Hofmann Aralık'ın üçüncü günü İstanbul'a varmışlardı. Görüldüğü gibi Dr. Bernard, Dr. Neuner ve Ecz. Hofmann beraber İstanbul'a gelirler. (Altıntaş, 2006d, 82.)

Dr. Neuner de Dr. Bernard gibi Avusturya'daki Josephinum'dan mezun olmuştur ve Viyana Üniversitesi'nin hocalığı ile bir alakaları yoktu. Viyana Üniversitelerinden anlaşmalı olarak İstanbul Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahaneye getirilmeleri söz konusu değildir.

Dr. Neuner ve Eczacı Hofmann'ın İstanbul'a gelirken aldıkları yol harçlığı senetlerinin kendi el yazılarıyla yazılmıştır.³⁸

Bu senetlerden anlıyoruz ki Dr. Neuner için 600 florin, eczacı Anton Hofmann için ise 400 florin yol harçlığı verilmiştir.³⁹

Daha önce de belirtildiği gibi "...3 Aralık 1838'de İstanbul'a gelen Dr. Jakop Anton Neuner, Dr. Karl Ambroise Bernard ve eczacı Anton Hofmann Avusturya Elçisi Bartholomaus Freiherrn von Stürmer tarafından kabul edildikten sonra aynı gün Avusturya elçilik tercümânı von Adelburg, İstanbul'daki karantina teşkilâtının başındaki Avusturyalı hekim Dr. Minas ve onun tercümânı Wassiljewich'le birlikte Sultan tarafından kabul edilmek üzere at üstünde Tophane'deki Saray'a gelmişlerdir. Sultan II. Mahmud onları kabul ederek Avusturya İmparatoru ile aralarında olan büyük dostluktan övgü ile bahsederek, bu Avusturyalı iki hekimle bir eczacının İstanbul'a getirilmesindeki yardımlarından dolayı Dr. Minas'a da teşekkür etmiştir. Dr. Neuner Sultanın sarayda şahsî hekimi olmak dışında Osmanlı Devleti'nin Sağlık Teşkilatını organize etmekle vazifelendirilmiştir. Sultanın yüksek rütbeli bir yardımcısını ve Sultanın ağır hasta olan üçüncü kızı Hatice Sultan'ı başarı ile tedâvi eden Dr. Neuner yerini sağlamlaştırmıştır ve kendisine olan güveni arttırmıştır. Dr. Neuner gayet dikkatli bir şekilde hastanelerin ve çok perişan haldeki eczanelerin durumunu düzeltmek için

³⁸ Bknz: Ekler:

³⁹ B.O.A. , *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No: 46759 f.; B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No: 46759 h.

reform hareketlerine girişmiştir. Dr. Neuner'in eczanelerin ve ilaç dağıtımının reformu ile ilgili Türkçeye çevrilen planı Sultana sunulmuş ve bütün sağlık işlerini inceleyecek bir komisyon teşkil edilmiştir. Böylece başarılı bir başlangıç yapılmıştır. (Terzioğlu, 1987, 21; Ekdal, 1982, 21-22; Skopec, 1987, 101; Ganzinger, 1987, 113.)

Neuner saray hekimi olduğu için işi daha çok saray da Padişah Mahmut II.'nin sıhhatiyle ilgilenmekti. Neuner Sultan Mahmut'un sıhhatiyle çok yakından alakadar olmuş ve Padişahın özel hekimi olarak görevini en iyi bir şekilde ifa etmiştir.

Ancak, Viyanalı ünlü tıp tarihçisi Max Neuburger'in bir makalesinde belirttiği gibi "Sultan Mahmut II.'nin ölümünden sonra planlarını gerçekleştirme ümitlerini kaybeden Dr. Neuner yeni Sultan tarafından mukavelesinin yenilenmesini teklif etmesine rağmen 1839 yılı Ağustosunda ülkesine döndü. İstanbul'da kalan arkadaşı Dr. Bernard ise tükenmek bilmeyen bir enerji ile çalışarak Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kurulup gelişmesinde çok büyük katkıda bulunmuştur.

Antoine Hofmann eczacı olarak ülkemize getirilmesine rağmen Hofmann'ın Osmanlı Devleti hizmetinde ülkemize geldikten sonra çok etkinlik gösteremediğinden olsa gerek Hofmann hakkında hiç malumat yoktur. Eczacılık alanında Hofmann'dan ziyade Dr. C.A. Bernard Osmanlı Devleti ülkesinde ilaçlara dair bir mevzuat içeriği olmadığından bu konuyla ilgili Pharmacopoea Castrensis Ottomana'yı yazmıştır.

5. C.A. BERNARD'IN MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE'DEKİ ÇALIŞMALARI

Sultan Mahmut Mekteb-i Tıbbiye'nin Galatasaray'daki binaya taşınmasıyla yeni Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane 17 Şubat 1839 tarihinde büyük bir açılış töreniyle eğitim öğretime başlamıştır.(Karal, 1995, 161.)

Okul'un açılışında hazır bulunan Sultan Mahmut Tıp tarihinde meşhur olan ve çok tartışmalara konu olan nutkunu okumuştur.(Altıntaş, 1997b, 4-9 ; Ergin, 1990, 220.) Bu nutuk'un son kısmında Bernard'ı işaret ederek şu satırları söylemişti:

"Bu zatı sizin için özellikle getirdim. Avrupa'nın birinci sınıf hekimlerinden olup gayet yetenekli ve bilgili bir kişidir. Kendisinden ve öteki hocalardan hekimlik öğrenin

ve yavaş yavaş Türk dili üzerine bu ilmi yayın. Çünkü yabancı olarak ve tabip sıfatıyla birçok neidüğü belirsiz kişilerin yurdumuzda yerleşmesinden, şurda burada şarlatanlık yapmalarından memnun değilim. Allah'ın izniyle okulunuzu bitirerek diplomanızı aldıktan sonra büyük rütbelere erişeceğiniz kesin bir hakikat olduktan başka okulda bulunduğunuz sürece, her çeşit ihtiyaçlarınız en iyi bir biçimde temin edildiğini belirtmek isterim. Yiyeceklerinizde sıcaklık kebaptan sıcaklık çileğe kadar vardır. Ötekiler de bunların benzerleridir. Sizlere bir üstünlük işareti olmak üzere yaptırmış olduğum nişanlarınızı da bu hafta içinde göndereceğim. Hemen sizlere isteklerim gereğince Ulu Tanrı'dan başarılar dilerim. İstemek sizden vermek bizden.”

Bu nutuk'un hala çok tartışmaya neden olduğunu bilsek de nutuk'tan sonraki günlerde Bernard'ın okul için yaptığı çalışmalar gözümüze çarpmaktadır. Okul eğitime açılması Serasker Paşayla birlikte seçkin kişilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Dr. Bernard da açılış sırasında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasını Fransız lisanında yapan Bernard'ın konuşmasını Osman Efendi tercüme etmiştir. Bu konuşmanın Moniteur Ottoman'da aynen yer aldığını görüyoruz. Konuşmasında bu yeni bilimsel kurumun genelde yararları üzerinde durulmuş ve ülke için neler getireceği vurgulanmıştır. Ancak okulun asıl yararının orduda görüleceğini belirten Dr. Bernard , bir doktorun görevini yerine getirirken nelere dikkat etmesi gerektiğini de ortaya koymuş ve Osmanlı Devleti ordusuna gerekli doktorları yetiştirmek için gerekli eğitim üzerinde de durmuştur; bu eğitim sayesinde kendilerine doktor adını takan , hayatlarını kazanmak için tıpla uğraşan, insandan yana olan herkesin kötü sonuçları karşısında acı duyduğu bir şarlatanlığı vicdansızca ve utanmazca yapan serüvencilerin orduya alınmalarına gerek kalmayacaktır demiştir. Dr. Bernard son olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin öğrencilerini çalışmaları, kendilerine düşünen adı Osmanlı Devleti'nin bilimsel kurumlarının yıllığından hiç silinmeyecek olan Sultan Mahmud II ye layık olmaları için uyarmıştır. Konuşma topluluk üzerinde büyük bir etki yaratmış ve konuşmacı büyük övgüye mazhar olmuştur. (Terzioğlu, 1992a, 213.)

Takvim-i Vekayi'nin 24 Zilhicce 1288 (5 Mart 1872 tarihli) ve 1460 nolu nüshasında Viyana'daki Hars-Hofund Staatsarchiv'deki 20 Şubat 1839 tarihli ve Galatasaray'da

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılışı ile ilgili belgede açılış şu şekilde verilmektedir:

“Saray müneccimlerince uğurlu olduğu tespit edilen 17 Şubat(1839) da. Topkapı'daki Tıp okulunun 180 öğrencisinin Galatasaray'da tesis edilen ve kurucusu sultanın lakabına istinaden Adliye olarak anılan tıp ve cerrâhi akademisine nakil nedeniyle yapılan açılış törenine bu tesisin en üst sorumlusu olarak Saik Paşa, Maliye Bakanı Nafiz Paşa, aynı kuruluşun (yani okulun) nazırı Osman Efendi, çok sayıda yüksek rütbeli memur ve subaylar ile bazı Avrupalı hekimler ve onlar arasında bu yeni tıp ve cerrâhi akademisinin organizasyonu ile görevlendirilen Avusturyalı hekim Dr. Bernard hazır bulundular. Yapılan açılış töreninden sonra, bu açılışa katılan bütün zevat bu tesisin büyük salonlarından birinde, bir hoca tarafından kuran okunmasını dinlediler. Bu tesisin, eksiklerinin tamamlanmasından sonra öğretime açılışı bilahare Türklerin yeni yıl başlangıcı olan Mart ayının ilk günlerinde olacaktır.” (Terzioğlu, 1999b, 13.)

Daha sonra yine Moniteur Ottoman'da kısa süre önce başkentte “Adli” namı altında, yani Sultan'ın bir sıfatıyla açılmış olan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Okulu üzerine bir haber yer almaktadır. Haber de belirtildiğine göre, Sultan tarafından kurulan bu Tıp okulu, ülkenin kendisinden en iyi sonuçları bekleyebileceği kurumlardan biridir. Mahalli şartların bunların ilerlemeleri karşısına çıkabileceği engelleri göz önünde tutarak sözü edilen sonuçların değerine gölge düşürmek, boşuna bir çaba olacaktır. Bize gelince, sözü edilen engellere rağmen bu okulun kurulmuş olması, Osmanlı Devleti toplumu toplumsal bir yeniden doğuşa götüren bu aydın ve güçlü iradenin yılmak bilmezliğinin yeni bir delilidir. Bu yeni esere başarı ve kamuoyunun da alkışlarını garanti etmek için daha şimdiden bütün güçler el ele vermiş bulunmaktadır. Bunda Sultan'ın okulu kuracak ve yönetecek yetenekli birinin bulunması için başvurmuş olduğu Avusturya Sarayı'nın yerinde seçiminin de payı vardır; bu ilk kefalet tam olarak yerini bulmuş olup, kendisine bu onurlu görevin verildiği Dr. Bernard, buna layık olduğunu Osman Efendi'yle uyuşarak giriştiği ustaca ve yerinde tasarruflarla şimdiden ispat etmiş bulunmaktadır. Osman Efendi'nin Padişah'ın hizmetinde gösterdiği büyük çaba, bu kurumun bir diğer garantisini oluşturmaktadır. Aynı şekilde, hazırlık incelemelerini gerçekleştiren ve kişiliklerinde bu görevin tam olarak yerine getirilmesi

için gerekli bütün şartları birleştiren öteki doktorların seçimi de bu iki yönetici tarafından yapılmıştır. (Terzioğlu, 1993, 214.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılışının yapıldığı 17 Şubat 1839 tarihinde Dr. Bernard İstanbul'a geleli iki buçuk ay olmuştu. (Altıntaş, 2006d, 83.) Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin kadrosuna baktığımızda daha önceki aylarda verilen listeden hiçbir farkı olmadığını görüyoruz. Bernard sadece bir Muallim olarak bu kadroda yerini almıştır. Dr Neuner'e daha fazla önem arz edildiği açıktır. (Altıntaş, 1997b, 4-9.) Çünkü Neuner saray hekimi ve II. Mahmut ile bizzat ilgilenecek kişidir. Bernard gelmeden önce Kasım 1838 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin kadrosunu bildiren üç adet belge göze çarpmaktadır. Okulun başında Tıbbiye'nin nazırı Osman Saip Efendi vardır. Kadroda 4 hoca 4 yardımcı hoca yer alıyordu. Birinci sınıfta 29 öğrenci, ikinci sınıfta 42, üçüncü sınıfta 45, dördüncü sınıfta 59 öğrenci vardır. Görevlilerle birlikte tüm Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane kadrosu 208'e ulaşmaktadır.⁴⁰(Altıntaş, 2006d, 84.)

1839 Ekim ayına ait Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane kadrosunun verildiği listeye göre: Hoca ve muallimler, serhülefa ve talebe, bir de memurin-i saire ayrı ayrı gösterilmiştir. Karşılıklarına bir aylık ne kadar maaş aldıkları yazılmıştır. Bu listede Dr. Bernard, ders nazırı olarak gösterilmiş, öğrenci sayısı 237 olarak verilmiştir. Bu tarihteki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin nazırı Abdülhak Molla bu listenin başındaki tavrında bu hoca talebe ve memurların bir aylık maaşlarının verilmesi için bir öneri sunmuştur. Listenin altında mührü bulunmaktadır.⁴¹

Dr. Charles Ambroise Bernard Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de öğretime başladıktan sonra büyük yenilikler gerçekleştirmiş okuldaki her şeyi bir usule bağlamıştı. Okulda dersler güneşin doğmasından iki saat sonra başlıyordu. Ve yine güneş battıktan iki saat önceye kadar devam ediyordu. Derslerin her biri ikişer saattir ve aralarda yarımşar saat teneffüsler veriliyordu. Okulda giriş-çıkışlar ile yatıp kalkmak ta bir usule bağlıydı ki her iki aktivite de trampetle yapılıyordu. İlk zamanlar okula yalnızca yatılı öğrenciler alınıyor ve öğrencilerin tüm gereksinimleri devletçe

⁴⁰ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No:918.

⁴¹ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No:996.

karşılıyordu ki yukarda belirttiğimiz gibi bu tamamen okula katılımı artırma amacı taşıyordu. Buna rağmen tam da istendiği gibi bir katılım sağlanamadığı gibi, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanedan mezun olan pek çok kişi meslekleri dışında işlerle meşgul oluyorlardı. Din bakımından da bir sınırlama olmadığı gibi gayrimüslimlerde okula alınmaya başlanmıştı. Öğrencilerin kıyafetlerine baktığımızda ; dış kıyafet kapalı yakalı, çift göğüslü, arkası yırtmaçlı etekleri diz kapağına kadar uzanan setre biçimi bir ceket, yanları kırmızı zırlı pantolon idi. Ceketin yaka ve kol kapaklarında, sınıf sayfasını gösteren bir santim eninde kırmızı ipek şeritler vardı. Son sınıf öğrencilerinde şeritlerin ucu omuz başına kadar gelirdi. Ayrıca içleri kırmızı çuhali “Avniye”ler verilirdi. Düğmeler sarı parlak madenden, üzerlerinde çift yılan resmi, elbiseye ayrı bir özellik verilirdi. Uzun kılıçlarının kemerleri ceketleri altında takılırdı. Kılıç kabzasından tutularak veya çengelli ile pantolona asılarak yürünürdü. Fesler koyu vişne rengi, siyah ibrişimden püsküllü idi. Öğrencilerin II. Mahmut’un isteği üzerine yaptırılmış olan kolları ve yakaları kadifeli ve yakalarında yılan⁴² motifi olan pantolon ve ceketten oluşan bir giysileri vardı. (Bilim, 1999b, 62.,; Tahsin, 1991, 18; Kaya, 2002, 33; Hancı, “Yılan Hikayesi”, Medikal Bakış.com)

Tıphâne’ye Bernard’ın yaptığı bir diğer yenilik ise Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de ebelik derslerinin verilmeye başlanmasıdır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de 1843’de haftada bir gün Perşembe günleri olmak üzere ebelik derslerine başlanmıştır. Bu derslerde başarılı olan 10 Müslüman ve 26 Gayrimüslim öğrenci 1845’de mezun olarak, kendilerine diplomaları verilmişti. Bundan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane mezunlarına olduğu gibi ebelik eğitiminden mezun olanlara da icâzetname verilmiştir. (Bilim, 1999b, 66.)

Kadınların da ebe olarak yetiştirilme izinlerine 1842’de ebelik sınıfının açılışı için Hekimbaşı tarafından verilen takrirden anlıyoruz. Takrir şöyledir:

“Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin huzzâka-i etibbasından Bernard ve İspîçer İstefanaki ve Konstantin nâm tabipler muhassas olan haftada dört günde zuhurdan asra

⁴² Eski Türkler arasında da yılan sağlık ve mutluluk sembolü olmuştur. Sağlık kuruluşlarının kapılarında çifte yılan sembolü vardır. Anadolu’da Selçuklu Hastaneleri buna örnektir. Türkler dışında Mısır, Sümer, Antik Yunan gibi tıbbın geliştiği pek çok uygarlık da yılan sağlığın sembolü olarak kullanılmıştır.

kadar beher gün yüz elli ve daha ziyade merzâyı ibadullaha sadaka-i seri efzer-i hazreti Şahane olmak üzere bakıp marizin marazına göre icâp eden tertip ve gıdası tarif ve tedbir ve devası tahrir ile reçetesi yedine itâ olunmakta ve bazen ileli mutelifeden taife-i nisanın müptela oldukları ileli oldukları rahmiyeye dahi Avrupa akademyanlarında ebelik fennini biletraf okumuş ve tekmilen tahsil eylediğini müsaddik yedlerine müteaddit mekteblerden izinname almış hazika-i kabileden bulup bir sene mukaddem celbolunmuş olan finuni kabileye kabile iki nefer ebeler maalli mahfide illetlerini bedel muayene nöbetçi olan kabile ve mütehayyızanı şâkirdanı mektebden muavini bulunana ifâde edup bilmeşvere tertip ve devası tahrir ve reçetesi yedi maluleye verilerek banii Mekteb olan hüldaşıyan efendimiz merhumun hayır ile yâd ve zâtı ma'delet ayati hazreti Şahane'nin imtidâdı eyyâmı ömür ve şevketi mülükâneleri da'avâtı müzdâd ettirilmekte olmağla fenni kibalenin dâhi tedrisi şol vechile hatırgüzâri daiyanem olmuştur: bilcümle mileli selase ebeleri haftada iki gün mektebi mezkurda mahalli mahsusalarına gelup iş bu iki ebe karılar hazıra oldukları halde zükürden kimesne bulunmayıp ancak Muâllimini mektebden fenni mezkurdan mehâreti kamilesi olan etibbadan biri cemm olan ebe kadınlara Türkçe anlayabilecekleri kadar evvela ameliyâtını tedris olup badehu Muâllim-i mersum taşra huruç ile mesrufetan ebe kadınlar Avrupalılar Avrupa'dan meclup olup el-yevm mevcut olan hamile avret modellerini ve on günden dokuz ay on güne varıncaya kadar rahmi maderde bulunan ceninlerin resmi mücessemelerini ve altmış nevi'den ziyâde ceninin rahmi maderde vaz'ı resimlerini ve tasviri mesele zımnında güderiden veledi masnu ve avretlerini vaz'ı hamil esnasında tevlit eyledikleri keyfiyeti mezkur ebe kadınlara bilahare tarif ve talim ve layıkıyla tefhim ve hini tevlitte müptela olabilecekleri ile'l- emrâz alâmatı ile tedris olunup iktizâ eden mualecesi dai mehmaemken tarif olunacağı ve tedris eyledikleri mahâlde ricâlden asla kimesne bulunmayıp mahazîr şer'iyye-i saireden dahi vikâye kılınacağı emri âşikar ve bi'l-cümle ebe kadınlar mezkûrden ebe karılar vasıtasıyla derecei meharetleri tebeyyün ederek usulüne tatbikân izin ve ruhsat verilmedikçe asla ebelik etmecektir deyu neşir olunduğu surette ebelikten kat'a behresi olmayıp da hemen iskemle sahibesi bulunan kadınlar gelmeyip feragat edecekleri ve etmedikleri hâlde zecir ve men olunarak sayei merhametvayei hazreti zillullahide ibadullah zarardan vikaye ile cümleden canibi şeref mecânibi cennab-ı cihandariyye isticlabı daavâtı Hayriye kılınacağı zâhir ve bedidâr olduğundan bu takdirce bazı ebelikde meşhure olan

kadınlar gelmedikleri surette marüzzükir haftada iki gün gelenler hiç olmazsa resmi mücessemelerini görmüş olmağla meşhurei mezkureden ziyâde bileceğinden ve birkaç derste bulunup görmüş olanlar bulunmayanlardan da alâ malumâtli olacağından her veçhile gelmeyenlerden gelen beynennâs ziyade meşhure olup gelmeyenler tehidest kalacağı ve meşhure olan üç beş ebe ki isim ve şöhretleri ve derecei mehâretleri malümi daiyanemdir, anlardan sarfi nazar buyrularak ancak beynennâs meşhure olan kabileler bazı guna muhtace olduğu dekayiki fenni bilmeyup da berminvâli meşruh bilihtiyar taallüm istifade ile noksanını tekmil etmek mümkün iken mücerred beyennâs peyda eylediği şöhreti kazibesine mağruriyet ve bilmediği dekayiki tahsilden mücanebet edüp ibadullahtan bir kimesneyi izrar eylediği rehini bedahet olduğu halde mutadi fenni tibbi tecavüz ile eylediği izrar ve cinayet için lazım gelecek mertebe tazir ve fimabaat ebelik sanatına müdahaleden men edileceği ve asiâ nei aliyyede bulunan bi'l-cümle ebeler bir kerre deftere kayıt olunmak üzere ve bundan böyle okunacak derste bulunmayan ve hiç mektebe gelmeyup namını kaydettirmeyen kadınlar yeniden ebelik davası eder ise itibar olunmayacağı keyfiyatı cümleye ilan olunmak üzere Derâliyye ve biladı selasede vaki mahallat eimme ve muhtararına bildirilmesi muvafiki iradei aliyye buyrulduğu surette iktizâsının icrası babında...” (Kaya, 2002, 35-36.)

Bernard’ın önerisiyle okula eczacı sınıfı eklenmesi kabul edilmişti. Fransa’dan getirilen Kalya adındaki kişi bu göreve atandı. 1840’dan beri Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de poliklinik vardı. Giderek artan ihtiyacı karşılayamaz hale geldiği için, 1843’de Beyazıt’ta Simkeşhane karşısında Eczacı Yanko’nun dükkanında ikinci bir muayene yeri açılmıştır.(Ekdal, 1982, 17 ; Tahsin, 1991 , 16 ; Kaya, 2002, 36 vd.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de toplu eczacılık öğretimi ise (Ecole Împeriale Militaire de Medicine, Ecole Împeriale de Medicine de Galata Serail) de “Eczacılık Sınıfı” (=Classe de Pharmacie) nin açılması ile 1839 yılında başlamıştır.(Baytop, 1985, 222.)

Rıza Tahsin bu sınıfların açılışını şöyle anlatmaktadır:

“Muallim Bernard’ın bidayet-i tensikat ve teşkilatta icrâ ettiği umum talebenin imtihândan geçirilmeleri esnasında Tıphâne talebelerinden akdemce ders görmüş ve yeni tedrisata muafaat etmemiş olan ve bu surette fenn-i tıbbî tahsilinde kendilerinde istidat görülmeyen şakirdânın Mektepten mahrumen ihraçları gibi maduriyetlerine meydan verilmemesi için eczacı ve cerraâhlığa mahsus lazım gelen dersler tedrisiyle eczacılık ve cerrâhlıkla mektepten çalışmaları takaarrur etmiştir. Bunun için iki sınıf küşadiyla cerrâhlar için üç sene itibâr edilmiş ve bunlara sırasıyla teşrih, cerrâh-i sağır, ilm-i hayvanat, nebâtat, müfredât-ı tıp ile muhtasar suretle emrâz-ı umumiye tedrisatı icra olunmakta bulunmuş idi...Eczacı sınıfı da yine üç sene itibar edilmiştir. Okunan dersler berveçhi atidir, sırasıyla hikmet, kimya, nebatat, fenn-i saydalani müfredat-ı tıp derslerinden maada eczanelerde ameli eczacılık dahi gösterilir idi. Eczacı sınıfının tensik ve ıslahı maksadıyla Paris’ten Mösyö Kalya namında bir kimyager , Muallim olarak getirilmiştir. Her iki sınıftan her sene nihayetinde icrâ kılınan imtihânı umumide ibrâz-ı ehliyet edenler terfi-i sınıf ettirmek üzere üç sene nihayetinde ba şahadetname mektepten ihrâç olunarak Orduyu Humâyunlara tevzi olunmuşlardır. İşte bu tensikat dolayısıyla da Orduyu Humayun’a ve Vilayet-i Şahaneye elzem olan eczacı ve cerrâhan yetiştirilmeye muvaffak olunmuştur.” (Tahsin, 1991, 14-19 ; Ergin, 1990, 548.)

Dr. Bernard, öğrenciler içerisinde tıp derslerini takip edemeyeceklerini gördüğü ve anladığı öğrencileri değerlendirerek, cerrâh ve eczacı yetiştirilmesini uygun görmüş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane okulu içinde ilk eczacı sınıfları bu şekilde kurulmuştur. Eczacı sınıflarının eğitim süreleri üç sene olarak belirlenmiştir. Dersleri de, Hikmet, Kimya, Nebatat, Fenni saydalani ve müfredat-ı tıp olarak ifade edilmektedir. Bu dersler dışında eczanelerde staj yaptırılacaktı. Eczacı sınıflarının düzenlenmesi için de , Paris’ten Kalya adında bir kimyager getirilmiştir. Bu sınıfları bitirenler ordularda ve askeri hastanelerde eczacılık yapacaklardı.

Öğrencilerin bu dersleri(tıp dersleri) takip edememelerinin en büyük sebebi derslerin Fransızca olarak verilmesidir. Fransızcası zayıf olanlar eczacılık sınıflarına

ayrılıyorlardı. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de eğitim Türkçe’ye çevrilince bu büyük sorun da ortadan kalkmış, fakat bu sefer de eczacılık sınıflarına ilgi azalmıştır.

Mekteb-i Tıbbîye-i Adliye-i Şahâne’nin Eczacılık Sınıfında ders veren öğretmenlerin listesi:

Ecz. Dr. Ahmet Hüseyin (Biyal) (1872-1939): Fenni ispençiyari.

Ecz. Antoine Calleja (1806-1893) : Kimya.

Dr.CA. Bernard (1808-1844): Botanik.

Ecz. Charles Bonkowski (1841-1905) : Analitik kimya. Dr. Esat Şerafettin (Köprülü) (1867-1942): Botanik.

Ecz. Giorgi Della Sudda⁴³ (Faik Paşa) (1831-1913) : Kimya, Fenni ispençiyari '.

Dr. Hacı Mehmet Âli Pasa (1834-1914); Botanik.

Dr. Hoca Sâlih (1816-1895) : Botanik.

Dr. Hulusi Raşit (1862-1936): Zooloji.

Dr. İsmail Alı (1866-1913); Fizik.

Ecz. Nişan Hokasyan (1830-1918): İnorganik kimya.

Dr. Vasil Naum (ölümü 1915) : inorganik kimya.

Eczacı sınıfının ilk öğrencileri Tıphane’den naklen bu yeni okula gelen öğrenciler olmuştur. Tıp eğitim ve öğretimine devam etmek istemeyen öğrenciler Eczacı veya cerrah sınıflarına kayıt edilerek bir meslek kazanmaları sağlanmıştır. Bu nedenle Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin “Eczacı Sınıfının” ilk mezunları 1840 yılında diploma almışlardır. Eczacı Sınıfının öğretim süresi 3 yıl olmasına rağmen, 1839 yılında bu sınıfa naklen kayıtları yapılan öğrencilere, Tıphâne’de geçirdikleri öğretim süresi dikkate alınarak, bir yıl sonra, yani 1840 yılında “Eczacılık diploması” verilmiştir.(Tahsin, 1991, 27.)

Ahmet Mustafa ve Kadri Süleyman isimli iki kişi 1840 yılında “Eczacılık diploması” olarak göreve atanmışlardır. (Tahsin, 1991, 27.)

⁴³ Della Sudda Faik Paşa, İtalya’dan İstanbul’a gelmiş ve Osmanlı Devleti’nde sağlık hizmetlerinde bulunmuş olan hekimlerden olup, Kırım savaşı’nda İstanbul Askeri Hastanesi’nde çalışmıştır. Memleketimizde modern eczacılığı kuran kişidir. Paris’ten eczacılık diploması almış, Vurtz Gerhard’ın laboratuvarında çalışarak kimyevi bilgisini iyice arttırmıştır. İstanbul’a dönüşünde Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’ye binbaşı rütbesiyle biyokimya hocası olarak tayin edildi.(Dramur, 1996, 211.)

1839 yılında Eczacı sınıfına kayıt yaptıran yeni öğrenciler üç yıllık yeni öğretim süresini tamamlayarak, 1843 yılında “Eczacılık Diploması” almışlardır.(Baytop, 1985, 66.)

Bu okuldan yeteri kadar eczacı yetiştirilmemesi nedeniyle sivil eczacı ihtiyacı genellikle çıraklıktan yetişen kişiler ile karşılanmaktaydı. Çıraklıktan yetişen ve eczacı dükkanı açmak isteyen kişilerin sınavları Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane hocaları arasından seçilen bir jüri tarafından yapılmış ve başarılı olanlara “Eczacı Ustası” olduklarına dair bir “Tezkire” (Permis d’exercice) verilmişti. İmtihan 1840 (1256) tarihli “Meclis-i Umuru Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin teşkil ve etıbba, cerrâh, eczacı ve dişçi ve kabile emsâlinin suret-i imtihânı ve müteferrikatı hakkında iradeyi mutazammainı resmi tebliğ” hükümleri uyarınca yapılıyordu. Çıraklıktan yetişerek bir imtihan sonucu çalışma belgesi alan kişilere “2.sınıf eczacı” (Pharmacien de 2 me classe), Eczacılık sınıfı veya dış ülkelerdeki eczacılık okullarını tamamlayarak “Eczacılık diploması” alanlara ise “1.sınıf eczacı” (Pharmacien de 1 er classe) unvanı verilmiş ve bu isimle adlandırılmıştır.(Baytop, 1985, 66.)

Eczacı sınıfı Avusturya yöntemi dikkate alınarak kurulmuş ise de Mektep’te öğretim dilinin Fransızca olması ve öğretim üyelerinin Fransa’da öğretim görmüş kişilerden oluşması gibi etkenler nedeniyle Türk eczacılığı çok uzun bir süre (1839-1933) Fransız eczacılığının etkisi altında kalmıştır. Bu sürede ilaç yapımında Fransız kitapları (Codex Française, Dorvault gibi) ve Fransız yöntemlerine uyulmuş, 1866 tarihli Fransız kodeksi (Codex Française) “Destür-ül edviye” (Devaların ana kitabı) ismiyle Türkçe’ye çevrilmiş, ilaç ilkel maddeleri ve ilaç şekillerinin adları Fransızca olarak yazılmış, tedavide büyük oranda Fransız hazır ilaçları kullanılmış, bilgi ve görgüsünü arttırmak isteyen eczacılar Fransız öğretim kurumlarına gitmiş ve nihayet İstanbul’daki eczacılık öğretim kurumlarında Paris eczacı Mektebi (Ecole de Pharmacie de Paris) öğretim programları aynen uygulanmıştır. (Baytop, 1985, 66.)

1838’de başlayan tıp öğretimi , 1843’de ilk mezunlarını Padişah sultan Abdülmecit, devlet adamları ve Eflak voyvodası önünde yapılan bir merasimle vermişti. Mezun olan öğrencilere padişahın tuğrasını taşıyan icâzetnameleri verildi. Ayrıca padişaha okulun bir yıllık çalışmalarıyla ilgili olarak bilgi sunulmuştu. Buna göre bir yıl zarfında kadın

ve erkek olmak üzere 823 kişi tedavi olunmuş, 2.296 kişi aşılanmış, 15.535 kişi muayene olunarak kendilerine reçete yazılmıştı. Bu hizmetlerin yanında okulun Galatasaray'da olması dolayısıyla tüm halka gece ve gündüz sağlık hizmetleri götürülmesi için Gurre Şevval 1259/ 25 Ekim 1843'de Beyazıt'ta , Simkeşhane karşısında sürekli olarak doktorların olacağı bir muayenehane açılmıştı.(Tahsin, 1991, 14 ; Bilim, 1999b, 65.)

Bu mezuniyet töreninde, o yıl başarı gösteren 67 mezundan 12'sine albaylık , yarbaylık, 15'ine yüzbaşılık rütbeleri verilmiş, Salih Efendi ve üç arkadaşı okulda Muallim muavini olarak kalmıştı. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane sivil bir okul idi. Fakat mezun olduktan sonra ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla mezunlara askeri rütbeler verilmiştir. (Ekdal, 1982, 16.)

1847 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane nazırı olan Cerrâh İsmail Paşa, birisi Türk, öbürleri Ermeni ve Rum'dan oluşan üç öğrenciyi Viyana'ya göndermiş, bunları sonraki yıllarda başkaları takip etmişti.(Kaya, 2002, 39.) Anlaşıldığına göre bu talebelerin başarıları Viyana'da Türk tıbbının kabul edilmesine yol açmıştır. Aynı tarihte Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin ahşap olduğu ve yangın tehlikesinin bulunduğu düşünülerek, Harbiye okulu civarında yeni bir Mekteb-i Fünunu yapılması kararlaştırılmıştı. Hakikaten 1847 yılında Hekimbaşı İsmail Paşa tarafından okulun temeli atıldı. Bina tamamlandıktan sonra Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanesi buraya taşınacaktı. 1848 yılında Beyoğlu'nda çıkan bir yangın, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin bir kısmını yaktı, korkulan şey başa geldi. Harbiye'deki inşaat ise devam ediyordu. Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanesi dokuz yıllık bir faaliyetten sonra Beyoğlu'ndan Hasköydeki Humbarahane-i Humayun kışlasına taşındı. Kışlanın onarımı için okul üç aylık tatile girdi. İlk tıbbi gazetesi Vakayı Tıbbîye bu kışlanın Litografya tezgahlarında basılmaya başlandı.(Ekdal, 1982, 18; Kaya, 2002, 39.)

Avrupa'ya tek tük ve sonraları topluca gönderilen Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane mezunları çeşitli hocaların yanında ihtisâs yapmışlardır. Geri dönüşte her biri bir şubede çalışarak Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahaneye Türk gençleri hakim olmaya başlamış ve hepsi birer kürsü, birer klinik ve laboratuvar kurmuşlardır. Bunlar arasında

Bernard'ın yanında yetişen ve bizde Tecrubi fizyolojiyi kuran Şakir Paşa, Sappey'in yanında çalışan ve batı metodları ile bizde anatomi laboratuvarlarını ve öğretimini yenileştiren Mazhar Paşa, klinikte şöhret kazanan hekimlerimizden Nafiz ve Feyzi Paşalar ve bunların yetiştirdikleri öğrencilerden Avrupa'ya gidip çeşitli uzmanların yanında çalışarak dönen Celal Muhtar (ÖZDEN), Celal İsmail (PAŞA) , Cemil PAŞA (TOPUZLU), Süleyman Numan, Akil Muhtar (ÖZDEN), Besim ÖMER(AKALIN), kürsülerle, kurdukları yeni laboratuvar ve kliniklere en yeni metodları sokarak yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Bunda başarı tabii ki sağlanmıştır. Ve binlerce talebe yetiştirmişlerdir. Bunlar hocalarının yürüdükleri ve çalıştıkları yolda çalışmışlar ve Türk tıbbını XX. nci asırda millileştirmişlerdir. (Ünver , 1943, 179)

Bu okulu 1847'de ziyaret eden Mac Farlane, okul kitaplığında Fransız devrimine öncülük etmiş maddeci düşünürlerin çok sayıda kitabı bulunduğunu ve öğrencilerin bunları severek okuduğunu belirtmektedir.(Ünver, 1943, 179.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane giderek halk sağlığı ile daha çok ilgileniyordu. Önceden beri süregelen çiçek aşısına daha çok önem verilerek, İstanbul'un her semtine aşı memurları gönderildiği gibi bunun için aylığı 600 kuruşa bir kayık kiralanarak halkı aşılama için Boğaziçi'nde gezdirildi. Ayrıca taşraya, ada da gereken yerlere aşı memurları gönderilmiştir. Ülkenin her tarafına gereken aşı memurları sağlanması için de isteyen çocukların anne ve babalarının izniyle İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye gönderilmeleri için vilayetlere yazı gönderilmiş, bir çok genç bu isteğe rağbet ederek Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye gelmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de aşı konusunda eğitildikten sonra aşı memuru olarak memleketlerine gitmişlerdir. Bunlar askerlikten de muaf tutulmuşlardır. (Ünver, 1940, 953; Bilim, 1999b, 66; Kazancıgil, 2004, 14-32.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane, botanik bahçesi, kitaplık, fizik ve kimya laboratuvarları, mineraloji koleksiyonları, hastane, merkez eczanesi gibi döneminin bütün eğitim olanaklarına sahip, çağdaş bir eğitim kurumu idi. Bu nedenle Ahmet Sadık Ziver Paşa, mektebin ana giriş kapısının üzerindeki mermere yazılmış olan "Tarih-i Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" isimli şiirin bir bendinde şöyle demektedir. (Ünver, 1940, 953; Bilim, 1999b, 66.)

“ Öyle bir tıphâne kim Bukran Üstâda-i Hibem,

Görse şakirde olmaya eylerdi anda ihtikar”

Okula önceleri , herhangi bir okul diploması aranmadan, sınav ile öğrenci alınmış ve bunlara lise düzeyinde öğretim yaptırıldıktan sonra tıp kısmına geçilmiştir. Sonraları Rüşdiyye (Orta Okul) ve daha sonra da idadi (Lise) mezunları kabul edilmiştir. Bazı sınıflar için zamanla özel Rüşdiyye mektepleri açılmıştır. Eczacı ve Veteriner sınıfları için Eyüp’te açılan “Baytar ve Eczacı Rüşdiyye-yi Askeriyesi” bu duruma örnek olarak gösterilebilir.(Baytop,1985, 66.)

Bernard, profesörlerin sayısını çoğalttı ve bu işe yararlı ve ortama uyum sağlayan çok yetenekli kimseleri buldu. Fizik, tabîat tarihi ve anatomi koleksiyonlarının bulunduğu odalar, en yeni yayınları içeren oldukça zengin bir Kütüphâne oluşturdu. Çok sayıda tıbbî alet, edebiyat ve malzemeleri sağlayarak tıbbî eğitimin düzenli olmasını ve hatta Osmanlı Devleti’nde Türk olmayanların (reaya) bile bu tıbbîyede eğitim görebilmeleri için gerekli izni sağladı.(Skopec, 1987, 102; Ünver, 1943, 178.)

Bernard’ın, çok sıkı ilmi disiplin eğilimi ve ilimdeki yeni ilerlemeleri aşılama tutkusu, bu tıbbîyedeki öğrencilerin ilim aşkının uyanmasına neden oldu. Bunlardan şimdiye kadar mezun olarak hekimlik mesleğine atılan 15 kadarı gösterdikleri performansla hekimlik ve cerrâhlık eğitiminde bu okulda beklenenin çok üstünde başarı göstererek kendilerini kanıtlamışlardır. (Skopec, 1987, 103.)

Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbîye-i Şahâne,1842 yılında, Fransızca 1300 cilt tıbbî kitaptan oluşan bir Kütüphaneye, Avusturya’lı ünlü anatomi Hyrtl’in preparatlarından oluşan zengin bir koleksiyona ve ayrıca mineraller koleksiyonuna sahipti. Bernard iç hastalıkları ve cerrâhi derslerini vermekteydi. Klinik dersleri Mekteb-i Tıbbîye-i Şahâne’nin beş hasta koğuşlarında verilmekteydi. Burada ebelerde yetiştirilmiş ve parasız olarak başvuranlar aşılanmıştı. (Terzioğlu, 1987, 25.)

20 Eylül 1843’de Dr. Bernard Sultana, o sırada sona ermiş bulunan ve 16 öğrencinin tıbbî cerrâhi eğitimlerini tamamladıkları beşinci öğrenim yılları hakkında bilgi veren bir

rapor sunmuştur. Bu rapor bir sonraki yıl Braunschweig’da basılan “Allgemeinen Zeitung Für Militarärzte” isimli gazete de çıkmıştır. (Ganzinger, 1987, 113.)

“Journal de Constantinople et des interets Orientaux” adıyla çıkmaya devam etmiştir. Bu gazetenin ilk yılının 51. ve 52. sayılarında Mekteb-i Tıbbîye ile ilgili iki yazı yer almaktadır.

Bunlardan ilki (sayı 51, Perşembe 21 Eylül) Ecole Împériale de Medecine de Galata-Serai başlığı ile çıkmış olan bir haberdir. Burada 18 Eylül 1843 Pazartesi günü öğretime ara verildiği ve kuruluştan beri beşinci yılını dolduran Mektep’in ilk mezunlarını verdiği bildirilmektedir. Bu nedenle büyük ve açık bir sınav yapılarak, onaltı öğrenciye tıp ve cerrâhlik doktoru unvanı verilmiştir. Osmanlı Devleti’nde ilk defa yapılan bu büyük tören için Hekimbaşı ve öğretim üyelerince hazırlıklar yapılarak 20 Eylül günü. “...genç adayların başarılarını bizzât görmek ve onların tez savunmalarını dinleşerek doktor cübbesini giymelerinde hazır bulunmak isteyen...” padişah Abdülmecit, öğleyin yanında cihan seraskeri Rıza Paşa ve maiyeti ile birlikte Galatasay’a gelmiştir. Burada Sultan, Sadrazam ve Şeyhülislam, Hâriciye Nazırı Rıfat Paşa, Mâliye Nazırı Musa Safveti Paşa, Tophane Müşiri Mehmet Ali Paşa, Ahmed Fethi Paşa, Necih Ali Paşa ve diğer ileri gelenler tarafından karşılanmıştır. Karşılamanlar arasında Sultan’ın davetlisi olarak Eflak Bey’i de bulunuyordu.

Kısa bir süre dinlendikten sonra Padişah, büyük Fizik salonuna geçmiş ve Hekimbaşı, kısa bir konuşma ile açılışı yapmıştır. Bunun hemen arkasından, ilk aday Sâlih İsmail Efendi, “...dinleyicilerin hayranlığını çeken bir hakimiyet ve üstünlükle üç tez savunmuştur” (...a soulenu trois theses avec une assurance et une superiorite qui onl fail l’admiration de l’auditorire). Aynı aday, bir çanak içine konulmuş ve üzerlerine tıbbın bütün dallarına dair sorular yazılmış yüz sorudan biri Padişah, diğeri Sadrazam tarafından çekilen iki soruya da aynı drecede mükemmel cevaplar vermiştir. Dr.Bernard, Sâlih Efendi’nin geçirdiği üç sınavı çok kısa olarak özetledikten sonra, adayın doktor unvanını almağa layık olduğuna karar verilerek, Hekimbaşı kürsüye çıkarak onun tıp ve cerrâhlik doktoru olduğunu bildirmiş, doktorluk cübbesi giydirmiş ve Kuran-ı Kerim üzerinde yemin ettirmiştir. Genç doktor, Padişahın saçağını öpmek suretiyle şereflendirilmiştir. Bernard, onun adını Sâlih İsmail Efendi olarak verir. İkinci

aday Mehmed Veli Efendi'nin de doktor unvanını alması aynı olmuştur. Bunun arkasından Padişah bazı fizik ve kimya deneyleri görmek istediğinden, öğretim üyelerinden Derviş Efendi (sonra Paşa. 1817-1878), öğrencilere çok başarılı biçimde gerçekleştirdikleri birçok deneyler yaptırmıştır. Yine Padişahın isteği üzerine, üçüncü aday Mustafa Efendi'ye de doktor unvanı verilmiştir. Bütün gördüklerinden çok memnun kaldığını en iltifatlı sözlerle Hekimbaşı ve öğretim üyelerine açıkladıktan sonra Sultan, akşam üstü saat beşe doğru Tıbbîye'den ayrılmıştır.

Aynı gazetenin, 26 Eylül 1843 tarihli 52. sayısında ise Dr. Bernard'ın çok uzun bir raporu bulunmaktadır. Başka yerlerde de özet hâlinde yayınlanan bu raporun başlığı şu şekildedir: "Rapport sur les travaux de l'Ecole de Medecine de Galata-Serai, pendant l'annee scolaire 1258/59 presente a Sa Haulesse le 25 Sehaban (20 septembre)" (25 Şaban 20 Eylül'de Galatasaray Tıp Mektebinin 1258/59 ders yılı çalışmaları hakkında Haşmetmeap'a sunulan rapor). Bu yazının başında, büyük ilgi gösteren Padişaha teşekkür ederek, kıymetli yardımları ve desteğinden dolayı Hekimbaşı Abdülhak Efendi (1786-1853)'ye de şükranlarını bildirmektedir. Dr. Bernard'ın raporuna göre açılışından itibaren geçen beş yıl içinde, Tıbbîye'de okutulan dersler her yıl daha zenginleşmiştir. 1842-1843 ders yılı programı ve öğretim üyeleri ise burada geniş ölçüde takdim edilmiştir. (Terzioğlu, 1999b, 101.)

Bernard , ilgi çekici bir noktaya işaret ederek, bazı öğrencilerin daha iyi yetişmek için bir yıl daha aynı sınıfa devam etmek istediklerini bildirmiştir. Bu durum özellikle Rouet'in dersleri için geçerli olan bir husustur.

Dr. Bernard, bu uzun ve ayrıntılı raporunda on altı kişi olan ilk mezunların adlarını verir: Salih Efendi, Mustafa Efendi, Şakir Efendi, Emin Efendi, Mehmet Efendi, Nuri Efendi, Ömer Efendi, Ahmeed Efendi, Hikmet Salih Efendi, Musa Efendi, Raif Efendi, İbrahim Efendi, İsmail Efendi, gibi pek çok isim mevcut olmakla birlikte bu ilk mezunlar hemen doktor olamıyorlardı, Binbaşı rütbesi alan bu yeni Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane mezunları bir yıl büyük bir hastanede staj yapmak zorundaydılar.

Bu arada ders nazır (Directeur des Classes) olan Hayrullah Efendi'nin de bir çok idari işleri olmasına rağmen derslere devam ederek doktora sınavlarını verdiği ve ayrıca

diploma alacağını da belirten Dr. Bernard, onun, doktora tezi olarak Türkçe bir çalışma sunduğunu ve bu eserinde , incelediği tıp kitapları ile öğretmenlerinin derslerinde dikkatini çeken ve hekimlik mesleği için gerekli en göze çarpan bilgileri bir araya getirdiğini bildirir. Bu, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane nazırı Abdülhak Efendinin oğlu Hayrullah Efendi'dir. (ölümü 1866'dır.) Doktora tezi ise büyük olasılıkla "Makalat-ı Tıbbiye" adlı eseri olmalıdır.⁴⁴ Her sınıfta parlak durum gösteren ve başarılı öğrencilerin ismini verdikten sonra, öğretmenlerin gayretlerini de öven Dr. Bernard, bu arada son bir yıl içinde fakir 8000'e yakın hastanın muayene edilerek 823 hastanın sivil ve askeri hastanelerden veya dışarıdan kliniklere aldıklarını haber verir. Ayrıca klinik anfisinde 130'u aşkın operasyon yapıldığı bilinmektedir. Dr. Bernard , öğretmenlerin gerçekleştirdiği bu operasyonların neler olduklarını da liste halinde sunduktan sonra öğrencilerin yaptığı operasyonları da onların adları ile sıralar. Operasyonların geneline bakılacak olursa hepsi başarılı olmuş, pek azı istenilen sonucu vermemiştir. Bu kişilerde de operasyondan kaynaklanan durumlar ya da bozukluklardan ziyade; bünyelerinin zayıf olması ve bünyelerini kemiren tüberküloza yenik düşmeleriyle karşılaşmaktadır.

Anatomi dersleri kadavra üzerinde uygulamalı yapılmakla beraber, son yıl istenildiği kadar kadavra bulunmadığı için bu çalışmalar daha kısıtlı yapılabiştir. Patolojik disseksiyon ise, Spitzer tarafından yürütülmüş ve büyük ilgi görmüştür. Kimya çalışmaları için ise yeteri derecede geniş ve yangına karşı emniyetli bir laboratuvara ihtiyaç vardır. Mükemmel aletleri olan Fizik laboratuvarında, çok yetenekli genç bir öğretim üyesi olan Derviş Efendi tarafından çalışmalar yapılmıştır. Dr. Bernard, matematik, fizik-kimya ve mineroloji dallarında çok bilgili olan, bütün bu dallarda ders verebildiği gibi, derslerinin faydalı olması için çok büyük gayret harcayan Derviş Efendi'yi özellikle övmüştür.

Botanik bahçesi de, mükemmel olup, buranın bakımı, son derecede bilgili ve intizamlı bir öğretmen olan Sâlih Efendi tarafından yürütülmektedir. O da Hayrullah Efendi gibi doktora sınavlarına girmiş ve yakında bu unvanı alacaktır. Büyük ihtimâl ile

⁴⁴ Hayrullah Efendi'nin gerek tıbbi, gerek diğer fen kitaplarında terimleri kullanma bakımından üç özelliği göze çarpmaktadır. 1.)Batı terimlerinin bazılarını aynen almış,Osmanlıca karşılığını kullanmamıştır.2.)Batı terimlerinden bazılarını Osmanlıca karşılık kullanmış,fakat Batı terimi de hemen ardından verilmiştir.3.) Bazı batı terimlerinin hem Arapça hemde Türkçe karşılıkları verilmiştir.Ancak Tıp eserlerinde kullandığı dil diğer fenni eserlerde kullandıklarından daha ağırdır.(Özaydın, 1996, 199.)

bu botanik meraklısı genç doktor adayı sonraları Hekimbaşı Mehmed Sâlih Efendi (1817-1895) olarak tanınan hekimdir. Mezun olduktan sonra önce muid (asistan), sonra Muâllim olarak Tıbbîyede kalmış, bir süre sonra da Tıbbîye Nazırı ve Padişahın başhekimisi olmuştur. Tıb öğrenimini Türkçe'ye çevirmek için büyük gayretleri olduğu gibi, Karantina ve Sıhhiye yönetmenliklerini, başkanlığını yaptığı bir heyete hazırlatmıştır. İlk İlimler Akademisi olarak kurulan Encümen-i Daniş üyesi, Maarif Müsteşarı, Meclis-i Maarif başkanı olmuştur. Botaniğe merakını ölünceye kadar sürdürmüş, Anadolu hisarındaki bahçesindeki her çeşit bitkiler ve çiçekler yetiştirmiş olduğu bilinir. 1312(=1894/95) de vefât etmiştir. Bahçe için Viyana'dan Skalak adlı bir bahçıvan getirilmiştir. (Bilim, 1999c, 54.)

Okulun tercüme işlerini yürüten Alex Sutzo'nun da gayretlerini öven Dr. Bernard, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin kütüphanesinden de raporunda bahsetmiştir. Satın alınma ve bağış suretiyle elde edilen yüzlerce cilt kitaplar arasında bilhassa Avusturya ordusu Başhekimisi Bischoff von Altensterne'nin kitaplarının yer aldığı, kendinin de ders kitabı olarak iki eser bastırıldığını ifade etmiştir. Okulun yardımcı sekreteri N. Parlos aynı zamanda Kütüphaneciliğini de yürütmektedir. Tıbbîye'nin fakir hastalara ilaç dağıttığı da kayıtlar arasındadır. 7782 tane Türk, 4434 Ermeni, 2630 Rum, 404 Musevi ve 585 Avrupalı olmak üzere 17835 kişi bir yıl içinde parasız ilaç almıştır. Ayrıca 2295 çocuk bedava aşı olmuştur. Okulun bünyesinde olan merkez eczanesi, kliniklerin ihtiyaçları dışında, kara ve deniz ordularına iyi kalitede ilaç sağlamıştır. Bu eczananın müdürü Mehmet Efendi, çok gayretli ve çok anlayışlı bir kişidir. Muhasebe bölümünün çalışmalarını da öven Dr. Bernard, bir ebe okulunu da kurulmuş olduğunu söylemiştir. Ona göre Batı tıp okullarında aranılan özelliklerde doktora yapmış hekim-cerrâhlar yetiştirilmiştir. Bernard'a göre daha çok başarı elde edilmesi isteniyorsa gerekli görülen yardımın biran önce gerçekleştirilmesi gerekmektedir.(Terzioğlu, 1999b, 101.)

Bernard'ın Journal de Constantinople'in 27 Eylül 1843 tarihli sayısındaki raporunda ise; Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Viyana'dan getirilen bayan Messani ile bayan Pizipio'nun yönetiminde ebelik kurslarını, Prof. Dr. Calleja ve

eczacı Dellasuda başkanlığında eczacılar için pratik kursların ilk defa düzenlendiği anlatılmaktadır.(Bilim, 1999c, 54)

Dr. Bernard'ın Sultan II. Mahmut'un hastalığı ile ilgili olarak İstanbul'daki Avusturya elçiliği kanalı ile Viyana'ya gönderdiği 19 Haziran 1839 tarihli raporunda ise, son konsültasyonda tespit edilen tedavinin harfiyen yerine getirilemediğinden Hekimbaşı'nın kendi yetkilerine dayanarak Padişahı aromatik bitkilerle Padişahın durumuna hiç uymayan ilaçlarla tedavi ettiğinden, Padişahın eskisi gibi şarap içtiğinden ve bunun padişahın sağlığını bozacağından bahsetmiştir. Ayrıca padişahın çevresinde bulunan kişilerin bilgisiz, korkak ve tavizkar oldukları için de ne hastalığını iyileşmesine yardım edebildiklerini, perhizinin bozulmasının zararı dokunabileceğini belirtmekten ve sağlığının büyük tehlikeye girebileceğini söylemekten aciz olduklarını , bunu engelleyebilmek için ve sağlığını düzeltebilmek için sevdiği bazı alışkanlıklarından vazgeçmesini salık vermekten kaçındıklarını ifade etmektedir. Konsültasyona katılan hekimler Dr. Mac Carthey, Dr. Stefanaki, Dr. Constantin, Mahmut Efendi, sultanın özel saray hekimi Dr. Neuner ve Hekimbaşı Abdülhak Efendi'dir. Padişahın yüksek ateşinin, rahatsız edici öksürüklerinin ve karakteristik diğer semptomlarının devam ettiğini, gittikçe zayıflaması ve kendini halsiz hissetmesinin, Dr. Neuner'in geçen konsültasyonda koyduğu teşhisi doğruladığını diğer hekimlerin de bunu kabul ettiğini ve fikir birliğine vardıklarını belirtmiştir. Bu durumda Dr. Neuner'in de Sultanın öksürüğünü hafifletmek için taravacum ve myosciac ile sıkı bir bitkisel perhize lüzum gördüğünü, ateşin düşmesine yardımcı olması için ise Viyana'dan özel bir içecek olan Maden suyunun getirilmesini tavsiye etmiştir.

Padişahın hasta olduğu halde hiç de ızdırap çeker bir halde olmadığını, neşesinin oldukça yerinde olduğunu ve bu durumun çok sevindirici olduğundan bahseder. Dr. Neuner'in o günü padişahla birlikte Çamlıca'da geçirmesini teklif ettiklerini, Dr. Neuner'in bu teklifi hiç tartışmasız kabul ettiği belirtilir. Ama Başmabeyinci Rıza Bey'in şimdiye kadar olağan olmayan böyle bir şeyin padişahın dikkatini çekerek onun durumundan endişelenmesine yol açacağı gerekçesiyle karşı çıktığından bahsetmiştir.

Raporunda Padişahın hastalığıyla ilgili Dr. Neuner'in teşhisin şöyle anlatır: "Dr. Neuner (padişahın hastalığıyla ilgili) teşhis ve prognozu şöyle: Padişah

verem(tüberküloz) hastalığının ikinci devresinde. Ateşi ve zayıflaması gittikçe artmaktadır. Bunda Dr. Neuner'in arkasından, onun arzusu hilafına tatbik edilen tedâvinin ve padişahın eskisi gibi alışagelmış yaşama tarzını sürdürmesine göz yumulmasının büyük etken olduğu ve bu yüzden de ateşinin düşürülemediği anlaşıyor.

Ama, majesteleri padişahın baş dönmelerinin hızla artması ve hastalığın kolliquatik terleme ile diyare⁴⁵ gibi belirtilerin olduğu son dönemine girmemiş olması yanı sıra uygun olan bu mevsimde kendisine uygulanacak perhize uyulması halinde, Dr. Neuner'in padişahın durumunu pek de umutsuz görmüyor. Prognoz, son söylediği gibi olup, ateşin düşmesine bağlı.." olduğu belirtilmiştir. (Terzioğlu, 1990, 250.)

Dr. Bernard'ın 22 Haziran 1839 tarihli raporunda is, Padişah'a yapılan dokuzuncu konsültasyonun sonucu olarak padişahın durumunda bir değişiklik olmadığını, iştahsızlığın bir kereye mahsus olmak üzere kusmanın, aynı şiddetle devam eden verem için tipik kanlı balgamlı öksürüğün, uykusuzluğun, kabızlığını nabız yüksekliğinin ve yüksek ateşin olduğunu yazar.

Padişahın yorulmadan oda içinde altı veya sekiz kere gidip gelemediğinden bahseder. Bu konsültasyon sonucunda verilen tedaviyi ise şöyle belirtmektedir: “ Tedavisine gelince, salyangozda kalındı, yanı sıra sıkça Phellaedrii aquantie ile extractum taraeaei verilecek ve yeterince (?) içecek (Maden Suyu P.)”(Terzioğlu, 1990, 286.)

İstanbul'daki Avusturya Büyükelçiliğinden Viyana'ya gönderilen Sultan II. Mahmut'un ölümü ve Sultan Mecid'in tahta çıkışı ile ilgili 19 Rebiulahır 1255 (1 Temmuz 1839) tarihli Dr. Bernard'ın raporunda ise: 1 Temmuz 1839 sabaha karşı II. Mahmut'un öldüğünü, veliaht olan Abdülmecit'in tahta çıktığından, Osmanlı Devleti Devletinin eski geleneğine uyarak Abdülmecit'in devlet ileri gelenlerini, ordu komutanlarını, vezirleri ve diğer kişilri kabul edeceğinden, dost ülkelerin hepsinin bundan haberdar edilmeleri gerektiğinden ve bu çerçevede içerisinde Avusturya Devleti sarayına da bu yazının yazıldığından bahsetmektedir. (Terzioğlu, 1990, 287.)

⁴⁵ Diyare: Sık şekilde sulu biçimde abdes etme, İshal; (Kocatürk, 1999, 117.)

Dr. Bernard'ın İstanbul'daki Avusturya Büyükelçiliğine gönderdiği 28 Temmuz 1839 tarihli raporunda ise, Dr. Bernard'ın Hekimbaşı ile yaptığı oldukça uzun bir görüşmeden bahsetmiştir. Öğrenildiğine göre, Sultan II. Mahmut'un resmen bilinenden çok daha önce hasta olduğunu, Hekimbaşı Abdülhak Efendi'nin açıklamasına göre, Padişahın üç yıldan beri hastalığının sık sık nükseden belirtilerini taşıdığını daima hareketli geçen hayatına ve onun yapması gereken perhizi yapmasına zorlamanın zorluğuna rağmen, onun alışkın olduğu şeylerden kısa bir zaman da olsa uzak durmasını sağlamak mümkün olmadığını, düzensiz olarak kuvvetli içkileri içmeğe devam etmesi, padişahın rahatsızlığının sıkça tekrarlanmasında büyük rol oynadığını, içki içme alışkanlığının son dönemlerde iyice arttığını, hasta olduğu yolundaki açıkça düşüncelere karşı koyduğunu ve bunun sonucu olarak da hastalığın tedavisi ve bununla ilgili perhize karşı çıkmasıyla çevresindekilerin Padişaha yaklaşmağa cesaret bile edemediğinden bahsetmektedir.(Terzioğlu, 1990, 288.)

Dr. Bernard batının yeniliklerini memleketimize getirirken, yardımcılığını Dr. Stephane yapıyordu. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'deki tamamen teorik olan öğretim terk edilmiş, Dr. Bernard, ve arkadaşları tarafından poliklinik, diseksiyon, otopsi çalışmaları başlamıştı. Dahiliye ve Hariciye derslerini bizzât Dr. Bernard veriyor, kitap yazıyordu. Kendisi aynı zamanda Avusturya hastanesinin hekimi olduğundan klinik derslerini hasta başında verdiği gibi, normal ve patolojik anatomi için oradaki ölümlerden faydalanıyordu.(Ekdal, 1982, 22.)

Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbîye-yi Adliye-yi Şahane binasının açılışından hemen on yıl sonra 1848 yılı ekim ayının Çarşamba günü başlayan yangında tamamen yanması nedeniyle bu modern manadaki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanemiz hakkındaki önemli belgelere ulaşılamaması bu alandaki tarihi araştırmaları zorlaştırmaktadır.

6. C.A. BERNARD'IN ESERLERİ:

İdari ve ilmi alanda başarılı çalışmaları ile Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye gerçek bir fakülte görünümü kazandıran Dr. Bernard, bu arada 4 tane de kitap yazmıştır ki, Fransızca olan bu eserlerin üç tanesi ders kitabıdır. Kendisi bu üstün çalışmaları

dolayısıyla Sultan Abdülmecit tarafından iftihar nişanı ile ödüllendirilmiştir.(Şehsuvaroğlu, 1989, 160.)

Bu kitaplar:

-ELEMENT DE BOTANIQUE EI' ECOLE DE MEDICINE IMPERIAL DE GALATA SERAI (1842) / BOTANİK KİTABI

-PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE/FARMAKOPE KİTABI(1844)

-LES BAINS DE BROUSSE, EN BITHNINE// BURSA BANYOLARI(KAPLICA RİSALESİ)(1842)

-PRECIS DE PERCUSSION ET D'ANSCULTATION A I'USAGE DE SES LAÇONS (1843) /PERKÜSYON KİTABI

Yukarıda da görüleceği üzere kaldığı kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'nde ilkleri meydana getiren Dr. Bernard, ilk perküsyon⁴⁶ kitabı, ilk Osmanlı Devleti Farmakopesi ve ilk Kaplıca Risalesi ile Osmanlı Devleti tıbbına büyük eserler bırakmıştır. LES BAINS DE BROUSSE adlı eseri Dr. Bernard'ın Bursa ziyaretleri sırasındaki gözlemleriyle kaleme alınmış ancak Türkçeye çevrilmesi 1848 yılında Sultan Abdülmecit'in Bursa'yı ziyareti sırasında olmuştur. Kaplıca Risalesi ismini alan eser taşbasması olarak yayınlamıştır. Bu eserin meydana gelmesi Dr. Bernard'ın son zamanlarında sıhhatinin iyi olmamasından ve bundan dolayı Bursa'yı sık sık ziyaretlerinden doğan bir neticedir.(Şehsuvaroğlu,1989,s:161.)

6.1. ELEMENT DE BOTANIQUE EI' ECOLE DE MEDICINE IMPERIAL DE GALATA SERAI//BOTANİK KİTABI

Josephinum'dan mezun olabilmek için Almanca dilinde yapmış olduğu “De functionibus fludi elektrici prae reliquis corporis humani sub statu sano et morbosa” adlı ve Latince başlıklı doktora tezini vererek Dr. Bernard 1838 yılında Josephinumdan “tıp

⁴⁶ Perküsyon: Derideki bir organ veya oluşumun durumunu anlama amacıyla deri üzerinden parmak uçları veya perküsör ile vurarak muayene yapma; perküsyon (vuruş sonucu meydana gelen değerlendirilir.)

ve cerrahi doktoru” ünvanı kazanmış durumda mezun oldu. Yukarıda ismini vermiş olduğumuz Doktora tezi ona dair bildiğimiz ilk eserdir.(Skopec, 1987, 101.)

Viyanadan getirilen Charles Ambroise Bernard, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin ilk sınıflarında okutulacak olan botanik dersleri için bir ders kitabına gerek olduğunu görmüştür. Bunun üzerine çalışmalara başlayan Dr. Bernard bu sınıflarda okutulacak olan botanik dersi için bir ders kitabı hazırlamıştır. Bilindiği gibi Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin eğitim dili Fransızca olduğundan bu kitapta Fransız diliyle yazılmıştır. ELEMENT DE BOTANIQUE EI' ECOLE DE MEDICINE IMPERIAL DE GALATA SERAI ismini taşıyan kitap (Botaniğin İlkeleri) anlamına gelmektedir.

Kitabın baş tarafında Fransızca ve Türkçe olarak yazılmış olan bir önsöz olduğu göze çarpmaktadır. İstanbul'da Galatasaray'da 1842 yılında basılmış olan kitap toplam 344 sayfadan oluşmaktadır. 116 sayfalık birinci bölümünün içeriği genel botanik konularını içermektedir. 228 sayfalık ikinci bölüme bakılacak olursa taksonomiye ayrıldığı görülmektedir. Sonuna ise çoğunluğu sistematığe ayrılmış olan ve buna ilişkin yaprak şekilleri ile ilgili pek çok resim örneği verilmiştir.

Günümüzde eczacılık öğrencilerine okutulan bitki sistematığıne ilişkin konuların o dönemde de tıp öğrencilerine okutulması ve müfredata bu konunun alınmış olması gayet ilginç ve üstüne düşünülmesi gereken bir konudur.

Bernard'ın bu yapıtı, bilindiği kadarıyla Türkiye'de yayınlanmış olan bilimsel nitelikteki ilk kitap olma özelliğine sahiptir.(Kaya, 2002, 57.)

6.2. PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE/FARMAKOPE KİTABI

Türkiye'de toplu eczacılık öğretimi, 14 Mayıs 1839 günü Sultan II. Mahmut tarafından resmen açılan “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” (Ecole Imperiale de Medicine de Galata Serai) bünyesinde oluşturulan “Eczacı Sınıfı” ile başlamıştır.(Baytop, 1999, 587.)

Osmanlı Devleti'nde bugün olduğu gibi yüzyıllar önce de drog⁴⁷ satan dükkanlara aktar veya attar denilirdi. Ancak zamanla diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi İstanbul'da da bu gibi dükkanlar bir çarşı halinde toplanmıştır. İstanbul'daki Aktarlar Çarşısı asırlardır Mısır Çarşısı diye anılır. Yalnız ticaret durumu bakımından değil, aynı zamanda da sağlık açısından da önemi büyüktür.(Erdemir, 1999, 558.) İstanbul'da Aktarlar dışında şifa verici maddelerin satıldığı bazı dükkanlar ve gezici bazı esnaf bulunmakta olup bu esnafın isimleri ve sayıları oldukça fazladır. "Esnaf-ı macuncuyan-macuncular 300, Esnaf-ı Meşrubat-ı deva-şifalı meşrubatçılar 500, Esnaf-ı güllabciyan-irriyatçılar 41" dir.(Çubukçu, 1999, 602.) Osmanlı Devleti'nde eczacılık faaliyetleri ve ilaç alım satımının yoğun olarak yapıldığını görebiliyoruz. B.O.A. Cevdet Sıhhiye de bulunan bir belgede; Miskci bir yahudiden alınarak Kiler-i humâyunda peşkirbaşuya gelen 3 aylık ilaçların listesine bakılacak olursa bu kitap ilk kitap olsa da , bu kitaptan önce Osmanlı Devleti'nde ilaç ve ilaç sektörü çok da kötü değildir.⁴⁸

Bernard'dan biraz sonra ise Farmakope alanında önemli isimlerden biri de daha önceki sayfalarda ismi geçmiş olan Faik Paşa Della Sudda'dır. Kendisi belirli bir birikim düzeyine varan çağdaş kimya bilgilerini tıbbi tahlil kimyasına uygulamıştır. Ayrıca Della Sudda'nın talebelerine yerli ilaç yapımına ilişkin düşünceler öğütlediği S.F. Eczacıbaşı Hatıralarında belirtilmektedir. Yine Sudda'nın Osmanlı Devleti'nin değişik yerlerinden elde ettiği değişik 92 çeşit afyon numunesi üzerinde rutubet ve morfin miktar tayini yapmışve ayrıca her örneğin elde edidiği bitkinin kapsül biçimi ve elde edildiği toprak hakkında bilgi vermiştir. (Dramur, 1996, 212.) Görüldüğü gibi ilk Farmakope kitabından sonra da Osmanlı Devleti'nde ilaç sanayi gelişmiş, eczacılık alanındaki çalışmalar devam etmiştir.

1844 yılında yazılan ve Dr. Bernard'ın son eseri olan PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE, 16x21.5 cm ebatında ve 165 sayfadan oluşan küçük bir kitaptır. Bernard'ın böyle bir askeri farmakopö yazmasının nedeni, Osmanlı Devleti'nde ilaçlara ait mevzuatı içeren böyle bir eserin olmayışdır hiç şüphesiz.(Ganzinger, 1987, 113 ; Kaya, 2002, 58.)

⁴⁷ Drog: Hayvan ve bitkilerden kurutulmuş veya özel metotlarla toplanarak elde edilen, eczacılık ve kısmen sanayide kullanılan ham veya yarı ham madde.

⁴⁸ B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No:6028.

Bu farmakopö, Fransızca ve Latince olarak yazılmıştır. Fakat alfabetik sıraya göre hazırlanan ilaç isimleri Türkçe, Fransızca, İtalyanca ve Latince idi. Önsözden öğrenildiğine göre eser, ordunun ve bilhassa askeri eczanelerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere hazırlanmıştı. Ancak o günlerde hekimlerimiz Fransızca ve Latinceyi pek bilmediklerinden ve reçete yazdıklarında daha fazla İtalyanca kullanıldığından, drog isimleri , Latince ve Fransızca kadar Türkçe ve İtalyanca olarak da verilmiştir.(Ekdal,1982, 22.)

1842’de İstanbul’da yüksek ölüm oranı olan askeri hastanelerin reformu için Avusturya’dan çağrılan Dr.Rigler ve Dr. Eder bu hastanelerdeki ilaçların ve onların dağıtımının fena olduğunu tespit etmişti. Bernard’ın daha önce belirttiğimiz ve bir Alman gazetesinde yayınlanan haberinden anlaşılacağı üzere , 1843 de Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de bir eczane vardı ve o zamanki mevzuata göre ordan fakir hastalara bedava ilaç büyük bir miktarda dağıtılıyordu. Herhalde Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’deki bu ilaç deposu, Dr. Bernard’ın “Pharmacoppee Ottomana” eserinde sık sık adı geçen “Pharmacie Centrale” olsa gerek. Bütün askeri hastanenin ilaç ihtiyacını karşılayan bu “Pharmacie Centrale”den Bernard, böylece ordunun en kaliteli ilaç ihtiyacını karşılayacağı gibi bunun iyi yönetim ile büyük bir paranın da tasarruf edilmesi sağlanır diye bahsetmektedir.(Ganzinger, 1987, 113.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’nin direktörlüğü, hocalığı ve oradaki hastanelerin hekimliği gibi ağır görevlerle yüklü Bernard’a böyle bir Pharmacoppee’nin yazılışında örnek teşkil edebilecek bir eserin olması böyle bir işin gerçekleşmesini kolaylaştırmış olabilirdi. PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE’nin önsözünde bu hususda bir fikir beyan etmiyorsa da kendi ülkesi Avusturya’daki Farmakopeler herhalde Bernard’ın eserine örnek teşkil etmiştir. Şöyle ki Avusturya askeri Farmakopesine bakılacak olursa bu eserin dört büyük bölümden oluştuğu görülmektedir.(Ganzinger, 1987, 114.) Eser genellikle 4 kısımdan oluştuğunu söylemiştik:

1. Alfabetik olarak sabit droglar: Bu kısımda droglar eczacılık bakımından olduğu kadar sistematik olarak da işlenmiş ve eczacılıkta kullanılan kısımlar belirtilmiştir.

2. Alfabetik olarak kompoze droglar: bu kısımda da ilaçların eczacılıktaki isimleri kadar kimyevi isimleri hatta sinonimleri de verilmektedir.
3. Majistral Formüller
4. Esere eklenen üç levha
 - a. Drogların 1 ons sudaki erime miktarı
 - b. Özel ağırlıkları
 - c. En lüzumlu reaktifler

Eserin sonuna iki liste daha eklenmiştir.

1. Askeri birliklerin gene askeri ecza deposundan isteyebileceği yıllık ilaç listesi. Kolaylık olsun diye bu kısımda sadece ağırlık birimi olarak dirhem ve okka kullanılmıştır.
2. Yerel olarak sağlanacak bazı tıbbi ihtiyaçlar.(Şehsuvaroğlu, 1989, s: 161.)

Avusturya Farmakopesinin olduğu gibi Bernard'ın farmakopesinin de dört bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu her iki Farmakopede de I.bölümde, ham ilaç maddeleri, yani "Pharmaca cruda", ikinci bölümde kimyasal-farmasötik preparatlar ile Galenik yolla hazırlanan birleşik ilaçlar "Pharma praeparata et composita" adı altında, III.bölümde bu çeşit ilaçların askeri hastanelerde hekimlik mevzuatına uygun olarak taze hazırlanmaları için lüzumlu reçete formülleri "Formulae medicanales ad usum nosccomicrum castrensium" başlığı altında incelenmekte olup IV. Bölüm bazı tabelalar ve fihriste ayrılmıştır. (Ganzinger, 1987, 115.)

Bu Dr. Bernard'ın Osmanlı Devleti askeri farmakopö'sünün adı geçen Avusturya Farmakopösüne bağımlılığının bilhassa göze çarpan bir nişanesi de önsözden hemen sonra yer alan tıbbi ağırlıklar tabelasıdır. Her iki farmakopö'de yer alan bu ağırlıklar, 1761 yılında Avusturya'da kullanılmaya başlayan "Medizinalpfund"a dayanmaktadır ki bu da Fransız ağırlık sistemindeki 420 grama tekabül eder. Avusturya'da kullanılan bu

“Libra Medizinalpfund” denilen ağırlık birimi, 12 Unzen veya 96 Drachmen veya 288 Skupel veya 5760 Gram’a tekabül eder.(Ganzinger, 1987, 115.)

Bernard’ın yazmış olduğu PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE’da yer alan tabelada bunu basitleştirmiş şekliyle görmenin mümkün olduğunu, yalnız bu tabelada ağırlık birimi Okkanın da göz önünde tutulduğu söylenir. Yaklaşık 24000 Gram’a karşılık geldiğini, Osmanlı Devleti Farmakopesinde hemen bu tabelayı izleyen sayfada yer alan 14 Grad Reaumur ısısındaki sıvıların özgül ağırlığını belirleme ile ilgili giriş kısmı Avusturya askeri Farmakopesindeki bölümle kelime kelime aynı olduğu gözlenir. Bernard bu kısımda Areometrenin Meissner’e göre kullanılmasını tavsiyesi Avusturya Farmakopölerinin kendilerine has bir özelliği olduğunu söylemiştir.

Dr. Bernard’ın yazmış olduğu PHARMACOPEE MILITAIRE OTTAMANE’nin 21 sayfa tutan ilk bölümünde alfabetik sıraya göre basit ve ham droglar yer almaktadır ve aynı Avusturya Farmakopösünde olduğu gibi bu drogların listesi Absinthium drogu ile başlamaktadır. Gene Avusturya Farmakopesinde olduğu gibi sol taraftaki sütunda latince olarak drogların neşet ettiği bitkinin ilmi ismi, ilaç olarak kullanılan kısımları, bundan sonra da bu drogların yer aldığı preparat ve birleşik ilaçlar zikredilmektedir. Yandaki sağdaki sütunda ise bu drogların Fransızca ve Türkçe isimleri ile yanda Latince verilen izahın Fransızca tercümesi bulunmaktadır. Bu minval üzere diğer bütün nebati ve hayvani menşeli droglar arka arkaya tarif edilmektedir. Her iki Farmakopö’de de Absinthium’dan sonra ikinci ismi zikredilen sirkedir. Osmanlı Devleti askeri Farmakopösünde soldaki sütunda bunun ismi Latince Acetum, İtalyanca Aceto, sağdaki sütunda Fransızca Vinaigre ve Türkçe Sirke olarak verilmektedir. Soldaki sütunda latince sirke hakkında verilenler, Avusturya askeri farmakopösünün hemen hemen aynısıdır. Bernard’ın yazdığı bu farmakopö’de 149 madde, 156 drog bulunmasına karşılık Avusturya askeri farmakopösünde yalnızca 136 drog bulunduğundan bahseder. “...Bunlardan 116 drog her iki farmakope’de de yer almaktadır, diğer bir deyişle Osmanlı Devleti Farmakopösündeki drogların %74’ü Avusturya farmakopesünde de bulunmaktadır. Şöyle ki:

Pharmacopoea Castrensis

	Ottomana,1844		Austriaca, 1841	
Hayvani droglar ⁴⁹	14	(%9.0)	11	(%8.1)
Tıbbi Nebatlar/droglar	104/111	(%71.2)	85/92	(%67.7)
Mineraller/Metaller	23	(%14.7)	21	(%15.4)
Çeşitli Kimyasal Maddeler	8	(%5.1)	12	(%8.8)
	(149/156/100)		(129/136/(%100))	

Bernard'ın Osmanlı Devleti askeri farmakopösündeki drogların %9 u hayvani olup sayıları 14'ü bulmaktadır. Kitabın bir yerinde belirtildiğine göre bir askeri birlik için yıllık ilaç ihtiyacı üç okka yani 5,250 kg. olarak verilmektedir. Bernard'ın Osmanlı Devleti Farmakopösünde 111 bitkisel drog, bütün sayılan drogların %71'ni oluşturmaktadır. (Ganzinger, 1987, 116; Kaya, 2002, 60.) Avusturya farmakopösünde de 92 bitkisel drog, bütün bu eserdeki drogların %67'sini teşkil etmektedir.

Kimyasal maddeler arasında, su , weingeist (etil alkol) sirke, ham konsantre sülfirik asit, yanmış kireç, potas, einstein (tartır), sabun ve odun kömürü gibi çeşitli maddeler yer almaktadır. Her iki farmakopöde, taklidini, orjinalden ayırtedebilmeğe yarayan tabii drogların yapısı ve karakteri detaylı olarak verilmemiştir. Yalnız weingeist (etil alkol) ve sülfürük asitin özgül ağırlıkları verilmemiş olduğu görülmektedir.

Ganzinger'in bu iki Farmakopeyi karşılaştırması sonrasında ; “Özet olarak denilebilir ki, Bernard'ın yazdığı Osmanlı Devleti Farmakopösünde tarif edilen drogların tariflerin 1841 yılında basılan Avusturya Farmakopösü ile hemen hemen kelime kelime bir benzerlik olduğunu belirtmekte; Bernard'ın yazdığı farmakopönün 73 sayfa tutan ikinci bölümünde Composita et Praeparata başlığı altındaki 154 birleşik ilaç ve preparata

⁴⁹ Drog: İlaçların hazırlanmasında kullanılan, hayvansal ya da bitkisel kökenli ilaç hammaddelerine verilen isim.

karşılık, Avusturya Farmakopösünde sayıca daha az olarak 131'i yer almakta ise de bunlardan 126'sı her iki farmakopöde de nomenklatur'u ve lede edişlerine ait tarifleriyle birbirine tamamen benzer şekilde yer almaktadır.”(Ganzinger, 1987, 117.)

Bu bölümde toz ve hap şeklindeki ilaçlardan sıvı halinde ve destile edilmiş ilaçlara ve pflasterden merhemlere kadar az ve çok komplike birleşik ilaç ve preparatlar incelenmektedir.

Bunlar arasında ilaç olarak kullanılmayan ama kimyasal analizlerde lüzumlu olan preparatlarda tarif edilmektedirler. 18. yüzyıla kadar çok yaygın bir şekilde kullanılan Galenik ve Arap geleneğine göre imal edilen bir çok şurup, Confectiones, Trochisi ve Olea composita ile biraz zikredilen haplar, plasterler ve merhemlerden yalnız çok azı ve oldukça basite indirgenmiş birleşimleri ile yer almaktadırlar. Buna karşılık anorganik maddelere daha fazla yer verilmiş, çünkü kimya alanındaki gelişmeler sonucu bunlar daha açık bir şekilde tarif edilebildikleri gibi, 17. yydan beri kullanılan kimyasal preparatların yerlerini almağa başlamışlardı. Şunu da belirtmek lazım ki, 19.yy anorganik farmasotik kimyanın yüzyılı olarak adlandırılır. Bernard'ın yazdığı Osmanlı Devleti Farmakopösünde diğerleri arasında 7 mineral asit, 5 Antimonpreparat, 8 civa bileşikleri, 5 demirpreparatı, 8 kâlium bileşiklerin bulunmakta olduğu açıktır.

19.yy başının büyük ilmi gelişmelerinin biri de önemli drogların tesirli maddelerinin elde edilmesidir, örneğin 1805'de opium'dan ilk defa morfinin elde edilmesi önemli bir gelişmedir. Bütün bunlar bugün kimya endüstrisi tarafından hazır olarak eczanelere verilmesine karşın, ozamanlarda hem Osmanlı da hem de Avusturya'da eczaneler tarafından üretilirdi.

Bernard'ın Pharmacopea castrensis Ottomana'sında bütün bunların hazırlanması ile ilgili açıklamaların Latince Fransızca metinde verilmesinin yanısıra İtalyanca olarak da verilmesini, ozamanlar Osmanlı Devleti ordusundaki askeri eczacılıkta İtalyanca'nın geçerli lisan olmasıyla açıklanabilir.

Üçüncü bölümde Bernard, askeri hastanelerde kullanılmak üzere 159 ilaç hazırlama reçetesini vermektedir. Hazırlanışlarına göre bu reçeteler Decoctiones'den Fumigationes'e kadar 21 gruba ayrılıyordu.(Ganzinger, 1987, 118.)

IV. Bölümü bazı tabelalar ve listeler içermektedir. IV bölümde: Bernard birliklerdeki askeri hekimlerin daimi olarak kullanabilecekleri ilaçlara ait etraflı bir liste hazırlamıştır. Bunlar “Pharmacie Centrale” denilen bir merkezi ecza deposundan sağlanabilecek şeylerdi. Şarap, sirke, süt, tereyağı, ve ya limon gibi basit maddelerin hemen istenildiği zaman el altında bulunması şarttı.

Bernard’ın Osmanlı Devleti askeri farmakopösünde isimleri Latince, Fransızca ve İtalyanca olarak verilen 239 basit veya birleşik ilaçlar yer almakta ve her defasında 3500 kişilik bir askeri birliğin yıllık ilaç ihtiyacı verilmiştir.

Bernard, yazdığı bu farmakopöde yer alan önsözüne 16 Eylül 1844 tarihini atmıştı. Bundan birkaç hafta sonra 2 Kasım 1844 de öldüğüne göre, Bernard, bu kitabın basılmış şeklini büyük ihtimalle görmemiştir.

Bernard’ın 1844’de yazdığı bu Farmakope, aynı zamanda ilk Osmanlı Devleti Farmakopesi idi. Bu durumda acaba bu farmakope pratikle nasıl bir önem kazandı, ne kadar zaman geçerliliğini korudu ve kendisinden sonraki Osmanlı Devleti Farmakopelerine ne kadar tesirli oldu sorusu akla gelmektedir.

6.3. LES BAINS DE BROUSSE, EN BITHNINE// BURSA

BANYOLARI:

Günümüzdeki tıbbi usullerin eskiden bilinmemesi tabii yollarla tedaviyi ön plana çıkarıyordu. Bu sebeple eski tıpta hamam konusu önemli bir yer tutmaktadır. Bugün tıp dersleri arasında hamam ve yıkanma ile ilgili ayrı bir ders okutulmaz. Ancak kaplıca ve ılıcalar fizik tedavi konuları arasında yer almaktadır.(Osmanlı Devleti Ansiklopedisi, 1993, 156.)

Dr Bernard, 1838 ile 1843 yılları arasında Sultan Mahmut zamanında Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanesinde “Muallimi evvel” olarak öğretmenlik yapmak üzere Viyana’dan davet edilmiştir. Dr. Bernard, tıp dersleri kapsamında okutulan

Cerrahi derslerini vermekle kalmamış Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin ders programında düzenlemekte ve konusu ile ilgili bazı derleri de vermekteydi. Bernard tıp adamı olduğu kadar doğaya yaklaşımı da önemliydi. Çünkü o, doğal kaynakların derinlemesine incelenmesine inanıyordu. Bu gereği, özellikle ampirik yöntemlerle kullanıldığını belirttiği Türkiye Kaplıcaları için vurgulamıştır Dr. Bernard, Bursa ve Yalova Kaplıcalarında, çevresel faktörlerle birlikte bilimsel incelemeleri gerçekleştirerek 1842'de "Les Bains de Brousse" isiminde Fransızca olarak ilk kaplıca kitabını yazmıştır Osmanlıcaya çevrilen bu kitap 1848'de "Kaplıca Risalesi" adıyla Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin matbaasında taş basması olarak çoğaltılmıştır. 1943'de Rıza Ruşen Yücer tarafından da öz Türkçeye çevrilmiştir.(Özer,1983, 69; Bernard, 1843, 7.)

Kitap 99 sayfa olup Bursa ve civarını gösteren bir de krokisi vardır. Bursa kaplıca sularının kimyasal tahlilleri ve bunların hangi hastalıklarda kullanılacağını belirten Dr. Bernard, sadece kaplıcalardan değil, şehrin tarihi ve mimari eserlerinden de bahsetmektedir. (Özer,1983, 69; Bernard,1843, 7.)

Kitapta, Bursa banyolarını inceleme gereğinden söz eden girişinde, yaklaşık halk arasında, bugün dahi "Ilıca" denilen, Kaplıcaların kullanımına ait bilgiler yer almaktadır. İstanbul'da herkesin Bursa kaplıcalarının faydalarından bahsettiğini, ama Bernard, bunun kendisinin ilgisini çekmediğini belirtir. Fakat 5 ay süren şiddetli göz ağrısı çekmeye başlayınca, buraya gitmeye karar verdiğini anlatır. Burada 20 gün içinde eski sağlığına kavuşmuştur. Bunun üzerine bu konuda yazmaya karar verir. Kendi eserinde bu kitabı yazma nedenini Şöyle ifade eder: "...yalnızca ekmeğini yediğim devlete bir hizmetten ve halka faydalı olmaktan ibarettir." (Bernard, 1843, 15.)

C.A. Bernard, "Kaplıca Risalesi"ne kaplıcalardan gerektiği gibi yararlanabilmenin bir şans olduğunu ifade etmekle başlar. Kaplıcalardan gerçek sonuçların alınabilmesi için ciddi bilgi ve yönergelere ihtiyaç olduğundan bahseder. Yazar eserin giriş bölümünde: "Şiddetli bir göz ağrısına tutulduğunu ağrılarının beş aylık bir süre içinde geçmez bir biçim aldığını, işine mecburen ara verip Bursa'ya kaplıca tedavisi için geldiğini, 20 gün içerisinde kaplıcalar ve dinlenme yardımıyla çektiği ağrılardan kurtulduğunu ve Bursa kaplıcaları ile ilgili bu eseri yazdığını ifade eder. Bursada iken halkla bazı temaslarda

bulduğunu ve kaplıca tedavisinden sonra sağlıklarının daha kötüye gittiğini yazar. Kişilerin bu banyoları nasıl ve ne kadar süreyle alacaklarını bilmediklerini yazan Dr. Bernard, risalesinde Bursa Kaplıcalarının kimyasal terkipleri ile de yakından ilgilenmiş, kendi ifadesi ile doktorların ve halkın yararlanacağı bilgiler vermiştir.

İlaç gibi kaplıcalarda usulüne uygun kullanıldığında faydalıdır diyen C.A.Bernard'ın risalesinde:

1. Bölüm ılıcaların nasıl kullanılacağıyla ilgili olup 4 fasıldan oluşur:

1. Fasılda ilaçların nasıl kullanılacağını
2. Fasılda ılıcada ne kadar süre kalmanın yararlı olacağı
3. Fasılda ılıcaya hangi vakitler ve kaç defa girileceği
4. Fasılda ise banyo terapisiyle ilgili perhiz verilmiştir.

2.Bölüm Bursa ve civarındaki sıcak su kaynakları

3.Bölüm de Bursa'daki camii ve Türbeler hakkındadır.

C.A.Bernard'a göre : Kaplıcaların hararet dereceleri ve ne kadar süre ile kalınacağı tedaviye yeni başlayan kişiler için çok önemlidir.Mutlaka doktora danışılarak karar verilmelidir.Kaplıcalardan faydalanmak için tedavinin yapılacağı mevsimde önemlidir.Bursa kaplıcalarından faydalanmanın en yararlı olacağı mevsim güzdür.

Bursa kaplıca tedavileri için en uygun zamanı sabah ve akşam olarak belirleyen Dr. C.A.Bernard, ilave olarak mutlaka beden hareketleri yapılması gerektiğini belirtmiştir. Kaplıcalardan yeterli derecede yararı görebilmek için 40 banyo almak gerektiğini belirten C.A.Bernard, eğer hastalık tamamıyla geçmişse bunun sebebini hastalığın şifa bulmasına bağlamıştır. Eğer bir düzelme görülmemiş ise bu hastalıklar ayrıca ilaç kullanmaya lüzum gösterenlerdir demiş eğer gerekirse kaplıca sularından içerek de faydalanılabileceğini belirtmiştir. Bu uygulama için suların önce az miktarda içilmesi zamanla miktarının artırılması, içmek içinde sabah vakitlerinin tercih edilmesini önermiştir. Eserin birinci bölümü 4. Fasılda Perhiz bahsine de yer verilmiştir. Dört çeşit

perhiz olduğunu belirten Dr. Bernard, beden ve nefis hareketleri, gıda, uyku ve istirahat, beden hareketleri her zaman faydalı ancak kaplıca tedavisinde çok önemli bir husus olarak belirlenmiştir. Dr. Bernard, şark ahalisinin gezmekten çok hoşlanmadığını ancak bu davranışın batılılarda da olduğunu ifade eder. Bunu her tarafın açık ve havasında güzel mutedil oluşuna bağlar. Ona göre hoş manzaralı yerlerin seyri herkes tarafından tercih edilmekte kimse gezmek zahmetine katlanamamaktadır. Ancak açık havanın oksijeni ile ciğerler yıkanmalı ve kan vücutta daha rahat dolaşmalıdır.

Kaplıca Risalesinde de belirtildiği üzere; Kaplıca tedavisinden faydalanmak için gönül rahatlığı lazımdır. Hasta bir an önce iyileşeceğini düşünmekten başka şeye kafa yormamalı, iyi beslenmeli ve uyumalıdır.

Eserin ikinci bölümü Sıcak su kaynakları ve kaplıcalar başlığını taşımaktadır. Doğal, tarihi kültürel zenginliğin yanı sıra ampirik ve tıbbi uygulamaları açısından tüm kaplıca olanaklarına sahip olan Bursa Romalılar Dönemine kadar uzanan bizans tarafından geliştirilen radyoaktif, bikarbonatlı, demirli, kükürtlü kaplıcalarıyla yabancı balneo kitaplarında da yer alan bir şehirimiz olarak eserin yazıldığı dönemde ayrı bir öneme sahipti.

C.A.Bernard, doğuluların hamamı sevdiğini İslam inançları içinde temizliğin önemli olduğunu açıklamış sıcak su hamamlarının yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler sunmuştur. Yapısal olarak ahşap camekanı Soğukluk(hamamla camekan arasındaki kısım) ve hamam takip etmektedir. Hamamın önlerinde suyu biriktirmek için kurna denen mermerden içi oyulmuş küçük havuzlar vardır. Hamala soğukluğun üstü kubbelidir. Buralarda tepe camları vardır. Her iki daire bu şekilde aydınlatılır. Hamama girmek isteyenler camekan kısmında soyunur, peştamal tutunduktan sonra soğukluğa geçip biraz dinlendiklerinin sonra da hamam girip yıkandıklarını söylemiştir. Hamamların belli günlerde kadınlara verildiğini ve kaplıcalardan yararlanmanın ucuz olduğunu belirtir. Eserin bu kısmı kaplıcalara ilişkin yapısal, topluma ait kaplıca kullanımı ile ilgili kültürel bilgiler vermesi açısından önemli değerlendirilmiştir. Eserin ilerleyen sayfalarında Çekirge kaynağının dağıldığı başlığı altında Bursa kaplıcalarına ait değerlendirmelere yer verilmiştir. Yani, Çekirge, Yeni Hamam ve eski kaplıca bu başlık altında ele alınmıştır. Bu kaplıcaların her birinin camekanı ile hamamı arasında

yuvarlak ya da köşeli birer havuz olduğu sularının çok şifalı olduğu açıklanmıştır. C.A.Bernard Kara Mustafa Paşa Kaplıcasının suyunu Avrupa'nın en çok beğenilen "Gestein" kaplıcasına benzetmiş, gut hastalığına, mafsalları ağrılarına, mesane hastalıklarına, kadınlarda adet sancılarının giderilmesinde faydalı olduğu yazılmıştır.

Kaplıca Risalesinde Çekirge Kaynağının dağıldığı Kaplıcalar dışında Bademli Bahçe bölgesindeki kaplıcalar, belli günlerde kadınlara hizmet veren kaynarca kaplıcasında değinilmiştir. C.A.Bernard, Göz Ayazması kaplıcası hakkında da ayrıntılı bilgiler verir, Bahsi geçen kaplıcanın Kükürtlü ve Yeni Kaplıca arasında olduğu, halk arasında özellikle göz hastalığında kullanıldığı Hıristiyanların da yılın belli günlerinde bu kaplıcaya geldikleri kayıtlıdır.

Kaplıca Risalesinde üçüncü kısım camii ve türbeler başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Bursa'daki mesire yerleri, camii ve türbelerin yerlerine ve bilgilerine rastlamaktayız.(Bernard, 1843, 1-99.)

Dr. Bernard'ın bu kaplıcalar hakkındaki ilk eseri doğrultusunda, Prof Dr. Ömer Kerim Çağlar ve içerisinde Salomon Calvi gibi Alman hocaların yer aldığı ekibi, Türkiye genelinde maden sularının fiziko- kimyasal özellikleri ile sosyal olanaklarını belirleyen geniş çaplı araştırmayı 1934'te 3 ciltlik bir kitap halinde belgelemişlerdir. Türkiye'deki Balneolojiyi Türkiye'nin şifalı sularının tarihsel gelişimi içerisinde halk hekimliğimizde önem kazanan bir kitap olarak hazırlamışlardır.

Günümüzde ülkemizde "Şifalı Sular" olarak adlandırılan Sıcak- Maden Suları (termomineral sular)ın tedavide kullanımı Balneoloji ve Kaplıca Hekimliğinin içerisinde yer almaktadır. Bugünkü bilimsel anlayış ve ekolojik görüşle "Kaplıca Tedavisi", sadece doğal sıcak suyun değil, çevresel faktörlerin, özellikle kaynak yöresine özgü iklimik ve biyolojik faktörlerin bütünlük içinde organizmaya etkisi beklenen bir tedavi sistemidir. Balneoloji'de kaplıca suyunun kullanımına "Balneoterapi" denilmekle birlikte adi su ile karıştırılarak çeşitli uygulamalarda kullanımına "Hidroterapi" de denilebilir. Dr. Bernard'ın Türkiye kaplıcalarının klinikteki belirgin etkisi üzerindeki merakı, Bursa'daki gözlemleri, dikkat çekicidir.(Özer,1983, 69.)

Kaplıca Risalesi Avusturyalı bir hekimin kaplıcalardan halkın gereğince yararlanabilmesi amacıyla yazmış olduğu çok yönlü gözlemlerine dayanan bir eser olup, sağlık uygulamaları ve ülkemiz kültürü hakkında da bilgiler vermektedir. Eser yüzyıllardır tıbbın su ile kesişmesi noktasını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

6.4. PRECIS DE PERCUSSION ET D'ANSCULTATION A L'USAGE DE SES LAÇONS.//PERKÜSYON KİTABI

Perküsyon ve oskültasyon metotlarının Osmanlı Devleti hekimleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir. 1834'de yayınlanan “ Ahkâmülemraz” Chomelden Osman Saip tarafından çevrilmiş olup, perküsyondan “zarb-ı bilyed” yani el ile vurma olarak bahsedilmektedir. Ancak bildiğimiz kadar ile bu konuda ülkemizde yayınlanan ilk Fransızca kitap Dr. C.A. Bernard'ın **PRECIS DE PERCUSSION ET D'ANSCULTATION A L'USAGE DE SES LAÇONS.//PERKÜSYON KİTABI**'dir.

Kitabın ilk sayfasında Dr. Bernard'ın ünvanları “Tıp ve Cerrahi Doktoru, Galatasaray Tıp Okulu Direktörü ve pathologie interne, cliniques interne ve externe Profesörü, İftihar Nişanını Hamil ve Viyana Tabibler Derneği Üyesi” olarak sıralanmaktadır.

Aynı sayfada kitabın kitaplık kayıtları “Duhul 8/5, İstanbul Vilayeti Darül Fünun Kütüphanesi 1320, İstanbul Vilayeti Darül Fünun Kütüphanesi 1607 ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanesi No.3099, ve üçüncü sayfada Ez-Kitabhayı Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” olarak kaydedilmiştir.(ÖNER, 1983, 89.)

Kitap S.M. Sultan Abdülmecit'in Başhekimisi, Rumeli Büyük Hakimi, Galatasaray Tıp Okulu Şef Direktörü vs. Ekselansları Abdülhak Efendi'ye ithaf edilmiştir. Bunun ayrıca Arap harfleri ile yazılmış çevirisi de mevcuttur. Bu özeti şöyledir:

“Görev aldığımdan beri tıp bilimlerini öğrencilere basit şekilde öğretmeye çalışıyorum. Onlara modern tıbbın gelişimini anlatıyorum. Son olarak Auenbrugger, Laennec, Piorry, Dcada ve benzerlerinin ölümsüz çalışmaları ile toraks ve abdomen organ hastalıklarının tanısı konusunda perküsyon ve oskültasyon hakkında bu kitabı yayınlıyorum. Hippocratic sanatın Osmanlı Devleti’nde yayılması için bu kitabı yazıyorum.” demiştir.

1-12 sayfalarda oskültasyon ve perküsyonun çok önemli olduğu solunum organlarının başlıca hastalıklarının (catarrhe, laryngite, bronchite, bronchestatie, pneumonie, akciğer ödemi, anfizem, tüberküloz, akciğer kanamaları, gangren, plörezi hidrotoraks, pnömotoraks) anatomo- patolojik karakterleri anlatmaktadır.

12-21 sayfalar perküsyona ayrılmıştır. Bu kısımda perküsyon percussio immediate, percussio mediate, percussio sesleri, (açık, mat, timpanik gibi) ve perküsyona duyarlı diren üzerinde durulmuştur.

21-30 sayfalar oskültasyon hakkında genel bilgilere ayrılmıştır.

30-39 sayfalarda solunum oskültasyonu üzerinde bilgiler verilmektedir. Solunum sesleri başlıca 3 gruba ayrılmaktadır. “vesiculaire, bronchique, indetermine” Bu raller hakkında geniş bilgiler izlemektedir.

40-57 sayfalar solunum yolları hastalıklarında perküsyon ve oskültasyona ayrılmıştır. Örnek olarak, catarrhe, bronşit bronşektazi, pnömoni, akciğer ödemi, anfizem, tüberküloz, hemorajik infarktüs, gangren, plörezi, hidrotoraks ve pnömotoraks üzerinde durulmuştur.

57-68 sayfalar dolaşım organları hakkında genel bilgileri ihtiva etmektedir.

68-90 sayfalar kalp seslerini detaylı olarak inceleyen kısımdır. Kalp kaviteleri, büyük arterler ve perikard ayrı ayrı incelenmiştir.

Hastanın şikayetleri, görüntüsü, ısısı, nabızı, perküsyon, oskültasyon vs. dışında tanının bugün ki olanaklar (Röntgen, bilgisayarlı tomografi, ultrason, mikrobiyolojik

inceleme gibi, kullanılmadan konulabilmesi, perküsyon ve oskültasyon üzerinde bir kitap yazılması zorunluluğu izah etmektedir. (Öner, 1983, 90.)

7. BERNARD'IN ALDIĞI ÜCRET VE NİŞÂN MESELESİ

Bernard'ın görevi konusunda pek çok tartışma vardır. Bunlardan bir tanesi de Bernard'ın İftihar nişanına sahip olup olmadığıdır. Bu nişan çok önemli şahıslara verilmesi Bernardın da çok önemli vasıf olduğunu mu göstermekteydi.. Bernard'ın yazdığı kitaplardan *Precis de Percussion et d' Auscultation* constantinople 1843'ün başında kendini tanıtan ünvanın içinde “de'core du Nichan İftihar” diyerek İftihar nişanına sahip olduğunu yazmıştır. Ancak bu nişan Sultan II. Mahmut döneminde çıkarılan büyük nişan değildir. Nişan-ı İftihar denen büyük nişan yüksek devlet adamlarına çıkarılmış olup (elmas taşlarla bezenmiş) yüksek rütbeli devlet adamlarına verilen ve hemen hemen hepsi 15 adet olan en yüksek imparatorluk nişanıdır ki verilen kimselerin listeleri mevcuttur. (Altıntaş, 2006d, 87.)

Dr. Bernard'ın sahip olduğu yegane nişan kendisinin bir çok yerde yayınlanmış olan nişanı Nişan-ı Alişan'dır.⁵⁰ Aynı nişan Dr. Spitzere de verilmiş olduğu için Dr. Spitzer'in fotoğraflarından da anlaşılacağı üzere bu nişan büyük nişan değildir. Dr. Bernard'ın sahip olduğu nişan burada da anlaşılacağı gibi diğer Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane hocalarına verilen nişandan farklı değildir ve tüm hocalar aynı nişanı taşımaktadır.

Sultan Mahmut'un bizzat tıphaneye gelerek hocalara elmas taşlarla süslü ala mertebesindeki nişanları takdim ettiğini biliyoruz. Öğrencilerin onbaşlılarına ve son sınıftakilerine büyük altın, daha küçük sınıftakilere daha küçük altınlar ve gümüş nişanlar takdığını biliyoruz. Bu nişanlar Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye özel olup “ortası yürek şeklinde ve onun ortasında nabza bakmayı gösterir.” nişanlardı. Dr. Bernard ve Spitzer'in boynuna asılı olan nişanda ise ortasında kalp ve onun ortasında bir asaya sarılı çift yılan vardı. Bernard'ın sahip olduğu bu tek nişan önce on iki kişi olan Tıp Meclisi üyelerine daha sonrada Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane hoca ve

⁵⁰ Nişan-ı Alişan tüm Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane üyelerine verilen nişan olduğu için Dr. Bernard'a da verilmiştir.

görevlilerine verilen Nişan-ı Alişan'dır. Sadrazam ve devlet büyüklerine verilen ve göğse takılan elmaslarla bezeli Nişan-ı İftihar ile bir alakası yoktur.

Dr.Bernard'ın Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de aldığı ücret ise diğer bir tartışma konusu olmuştur. Bernard'ın neden diğer hocalardan çok ücret aldığı konusunda; Bernard'ın gerçekten pek çok kişiden fazla para aldığını görüyoruz: Bernard 3500 kuruş, Osman Saip Efendi 2500 kuruş, Dr. Spitzer 2000 kuruş ve diğer hocaların ise daha az aldıkları görülmektedir. Ancak Dr. Neuner ve Dr. Bernard ilk İstanbul'a geleceklerinde yapılan anlaşma da saray hekimliği verilen bu doktorlara büyük paralar verilmiş, Dr. Neuner 1000 ve Dr. Bernard 800 Macar altını karşılığında anlaşmışlardır. Bernard'ın aldığı bu ücret aylara bölünüyor ve onun karşılığı olan maaşı veriliyordu. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de görevlendirilen diğer Osmanlı Devleti hekimlerinin maaşları ise çok sıkı uygulanan belli kurallar içinde yükselebiliyordu. Bernard'ın maaşının yüksek olması bu anlaşma gereği idi. Ayrıca Bernard dan önce Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de görevli olan hocaların maaşlarına baktığımızda da aynı durumu görüyoruz. Kasım 1838 de Muallim Usta Olirus'un 3000 kuruş maaş aldığı açıktır. Anlaşma ile dışarıdan getirilen bu görevlilerin maaşları zaman zaman Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de görevli hocalardan yüksek olabiliyordu.(Altıntaş, 2006d, 88.)

IV. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ANATOMİ ÇALIŞMALARI:

1. MEDRESE DÖNEMİ:

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok öncelerden başlayarak 1816 yılına kadar olan dönemi içine almaktadır. Anatomi öğretiminin skolastik çerçeve içinde yapılması yani diseksiyon masalarına dayanmaması dönemin başlıca özelliğidir. Medreseler gerek Selçuklularda gerekse Osmanlılarda çok önemli yerleri olan eğitim kurumlarıdır. Kendi bünyeleri içinde tıbbi bölümlere de yer vermiş, bir açıdan tıp kurumlarının gelişmesine ön ayak olmuşlardır.

Medreseler ile birlikte oluşturulan Darüşşifalar aynı zamanda birer pratik eğitim merkezleri görevini de sürdürmüşlerdir.(Uzunçarşılı, 1965, 19-43.)

Eski Hint ve Mısırdan İskenderiye mektebine gelen ve özellikle Ptolemee hanedanı zamanında diseksiyona izin verilmesi ile gelişen anatomi bilgisi eski Yunan yolu ile İslam dünyasına geçmiş, İbn-i Sina'nın Kanunu fit-tıbbında yer almıştır. Söz konusu eser bütün Ortaçağ boyunca doğuda ve Avrupa'da tıp eğitim ve öğretimine temel teşkil etmiştir. Bu bakımdan medreselerde hekimlik öğretimi yapılırken kanun ana metin olarak kabul edilmiştir.

Medreseler hekim yetiştirirken çağın sosyal ve dini inançlarına bağlı olarak tıp anlayışı için gerekli serbestliği bulamamışlardır. Tıp eğitiminin gerekliliği savunulurken anatomi öğretimi gerçek anlamda dikkate alınmamıştır. Bazı tıp yazmalarında anatomi ile ilgili bilgilere rastlanırsa da bu bilgilerin daha eskiye ait hatalı bilgilerin aktarımı olduğu görülür.

Medreseler tıp eğitim ve öğretimi usta-çırak ilişkileri ile yürütülmüştür. Bu eğitim içinde çok sınırlı olarak sürdürülen anatomi çalışmaları çeşitli baskılar ile yüz yüze kalmıştır. Anatomi eğitim ve öğretimi konusunda zamanın ileri gelenlerince çok hassas davranılmış ve olumlu gelişmeler kaydedilmemiştir. XV. Yy. içinde de anatomi öğretiminde henüz diseksiyonlar başlamamış, sadece teorik öğretim sürdürülmüştür.

Geçen zaman içerisinde anatomi öğretimi ve bu öğretim içinde disseksiyon çalışmalarının mutlaka gerekli olduğunu ileri süren kişiler de olmuştur.

Her ne kadar batılı tıp tarihçileri Kur'anın teşrihi yasakladığını ve bu nedenle İslam dünyasında anatominin gelişemediğini bildirmekte iseler de ayet ve hadislerde insan cesedi üzerinde çalışma yapmaya dair bir yasaklama yoktur.

Pek çok kitapta hekimin anatomi bilmesi gerektiği yazılmaktadır. 1624 yılında Emir Çelebi hekimlerim anatomi okumakla yetinmeyip sefer esnasında ölenlerin ve diğerlerine göre yaratılmışlar içinde insana benzer hayvanlardan maymun ve benzerlerinin bağırsak, sinir ve damar sistemini incelemeli, daha sonra akciğer ve karaciğer de gıdaların bunlara gidişini öğrenmelidir.

XVII. yy başlarında anatomi öğretimi ve bu öğreti içinde disseksiyonun şart olduğunu ileri süren isimlere rastlamaktayız. Şirvanlı Şemsettin-i Takî tarafından hazırlanan bu anatomi kitabı “Teşrih-ül Ebdan ve Terceman-ı Kibale-i Feylesofan” isimli olup, zamanı içinde önemli bir yer tutmaktadır.

XVIII. yy da hekim Abbas Vesim Efendi Düstür-ül Vesim adlı eserinde tıp sanatı yanında teşrih sanatında da mahir olan hekime bu iki sanatın iki kol ve iki kanat olup, hastalıkların gizlisine ve açığına vakıf olacağını öne sürer. (Elçioğlu, 1990, 179-183.)

2.TIPHÂNE VE CERRÂHHANE-İ AMİRE DÖNEMİ:

Anatomi deyince şüphesiz aklımıza XIX. yy gelmektedir. Özellikle III. Selim (1789-1807) yenileşme ve reform hareketleri içerisinde Osmanlı Devleti tıp eğitimine ayrı bir önemle eğilmiştir. Maroz Beyzade isimli bir Rum okulu açılmasına izin vermiş, iyi hekim yetiştirilmesi konusunda otopsi yapılmasının öneminden bahsetmiştir. Ancak bu dönem içinde iskelet üzerinde çalışılmış ama kadavra açılmasına izin verilmemiştir. 1839 da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılması ve hocalığına Avrupa'dan Dr. Charles Ambroise Bernard'ın getirilmesine kadar anatomi ve otopsi çalışmalarına klasik ve dar kalıplar içinde eski usûl devam edilmiştir.(Elçioğlu, 1990, 179–183.)

3. MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ADLİYE-İ ŞAHANE DÖNEMİ

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve diseksiyon denince akla şüphesiz Dr. Bernard gelmektedir. Şöyleki ; Dr. Bernard, öğrencilerin anatomi derslerinden yeteri kadar yararlanamadığını öne sürerek bir an evvel Avrupa'da tıp okullarında olduğu gibi, bu derslerin ölü insan vücudu üzerinde yapılmasının şart olduğunu söylemiştir. Onu bu konu da okulun idari derecede sorumlusu ve aynı zamanda hekimbaşı olan Abdullah Efendi de desteklemiştir. Ancak burada bir sorun ortaya çıkıyordu: Diseksiyon için gerekli olan bu kadvralar nereden ve nasıl tedarik edilecekti.

Bilimsel nedenlerle yapılan diseksiyon başlangıçta er ülkede büyük sorunlara neden olmuştur. Okul programında ilk sınıflarda din kuralları, Osmanlıca güzel yazı, felsefe, kimya gibi dersler vardı. Teşrih(anatomi) üçüncü sınıf programında görülüyordu. Anatomiden başka bu sınıfta zooloji, halk sağlığı bilgisi, fizyoloji ve cerrâhi gibi dersler vardı. Dördüncü sınıfta ise dahilî hastalıklar, harîcî hastalıklar, kadın-doğum başlıca görülen dersler arasındaydı. (Kahya, 1991, 746.)⁵¹

Bu dört yıllık programdan anlaşılıyor ki; ilk iki yıl öğrenciye genel bilgiler veriliyordu. Onu takip eden iki yıl içinde ise meslek bilgisine ayrılmıştı. Anatomi temel meslek bilgisi dersleri içerisinde olduğundan üçüncü sınıf dersleri arasında yer alıyordu. (Kahya, 1991, 747.)

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanenin kuruluşu ile batıdan bazı doktorların öğretici olarak getirilmesi sırasında gelenlerden Dr. Bernard eğitim öğretimde anatominin temel ders olduğunu, bu dersin mutlaka kadvra üstünde ve diseksiyon ile birlikte yürütülmesinde ısrar etmiş, yetkililerle yazışmalar yapmıştır. (Elçioğlu, 1990, 182.)

Bu arada Dr. Bernard'ın isteği ile kendisine yardımcı olmak üzere, bir öğretmen almak için bir sınav açılmıştır. Avrupa'nın her tarafında yapılan ilanlardan sonra, Spitzer adlı bir doktor, Dr. Bernard'a yardımcı olarak seçilmiştir. Dr. Spitzer bir anatomistti. Tıpخانه'de anatomi vermesi kararlaştırılmıştı.(Kahya, 1991, 749)

⁵¹ B.O.A.,*Cevdet Sıhhiye* , Tasnif No:1287.

Sultan Abdülmecit'in 1841 yılında vermiş olduğu fermanla disseksiyona izin verildiği açıktır. Modern Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kurulmasından evvel anatomik modeller üzerinde çalışma yapan tıp öğrencileri sonraları artık ölüler üzerinde çalışmaya başlamışlardır. 1841 yılına ait bir belgede Bergama karantina hekiminin bir erkek ölüsü görmek istemesine rağmen halkın buna engel olduğu kayıtlıdır.(Elçioğlu, 1990, 182.)

Tıphâne nazırı ve devrin hekimbaşısı olan Abdullah Efendi Kaptan-ı Derya olan Talat Paşa'ya ceset konusunda Tıphane'de karşılaştıkları güçlüklerden bahsetmiştir; onun bu konuda kendisine yardım etmesini istemiştir. O, Kaptan-ı Derya olarak sadece iyi bir komutan değil, aynı zamanda aydın görüşlü bir kişi idi. Hekimbaşı Abdullah Efendi kendisinden Tıphaneye ceset konusunda talepte bulunanlara bu fikre katıldığını ve Tıphâne'ye lazım olan cesetlerin Tersane Tomruğundan temin edilebileceğine dair söz vermişti. Bu konuyla ilgili alınan karar ise:

*“ Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane’de yeni ihyasına muvaffak oldukları Teşrihhânedde zaman zaman öğrenci kullanma anatomi öğretmek için ceset gerektiği aşikâr olduğundan, Tersane-i amire Prangasında mevcut olan suçlulardan ölenlerin sözü geçen okul tarafından gönderilecek sandık ile Teşrihhaneye nakli hususunda Padişahın yüksek müsaadeleri istenmektedir.”*⁵²Aynı vesikada “...Prangada ölü bulunmadığında ders için lüzumlu kadavranın gerektiğinde Çürüklük Mezarlığında zaman zaman tahtaya sarılı fakirlerin ölüsü geldikçe, söz konusu okul tarafından imamına akçe verilerek gizlice ölü sevki konuşulmuş olduğundan ve imam da hayırlı olan bu işe razı olduğundan” durum yazılarak bildirilir. Hükümet ve padişah izni istenmiştir. Vesikanın altındaki nottan anlaşılacağı üzere bu dilekçe hekimbaşı tarafından sadrazamdan izin istenmek üzere kaleme alınmıştır.

Bu vesikanın ekinde hekimbaşının bu dilekçesine sadrazamın verdiği cevapları öğreniyoruz. Ancak ekteki hemen daha sonra gelen kısımda kabine toplantısında yapılan bir görüşmenin, disseksiyon yapılmasını onayladığını, fakat Çürüklük Mezarlığındaki fakirlerin bu iş için kullanılamayacağını ifade etmektedir. Vesikada bu görüş “on dördüncü Salı günü vekillerden meydana gelen kabine toplantısı sırasında

⁵² B.O.A., *Cevdet Sıhhiye*, Tasnif No:1257 .

(Bâb-ı Âliye gönderilen tezkere okunduğunda) söz konusu okulun yapılmasında amaç öğrencisinin tıbbın gerekli bilgilerini mükemmel bir şekilde öğrenip, tahsil ederek. Sultanın yüksek huzurlarına yakışır bir şekilde hazır doktorlar yetiştirilmesi düşüncesiyle ilgili fikirleri hakkında bu çeşitli aletlerin kullanılmasında başarılı olacağı konusu açık ve seçiktir. Fakat Çürüklük Mezarlığından imamı aracılığıyla, onu razı ederek gizlice ölü yollanması insanlar arasında bazı söylentiye neden olacağından dolayı, uygun olamayacağı ve Tersane-i Amire küreğinde ölenlerin o şekilde, okula gönderilmeleri kolay olacağı, hiçbir taraftan duyulmayacağından dolayı, dışarıdan getirilmesinden kaçınılıp, Tersane-i Amire’de ölen ya da kazaya uğrayan suçluların ölümlerinin gerektiğinde Kaptan Paşa tarafından okula gönderilmesinde her hangi bir sakınca olmayacağı belirtilmişti. Ekin altındaki nottan, bu ekin “sadrizam tarafından Yüce Hazreti Padişahın mübarek ayağının tozuna takdimle, Cihan Padişahının çok kutsal görüşü buyurulmuş ve zikredilmiş olduğu gibi, dışarıdan ölü getirilmesinden kaçınılıp, yalnız Tersane-i Âmire de bulunan ve helak olan suçlunun ölümlerinin lüzumu oldukça adı geçen okula gönderilmesiyle ilgili Padişah Hazretlerinin buyruğu yüksek irâdesi” icâbı olduğu ifade ediliyor.⁵³

Buradaki ifâdeden de anlaşılacağı gibi, zamanın padişahı Abdülmecit (padişahlığı 1839-1845), vezirlerin Tıphâne’deki anatomi dersleri için gerekli kadavranın sadece Tersane Küreğinden sağlanması konusundaki aldıkları ve kendisine sundukları kararı onaylamıştır. Çünkü her ne kadar diseksiyon İslam dininin ruhuna aykırı değilse de Padişahın da bildiği üzere, yine de halk kendi ölümlerinin diseksiyonuna karşı çıkacaktı. Hâlbuki Tersanenin Prangasından Tıphane’nin, Teşrihhanesine yollanacak ölümler esirlerin ölümleri idi. Dolayısıyla da halkın ilgisini çekmeyecek ve tepkisiyle karşılaşamayacaktı. Buna ilave olarak, kendilerine yararlı olduğuna inanılarak daha rahat ve daha kolay kabul edilebilirdi. Aynı zamanda, pranga mahkûmu esirlerin ölümlerinin bulunması kolay olacağından bu yol tercih sebebiydi. Böylece yeni açılan ve memleketin sağlık hizmetlerinin gelişmesi konusunda büyük önem taşıyan bir okul başlangıçta halkın tepkisiyle karşılaşmayacak ve çalışmalarıyla önemli bir ihtiyacı da karşılamış olacaktı. (Kahya, 1991, 751.)

⁵³ B.O.A., *İrâde-i Dahiliye*, Tasnif No: 1771.

Biz daha sonra, 1263 H.'de (1847 M.) bu konuda kaleme alınmış ikinci bir tezkereden, diseksiyon için Tıphane'nin ihtiyaç duyduğu malzemenin bir müddet Tersane-i Âmire'den sağlanacağını öğreniyoruz. Ancak bu vesikadan yine öğreniyoruz ki, daha sonra cesetlerin Tersane Tomruğundan sağlanmasından vazgeçilmiştir. Diseksiyon için gerekli cesetlerin esir pazarından sağlanmağa başlandığını, ancak esir pazarlarının kaldırılmasıyla anatomi dersleri için gerekli olan cesetlerin temini tekrar sorun haline geldiğini görüyoruz. “Mekteb-i Fünun-ı Teşrihhanesi için (padişahın) yüksek iradesi ile ilkin Tersane-i Amire Tomruğunda ölümlerin cenazeleri görülmekte iken, vazgeçilerek, daha sonra esir pazarından celp olunmakta olduğu halde adı geçen pazarın kaldırılmasından dolayı teşrih maddesi kullanılmaz olduğuna ve bununla ilgili derslerin ilerlemekte olduğundan teşrih maddesinin ameliyât ve fiiliyatı icrâ olunmadıkça, yalnız derslerin faydalı olmayacağı” şeklindeki ifâdeden anatomi derslerinin artık diseksiyon yapılmaksızın yürütülemeyeceğinin kesinlikle kabul edildiğini anlıyoruz. Ve hemen onu takiben “ölen zenci cariyeye ve çocukların olduğu gibi söz konusu mektebe celp olunmak üzere haber verilmesi hususunun bilcümle esircilere tenbih ve tenkid olunmasına” şeklindeki satırlardan ise, bu vesika ile diseksiyon malzemesini yine esir sağladığını, fakat bunların artık esir pazarından değil, doğrudan doğruya esircilerden sağlandığını öğreniyoruz. Burada “...esirler tenbih ve tekid edilmesi ve gizlenmemesine, saklanmamasına vesile olmak için haber verenlere söz konusu okul tarafından 40’ar kuruş ihbariyeye ücreti verilmesi iznini istemek, ve ifâde olunmak ve gerçek fenn-i teşrihin (anatomi) layığıyla bilinmesi fiilen icrasını görmeğe bağlı bulunduğundan o cihetten esirlerin ellerinde bulunan zenci ölümlerin bahis konusu okula celp olunması için söz konusu tezkerenin gerektirdiği icrâ ve zikr olunan ihbariyenin saklamağa vesile olmak üzere haber verenlere ödenmesi münâsip gibi hatırlanmış...”⁵⁴ (Kahya, 1991,753.)

Yukarıda tekrarlanan kısımda iki defa tekrarlanan esir cesetlerin saklanmaması ve onları ihbar edenlere ihbariyeye adı altında belirli bir ücret ödenmesi şeklindeki ifâde 1841’den itibaren Osmanlı Devleti’nin bu tarihe kadar göstermiş olduğu aşamayı simgelemektedir. Çünkü 1841 tarihli vesikadan öğreniyoruz ki, Osmanlı Devleti’nde ilk defa yapılacak olan diseksiyonlarda cesetlerin nereden sağlanacağı konusunda, birinci

⁵⁴ B.O.A., *İrade-i Dahiliye*, Tasnif No: 7419.

planda gizlice, halkın haberi olmaksızın onların nereden sağlanacağı önemli idi; disseksiyon yapılacağı halk tarafından haber alınır ve tepkiye yol açar kaygısı vardı. Halbuki 1847 tarihli, vesikânın dipnotun unda ki “fenn-i teşrihin layıkıyla bilinmesi icrâsını görmeğe bağlı olduğundan” şeklindeki ifadeden, artık anatominin disseksiyon yapılmaksızın öğrenilemeyeceğinin kesinlikle kabul edildiğini görüyoruz.(Kahya, 1991, 754.)

Burada, esir cesetlerinin tercih edilmesi gayet akla yatkındı. Böylece hem sahipsiz olan esirlerin cesetleri ortadan kalkıyor, hem de bilimsel açıdan onlardan yararlanıyorlardı.

Anatomi öğretiminde kadvraların temini konusunda yapılan yazışmalarla 1841 den sonra ilk otopsilerin yapılmaya başlandığını görmekteyiz. Dr. Bernard'ın başlattığı anatomi derslerinin disseksiyon çalışmalarına devam mecburiyeti olmadığını, okulun kliniklerinde ölen hastalara otopsi yapılmadığını görmekteyiz. (Elçioğlu, 1990,182.) 1839 sonrasında askeri ve mülki Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de anatomi dersleri ve disseksiyon çalışmalarının yürütülmesinde ve bu bilim dalının gelişmesinde pek çok ünlü hekimin katkıları görülmüştür. Bunlarda Dr. Spitzer(1813-1895),mabeyn hekimliğini de yürüttüğünden dersler Palaolog Efendi tarafından verilmiştir.

Şöyle ki 1841 yılında resmen disseksiyon yapma müsaadesi aldıktan sonra Galatasaray'daki ilk disseksiyon yapılan ceset bir Müslüman'a aitti. Her ne kadar bu uygulama başlangıçta halk arasında bazı söylentilere yol açıyorsa da, devlet adamlarının ve ulemanın, özellikle padişahın bunları desteklemesi halkın daha ileri gitmesini engellemiştir.Ayrıca yapılan uygulamaların bu konuya faydası tartışma götürmez olduğundan, söylentiler kısa bir süre sonra sona ermiştir. Öğrenciler, o sırada Dr. Bernard'ın yardımcısı olarak, Tıp okulunda anatomi dersleri veren Dr. Spitzer'in kendilerine gösterdiği uygulamaları yürürlüğe koymaya başlamışlardır. (Kahya, 1991, 753.)

Dr Bernard'ın kayıtlardan pek çok otopsi yaptığını anlıyoruz. Yaptığı otopsilerden birinde de: kişinin ölüm nedeni baş travmasıdır. Otopsi bulguları olarak da aort

valvullerinde sertleşme, daralma ile kalp hipertrofisine rastlanmıştır.(Hayrullah Efendi,1843, 52-54.)

Yine Hayrullah Efendi'nin Makalat-ı⁵⁵Tıbbiye'den anladığımıza göre: Otopsi yapılan kişiyle ilgili: "...kişinin midesinde bullerin (nüfetat) ve kuvvetli yangının bulunduğu ifade eden Dr. Bernard, Ayrıca beyninin ince (pia mater) ve örümceksi (arachnoidea) zarları arasındaki bir atardamarın kasmaya bağlı sıkınma etkisiyle tıka basa kanla dolduğu (imt ilay-ı külli) ve sonuç olarak beyin dokusuna değin yayılmış(infiltratio) kanamanın .(apoplexia cerebri) ortaya çıktığı..." anlatılmaktadır.

Her iki otopsinin de Dr. Bernard eliyle yapıldığı, ikinci olaya o zaman ki tıp okulunun anatomi Hocası Spitzer'in de katıldığı, Hayrullah efendi ile tıp öğrencilerinin seyirci durumunda oldukları bu arada bildirilmektedir.(Hayrullah, 1843, 96.)

Gerek Bernard gerekse Spitzer'in etkisiyle ve Sultanın emriyle, önce Müslüman olmayanların sonra da Müslüman olanlardan hapisanede ölenlerin cesetleri, hatta 1846 Nisan'ında iki zenci köle kadının cesetleri Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanesinde teşrih edilerek anatomi ve patolojinin cesetler üzerinde öğrenilebilmesi mümkün olabilmıştır.

⁵⁵ "Tabip ve müverrih Hayrullah Efendi, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahanemizin ilk mezunlarından. Tabâbetimize Makâlat-ı Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane nam eseriyle ve ilmi hayatımıza meşhur 18 cilt Tarih'i ve sâir matbu ve gayrimatbu eserleriyle hizmet etmiş güzide ve çok değerli bir alimdir. Hayrullah Efendi 1820 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Evvla tarîk-i ilmiyede bulunuyor. Sarıklı iken Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahaneye devam ediyor. O zaman pederi hekimbaşdır. Diploma ile Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'den tabip olarak neş'eti 1844 tarihidir. Mektebden neş'etinden sonra ders nezaretine tâyin olmuştur. Bitirme tezi olan Makalat-ı Mekteb-i Tıbbiye adlı eseri onu nâma kavuşturmuştur."; A. SÜHEYL, "Tabib Hayrullah Efendi ve Makâlat-ı Tıbbiye", Tıp Tarihi Araştırmaları, İstanbul 1986, s:11-12; Hayrullah efendi Mekteb-i Tıbbiye'nin Nazırlığına atanmış ve Nazırlığı sırasında önemli çalışmalar yapmıştır. Şöyle ki : Öğrencilerin daha iyi öğrenim görebilmeleri için uygulamalı Patalojik Anatomi eğitimi yapılmasını sağlamıştır. Askeri hastanelerin denetimini yapan Hayrullah Efendi, ilaç kontrollerini yaptırmış, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'ye şeref üyesi seçilmiştir.Ayrıca yaptığı çalışmalar sonrasında ikinci dereceden Mecidiye nişanı ile taltif edilmiştir.(Özaydın, 1996, 200.)

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde bilim teşkilatlarından olan tıp müesseselerinin erken dönemde hekimbaşılık, dârü's-şifâlar ve Süleymaniye tıp medresesi olarak üçe ayrıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan dârü's-şifâlar en erken kurulan müesseseler içinde yer almaktadır. Dârü's-şifâlardaki tabiplerin idari açılardan yönetilmesi ve denetlenmesi için sarayda "Hekimbaşılık" makamı ihdas edilmiştir. Ayrıca bu hususların dışında Usta- Çırak Usulüyle hekim yetiştirilmesini yaygın uygulamalar içerisinde göstermemiz mümkündür.

XV. ve XVI. Yüzyıllarda her alanda büyük çaplı bir gelişme yaşayan Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşma başlamış, ilerleme bütün hızıyla devam etmiştir. İşte bu yüzyıllarda Tıp medreseleri diğer kurumların yerini almaya başlayacaktır. Bilimsel gelişme Osmanlı Devleti'nin batıya ilerlemesiyle doğru orantılı olarak devam edecektir. Avrupa'ya doğru sınırları genişleyen Osmanlı, kendisine yakın konumda bulunan Avrupa ile ilişkilerini her alanda devam ettirmiştir. Osmanlı'nın en fazla etkilendiği ülkelerin başında İtalya ve Fransa gelmektedir. Maddi olanakları yeterli olan pek çok aile Onsekizinci yüzyılda çocuklarını İtalya'ya eğitim için göndermişlerdir. Bunlar arasında Osmanlı ordusunun cerrah ihtiyacını karşılamak için kurulan Tıbhâne ve Cerrâhhane-i Amire'nin ilk müdürü Mustafa Behçet Efendi yer almaktadır.

1827 yılında açılmış olan Tıbhane-i ve Cerrahhane-i Amire'nin klasik medrese eğitiminden daha farklı olduğu açıktır. Öğrenciler artık dersleri sadece teoride değil, pratikte de almaya başlamışlardır. Bu okulun giderek artan yararlarını gören dönemin padişahı II.Mahmut, okulun gelişimi için elinden geleni yapmıştır. Öğrencileri eğitim için devamlı teşvik etmiş, yapılan sınavlardan memnuniyetini bildirmek için başarılı öğrencileri ödüllendirmiştir. Tıbhâneye katılımı arttırmak ve özendirmek için giriş sınavı dahi konmayan okulda bir diğer sınıfa geçiş hocaların inisiyatifine bağlı kalmıştır. 1831 yılında ayrıca bir Cerrâhhane binası açılarak iki okul birbirinden ayrılmıştır. Daha sonra 17 Şubat 1839'da açılışı yapılan ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ismini alan okul, Tıbhâne'den daha büyük farklılık ve gelişim göstermiştir. Özellikle askeri bir nitelik taşıyan okulun ismindeki "Adli" kelimesi, dönemin padişahı olan II. Mahmut'un mahlasından gelmektedir.

Başlangıçta okulun muallimi olarak karşımıza çıkan Charles Ambroise Bernard, 1808'de Prag'da doğmuş ve 1838 yılında İstanbul'a gelerek aldığı Tıp ve Cerrâhi

doktoru ünvanını burada devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'ne davet edilmesinden önce çok büyük üne sahip olduğu görüşü bugünlerde büyük tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayten Altıntaş Hoca'nın da yazılarında yer verdiği husus her ne kadar kesinliğe kavuşmamış olsa da Bernard, Osmanlı ülkesinde kaldığı sürede ve kısa ömrü içerisinde Osmanlı ülkesinde büyük çalışmalarda bulunmuştur:

- Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'ye yeni bir yüz kazandırarak özellikle Pratik eğitim üzerinde şiddetle durmuştur,
- Okulda başarı gösteremeyenleri aktardığı ve kendi çabalarıyla kurdurduğu Eczacı sınıflarının gelişiminde büyük çaba göstermiştir.
- Ayrıca bir ebelik okulunun açılmasını sağlayan Bernard,
- Yine Osmanlı'daki anatomi çalışmalarının o güne kadar ki oluşumdan farklı olarak kadavra üzerinde gerçekleşmesinde etkin rol oynamış ve bu konuda saraydan izin almıştır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin direktörlüğü, hocalığı ve oradaki hastanelerin hekimliği gibi ağır görevlerle sorumlu Bernard'ın bu çalışmaları dışında Türk Tıbbi için ana kaynak niteliği taşıyan eserleri büyük önem arz etmektedir. İlk Osmanlı Farmakopesi, İlk Kaplıca Risalesi, İlk Perküsyon ve Botanik kitapları Türk hekim adayları için yol gösterici ve Türk tıbbi için ise alanlarında ilk en önemli adımlar niteliği taşımaktadırlar.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin şu ana kadar ki tıp çalışmalarında edindiği mevkiye bakılacak olursa, isminin hakkını verebilmiş önemli bir müessese olarak tarihteki yerini aldığı söylenilebilir. Görüldüğü üzere 19.yy. temelleri atılan modern tıp eğitiminde Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane eğitimi ve kadrosuyla önemli bir yer tutmaktadır. Sadece tıp eğitimi açısından değil, öğretim dilinin Fransızca olmasından kaynaklanan Batı bilim ve kültürünün Osmanlı'ya giriş kanallarından birisi olması açısından da önemli bir işlev üstlenmiştir. Avusturyalı bir hekim olan Bernard da gerek Avusturya etkisini taşıması gerekse taşıdığı donanımlar sayesinde Tıbbiye'de gerçekleştirdiği ilklerle katkıda bulunmuş, o güne kadar dinsel gayelerle sakınılan kadavra üzerinde diseksiyon çalışmalarını gerçekleştirmesi büyük bir cesaret örneğidir. Diğer çalışmaları ve hazırladığı eserlerle Osmanlı Tıp Tarihi açısından önemli bir şahsiyet olduğunu söylemek mümkündür.

EKLER

Quittance

J'ai 600 f. de la somme de 1000 f. en argent
 que le sieur de ... a reçu par ordre de son
 Excellence le Comte de ...
 pour son voyage de ...
 Constantinople ...
 le 6. Novembre 1721.

Bernard Neuner
 Secrétaire en Particulier
 à ...

HAT, 46759g.

Quittance

J'ai 600 f. de la somme de 1000 f. en argent
 que le sieur de ... a reçu par ordre de son
 Excellence le Comte de ...
 pour son voyage de ...
 Constantinople ...
 le 6. Novembre 1721.

Bernard Neuner
 Secrétaire en Particulier
 à ...

HAT, 46759f.

EK1: DR. BERNARD VE NEUNER'İN EL YAZILARIYLA HARCIRAHLARI (B.O.A., HATT-I HUMÂYUN, 46759G. VE 46759F.)

Quittance!

Sur 400f dits quatre cents florins
 en argent que le soussigné a reçu
 par ordre de son Excellence Monsieur
 e^t Ambassadeur de la Sublime Porte
 à Vienne pour les frais de Voyage
 pour Constantinople, l'endroit de sa
 nouvelle Destination

Vienne le 3 Novemb 1838

Antoine Hoffmann
 Pharmacien et chimiste

EK 2: ECZACI HOFFMAN'IN EL YAZISIYLA HARCIRAH SENETLERİ
 (B.O.A., HATT-I HUMÂYUN, 46759H.)

خطبای مکاتیب حای و الخیرینہ معروضہ کربلا

یکہ ہفتہ نفیم خاکای عالیہ قلمہ معروضہ کربلا بہ واسطہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ طرفینہ مطلوبہ اسیہ
 حکمک مکاتیب سابقہ و خطبہ سندیہ لازمیٰ نفیم و کتبہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 بارہ و اتفاسی ضابطہ نفیم و کتبہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 خطبہ عالیہ اعص و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 والیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 مسعودہ بوظرفہ قمریہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 برفاہہ بوظرفہ قمریہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 سفارہ شیخہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 طغیہ لوز قمریہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 وصولتہ اجماعیہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 بنامہ بوظرفہ قمریہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 شریعہ در سعادہ مؤصلتہ تبرک اورک نصیحتہ و وصولتہ تبرک و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 کمالیتہ اجماعیہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 در سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 کتبہ عالیہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ
 بوظرفہ قمریہ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ و سنیہ اولیٰ امدادیہ مستادیہ

HAT 1186/46759-E

HAT. 1186

شرفی شاهزاده

مجلس شورای عالی قاجاریه
مجلس شورای عالی قاجاریه
مجلس شورای عالی قاجاریه

ارباب
بجود خردمندانه لایزال و اعظم و عظمت شاهزاده و عدالت بی کفایت ملک احمد شاه قاجاری ایچره نامزاده نابغه بی باک و شایسته
شیرازی

آنانجا
علا و شوق و ذوق و علاقه و خرد و خردی

آنانجا
عاجبت و استعداد و به مطابق دین و تقوی از سبب آنکه یکی از مجاهدان و شایسته
شیرازی

آنانجا
مکرم و سبب قابلیت و اولاد و صلاح و تقوی و خرد و خردی و به سبب آنکه یکی از مجاهدان و شایسته
شیرازی

آنانجا
شیرازی
عاجبت و استعداد و به مطابق دین و تقوی از سبب آنکه یکی از مجاهدان و شایسته
شیرازی

آنانجا
مکرم و سبب قابلیت و اولاد و صلاح و تقوی و خرد و خردی و به سبب آنکه یکی از مجاهدان و شایسته
شیرازی

آنانجا
شیرازی
عاجبت و استعداد و به مطابق دین و تقوی از سبب آنکه یکی از مجاهدان و شایسته
شیرازی

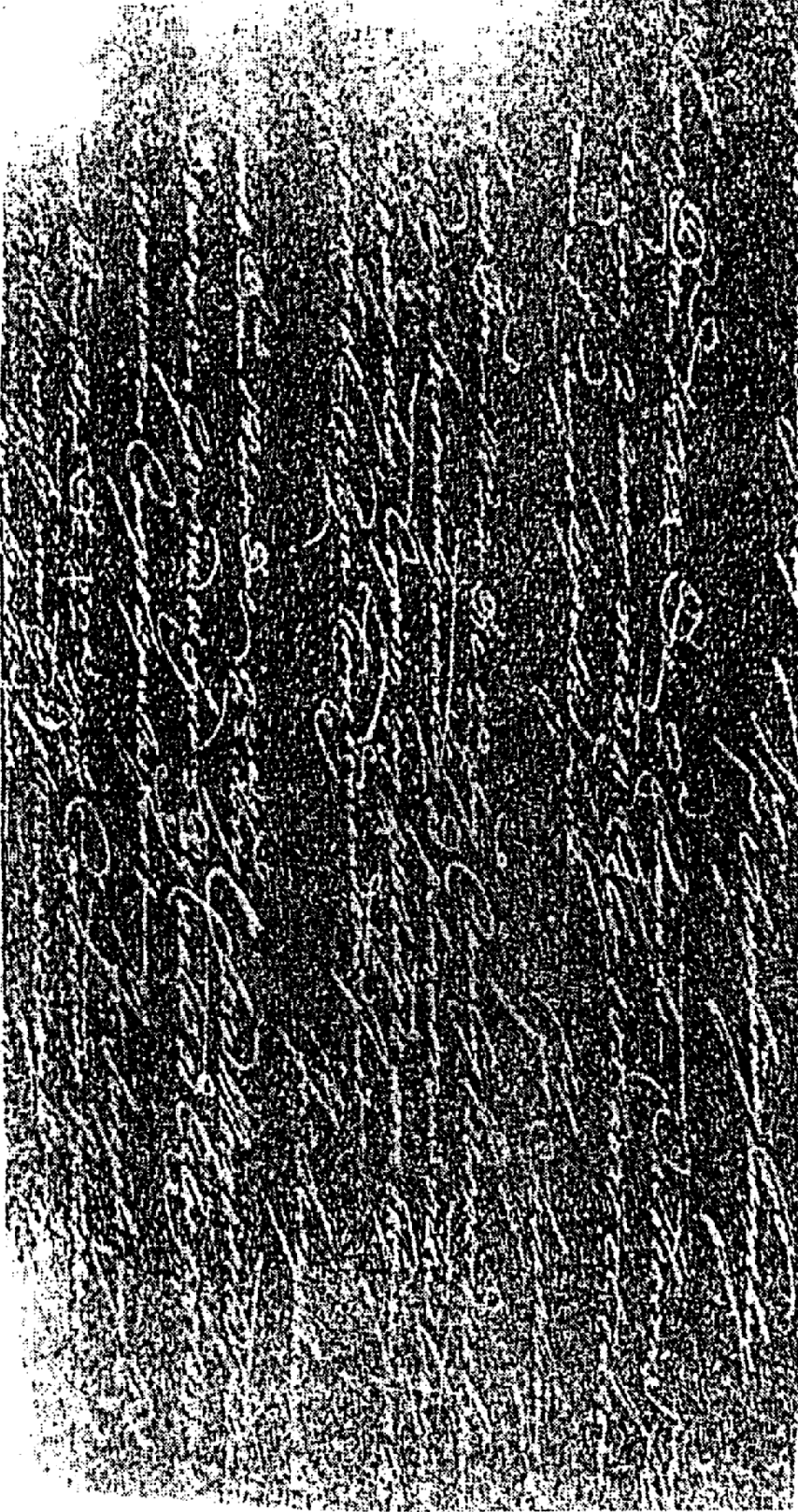
آنانجا
مکرم و سبب قابلیت و اولاد و صلاح و تقوی و خرد و خردی و به سبب آنکه یکی از مجاهدان و شایسته
شیرازی

46960, c

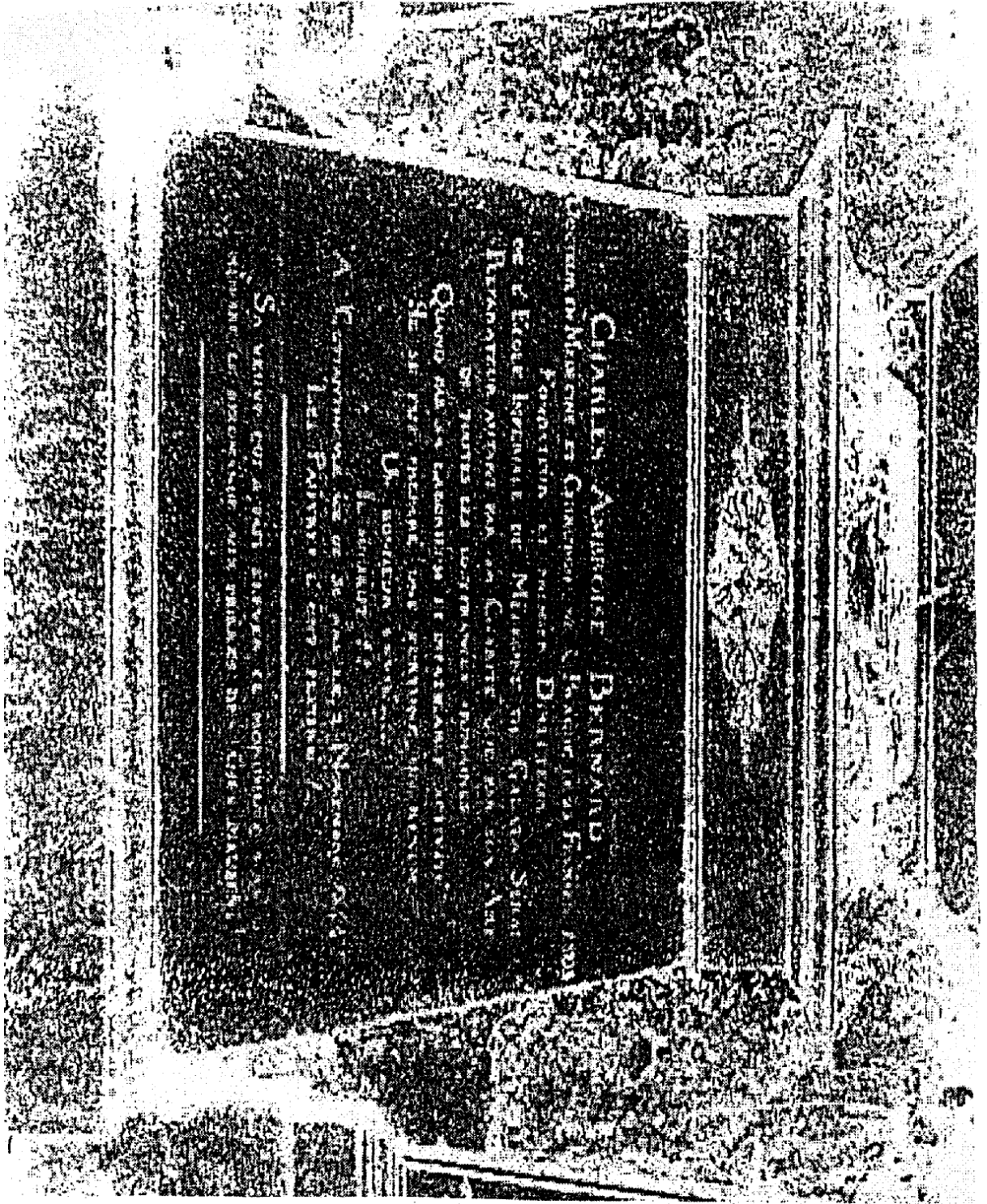
HAT 1186 / 46760-c

HAT. 1186

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

EK 10: SANTA MARIA DRAPERIS KİLİSESİ, BEYOĞLU

EK 11: DR. BERNARD'IN MEZAR TAŞI, SANTA MARIA DRAPERİS KİLİSESİ, BEYOĞLU

جراح باشيائت
 ار دو و عها بون
 جراحين حسته ووا العجرا ابو بكر خليفه مبارک الله بکامه بر عتقوا صومعه سو نصره لثروا قه لورقه لردون هيا ووا ميمه صومعه ووزه
 لسلاح نظر لاجم لهورا جراح باشي نصير و تعبنا لودنه فلكا الامتداد لارزا و س لثه بعينه الينها حمزما مزبور و لک استلام لولاي باز
 لرسماي عيزه و سر جراحين حسته محمد ابي و ما صمير عوتقوا موسى لايه العجرا ابو بكر خليفه نرا فنه مهره و حنلقه سلسله و لورقه فنه
 لردون هيا ووا نصره ووا جراح باشي فنه و فنه مهره و حنلقه جد جراحين عيزه سلسله لوليفتي تقرير لولاي نرا ووا
 مدرس طب سليمان و صفا نره علي شريف لاطلاق لهورا و رس حضر و حمزما مزبور ي س لثه لوليفتي س لاطن بعينه لور لقرن نلا
 حنلقه ووا لبر لقرن لحدود العجا لحدود مومينه لردون هيا ووا جراح باشي موسي لايه تقاب العجا

ع لاي و عا مومينه

۱۹

EK 14: CERRAH ATANMASI HUSUSU
(B.O.A. CEVDET SIHHIYE, 759.)

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a medical or administrative document. The text is densely packed and written in a cursive style. At the top right, there is a header or title in larger script. Below it, the main body of text is organized into several columns and sections, some of which are separated by horizontal lines. There are also smaller notes and signatures interspersed throughout the document. The text appears to be a list or a detailed report, possibly related to military or medical supplies as indicated by the caption. At the bottom left, there is a circular stamp or seal. The overall appearance is that of an official document from the late 18th or early 19th century Ottoman Empire.

EK 15: ORDUNUN CERRAHBAŞISININ ORDUNUN İHTİYAÇLARI İÇİN İSTEĞİ (B.O.A., CEVDET SIHHIYE, 915.)

مقطعه و قلمه ساندو قلمه حضرت
 لاقضای زینبیه صدیق

تعارف محول عهدہ ریجیم اولون مکتبہ حیدرآباد شاہانہ موجود ایگور فضان نظر خدمتہ معلومہ و طبعہ و دورہ
 شماره قلمه نیک اشید ایگور ایگور شعی شمان لقمه کویا برابره نفاذی مربوطاً تقدیم فضان و ذری ناضی
 اولدیجی اوزره بانک اولدوز ایگور ایگور سکان خروج بالغ اولقمه مبلغ مذکورن هزینه ایگورن اعلی
 خصوصی مقاضانه و ذرداری عطفوا اقری حوزتیه هول سورلوه باشده امر و قریان حضرتیه لاقضای

لیک

ع

تاریخ	مبلغ	شرح
۱۳۰۰	۴۰۰	...
۱۳۰۱	۴۰۰	...
۱۳۰۲	۴۰۰	...
۱۳۰۳	۴۰۰	...
۱۳۰۴	۴۰۰	...
۱۳۰۵	۴۰۰	...
۱۳۰۶	۴۰۰	...
۱۳۰۷	۴۰۰	...
۱۳۰۸	۴۰۰	...
۱۳۰۹	۴۰۰	...
۱۳۱۰	۴۰۰	...
۱۳۱۱	۴۰۰	...
۱۳۱۲	۴۰۰	...
۱۳۱۳	۴۰۰	...
۱۳۱۴	۴۰۰	...
۱۳۱۵	۴۰۰	...
۱۳۱۶	۴۰۰	...
۱۳۱۷	۴۰۰	...
۱۳۱۸	۴۰۰	...
۱۳۱۹	۴۰۰	...
۱۳۲۰	۴۰۰	...
۱۳۲۱	۴۰۰	...
۱۳۲۲	۴۰۰	...
۱۳۲۳	۴۰۰	...
۱۳۲۴	۴۰۰	...
۱۳۲۵	۴۰۰	...
۱۳۲۶	۴۰۰	...
۱۳۲۷	۴۰۰	...
۱۳۲۸	۴۰۰	...
۱۳۲۹	۴۰۰	...
۱۳۳۰	۴۰۰	...
۱۳۳۱	۴۰۰	...
۱۳۳۲	۴۰۰	...
۱۳۳۳	۴۰۰	...
۱۳۳۴	۴۰۰	...
۱۳۳۵	۴۰۰	...
۱۳۳۶	۴۰۰	...
۱۳۳۷	۴۰۰	...
۱۳۳۸	۴۰۰	...
۱۳۳۹	۴۰۰	...
۱۳۴۰	۴۰۰	...
۱۳۴۱	۴۰۰	...
۱۳۴۲	۴۰۰	...
۱۳۴۳	۴۰۰	...
۱۳۴۴	۴۰۰	...
۱۳۴۵	۴۰۰	...
۱۳۴۶	۴۰۰	...
۱۳۴۷	۴۰۰	...
۱۳۴۸	۴۰۰	...
۱۳۴۹	۴۰۰	...
۱۳۵۰	۴۰۰	...
۱۳۵۱	۴۰۰	...
۱۳۵۲	۴۰۰	...
۱۳۵۳	۴۰۰	...
۱۳۵۴	۴۰۰	...
۱۳۵۵	۴۰۰	...
۱۳۵۶	۴۰۰	...
۱۳۵۷	۴۰۰	...
۱۳۵۸	۴۰۰	...
۱۳۵۹	۴۰۰	...
۱۳۶۰	۴۰۰	...
۱۳۶۱	۴۰۰	...
۱۳۶۲	۴۰۰	...
۱۳۶۳	۴۰۰	...
۱۳۶۴	۴۰۰	...
۱۳۶۵	۴۰۰	...
۱۳۶۶	۴۰۰	...
۱۳۶۷	۴۰۰	...
۱۳۶۸	۴۰۰	...
۱۳۶۹	۴۰۰	...
۱۳۷۰	۴۰۰	...
۱۳۷۱	۴۰۰	...
۱۳۷۲	۴۰۰	...
۱۳۷۳	۴۰۰	...
۱۳۷۴	۴۰۰	...
۱۳۷۵	۴۰۰	...
۱۳۷۶	۴۰۰	...
۱۳۷۷	۴۰۰	...
۱۳۷۸	۴۰۰	...
۱۳۷۹	۴۰۰	...
۱۳۸۰	۴۰۰	...
۱۳۸۱	۴۰۰	...
۱۳۸۲	۴۰۰	...
۱۳۸۳	۴۰۰	...
۱۳۸۴	۴۰۰	...
۱۳۸۵	۴۰۰	...
۱۳۸۶	۴۰۰	...
۱۳۸۷	۴۰۰	...
۱۳۸۸	۴۰۰	...
۱۳۸۹	۴۰۰	...
۱۳۹۰	۴۰۰	...
۱۳۹۱	۴۰۰	...
۱۳۹۲	۴۰۰	...
۱۳۹۳	۴۰۰	...
۱۳۹۴	۴۰۰	...
۱۳۹۵	۴۰۰	...
۱۳۹۶	۴۰۰	...
۱۳۹۷	۴۰۰	...
۱۳۹۸	۴۰۰	...
۱۳۹۹	۴۰۰	...
۱۴۰۰	۴۰۰	...

در ساله ۱۳۶۸
 ۸۸۰
 ۸۶۸

۸۹۰
 ۸۶۸
 صدراعظم
 ۸۵۰

EK 16: MEKTEB-İ TIBBİYE'NİN KADROSU
 B.O.A. CEVDET SIHHİYE,996.

دفع اولاد که مسکمی بودیدن کلا و رها بودیدن بیکبار
لا لایه کلان اجر الزی اوج بدن اوج ایله بیان ایدر

اکین	کافی	امح	صومان	ترید	دوغ دکنج
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
طوقال	چکار	قصی	علی	عوردالمر	بسته کک
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
ارنگ	کشتی	انجار کک	اوز کک	قیاق کک	خیا کک
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
طین محمد	بانتاد	سین خطاد	سین محمدی	سلطان	یلو نوروز
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
حرشاد	مخونه	کبابه	بوی کک	محمد	نریوت
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
چکون	سلسناب	بالله اوت	نوروز	مردوستک	سواج
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
اه کونجی	پورینه	اساسه	صا کله	امراد	ورها اوج
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
نور اجز او					
۱۲۵					
مجنون	فدوت	جور قولا	لا وک	سرع صدال	جوز کک
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
امسون	کسون	مردی	سورانی	عسلید	کافور
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
هدا کک	صومان	جور هندی	سرع	عور عام	عنه مکه
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
قیون اوت	کل نوروز	پاپا ریه	فان کک	فان کک	خیا کک
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
مجنون	خردال	ابه کونجی	کلان رسی	پارینه	راوند
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
اوز کک	توق کک	میان الی	میان کک	سنا کک	کاه هندی
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
مجنون	وزارت کک	ان اوت	نوروز	فرغه بروت	عاصی
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
استوخ	کشتی	کور طاشی	قارما بور	شاپ	قلب
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
ناز اوله کک	کاه کک	حرشاد	فرز	ایبوت	نشار
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
وزر جاو	توق هلیله	الن اوت	صلبرنه	چورینی	کل عهه
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
چام صافرو	خشیان	انظروت	حاجی کک	زغوزان	کشتی
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
صن کک	ایره کک	ضربنه	کده کک	سرو قولا	طوقان اوت
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
بشیر هندی	بشیر	سنا	راز باه	مردی	مردی
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵
فریلر	کل ملکات	طوقان	جور هندی	بر قنونه	لاری قن
۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵

Cevdet Sihiye, 6028

EK 23: PEŞKİRCİBAŞI'YA GELEN ÜÇ AYLIK İLAÇLARIN LİSTESİ (B.O.A. CEVDET SİHHİYE,6028.)

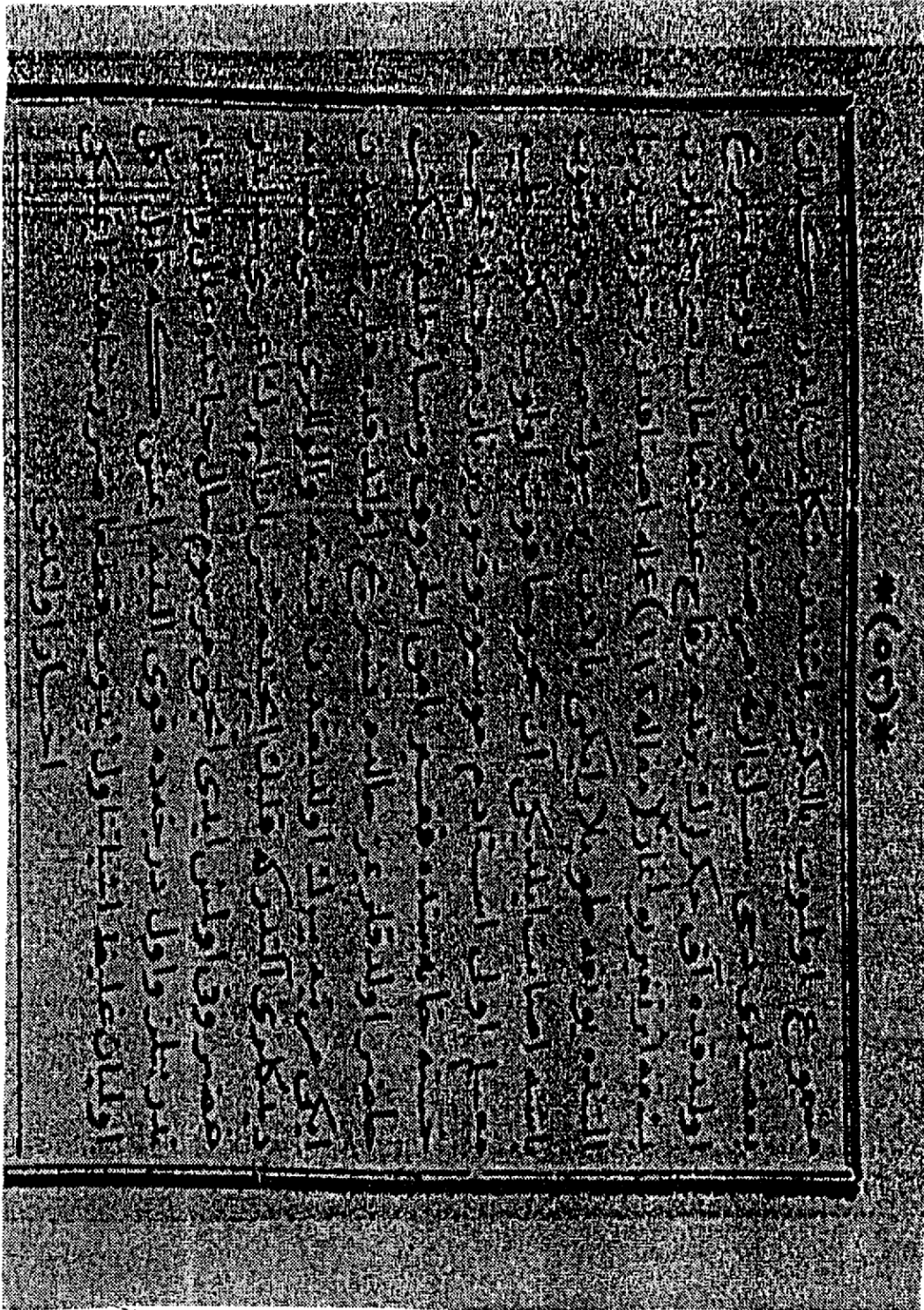
نقر اولدر که مشکلی بود در کلاها بودن
بشکیر باشی لایه کلاها خیر ایمان یسدر
اوج ابدنا و ج اید

۱۰۰	بلین	۱۰۰	سیسنا	۱۰۰	بالطه او	۱۰۰	نورنی	۱۰۰	مروکینک	۱۰۰	بسولج
۱۰۰	ابو کجی	۱۰۰	بدره	۱۰۰	بسه	۱۰۰	صاار	۱۰۰	هلبله	۱۰۰	اسرار
<p>جمع کون ۱۲۵۰ دره ۲۲۷۵۰</p> <p>نوع ابر محمد نوع اول الفون نوع اول الفون</p>											
۱۰۰	افتون	۱۰۰	فلا حلو	۱۰۰	جوزیا	۱۰۰	لارن	۱۰۰	سرخ صند	۱۰۰	جورداونی
۱۰۰	ایسون	۱۰۰	کیمون	۱۰۰	موسامند	۱۰۰	علسند	۱۰۰	کافور	۱۰۰	هند کوی
۱۰۰	موصام	۱۰۰	جوزهند	۱۰۰	سرخ	۱۰۰	عوصام	۱۰۰	جیمه	۱۰۰	قونونوی
۱۰۰	کلونچی	۱۰۰	پاپاطیه	۱۰۰	فانور	۱۰۰	فانور	۱۰۰	خاچور	۱۰۰	صند
۱۰۰	خرمال	۱۰۰	ابو کجی	۱۰۰	کلونچی	۱۰۰	راوندی	۱۰۰	راوندی	۱۰۰	اوتوک
۱۰۰	قره کولک	۱۰۰	نوسا	۱۰۰	سیانالی	۱۰۰	سیانکون	۱۰۰	سناکی	۱۰۰	کاندهند
۱۰۰	چوقان	۱۰۰	فریشانی	۱۰۰	اقه من	۱۰۰	قره من	۱۰۰	قره من	۱۰۰	ماچی
۱۰۰	اشمع	۱۰۰	کشش	۱۰۰	کوظا	۱۰۰	صا صیر	۱۰۰	شاپ	۱۰۰	غلب
۱۰۰	فانور کیش	۱۰۰	کلچ	۱۰۰	چیلان	۱۰۰	قرمز	۱۰۰	ایون	۱۰۰	نشارد
۱۰۰	زرد جابو	۱۰۰	قره خلیله	۱۰۰	الونونوی	۱۰۰	صیارنه	۱۰۰	جورجی	۱۰۰	کلنج
۱۰۰	جام سلو	۱۰۰	خجانی	۱۰۰	اضرو	۱۰۰	ساکان	۱۰۰	رضان	۱۰۰	کتی
۱۰۰	زوق زنی	۱۰۰	ابو کجی	۱۰۰	جیرینه	۱۰۰	کهد کیمون	۱۰۰	سیر فور	۱۰۰	طوبونوی
۱۰۰	بیشه	۱۰۰	نیشد	۱۰۰	بغیر باغی	۱۰۰	رامیان	۱۰۰	میردیر	۱۰۰	خجی
۱۰۰	قری طون	۱۰۰	اکمالک	۱۰۰	طوبالون	۱۰۰	جولهند	۱۰۰	رزقون	۱۰۰	بلد زره
۱۰۰	اکر	۱۰۰	کابیل	۱۰۰	اسلی	۱۰۰	صوبان	۱۰۰	سینت	۱۰۰	دوتکی
۱۰۰	طونقل	۱۰۰	چنکار	۱۰۰	نصی	۱۰۰	چلب	۱۰۰	عوزن	۱۰۰	نفت کوی
۱۰۰	دار قفل	۱۰۰	کانچی	۱۰۰	انجاردکی	۱۰۰	اوردک	۱۰۰	فان کجی	۱۰۰	نیا ریشه
۱۰۰	طونجون	۱۰۰	باشقان	۱۰۰	سین سطا	۱۰۰	سین سطا	۱۰۰	ساقا	۱۰۰	بلد زره
۱۰۰	خرمانی	۱۰۰	مخوف	۱۰۰	کابه	۱۰۰	دی کجی	۱۰۰	مخوف	۱۰۰	نرغون

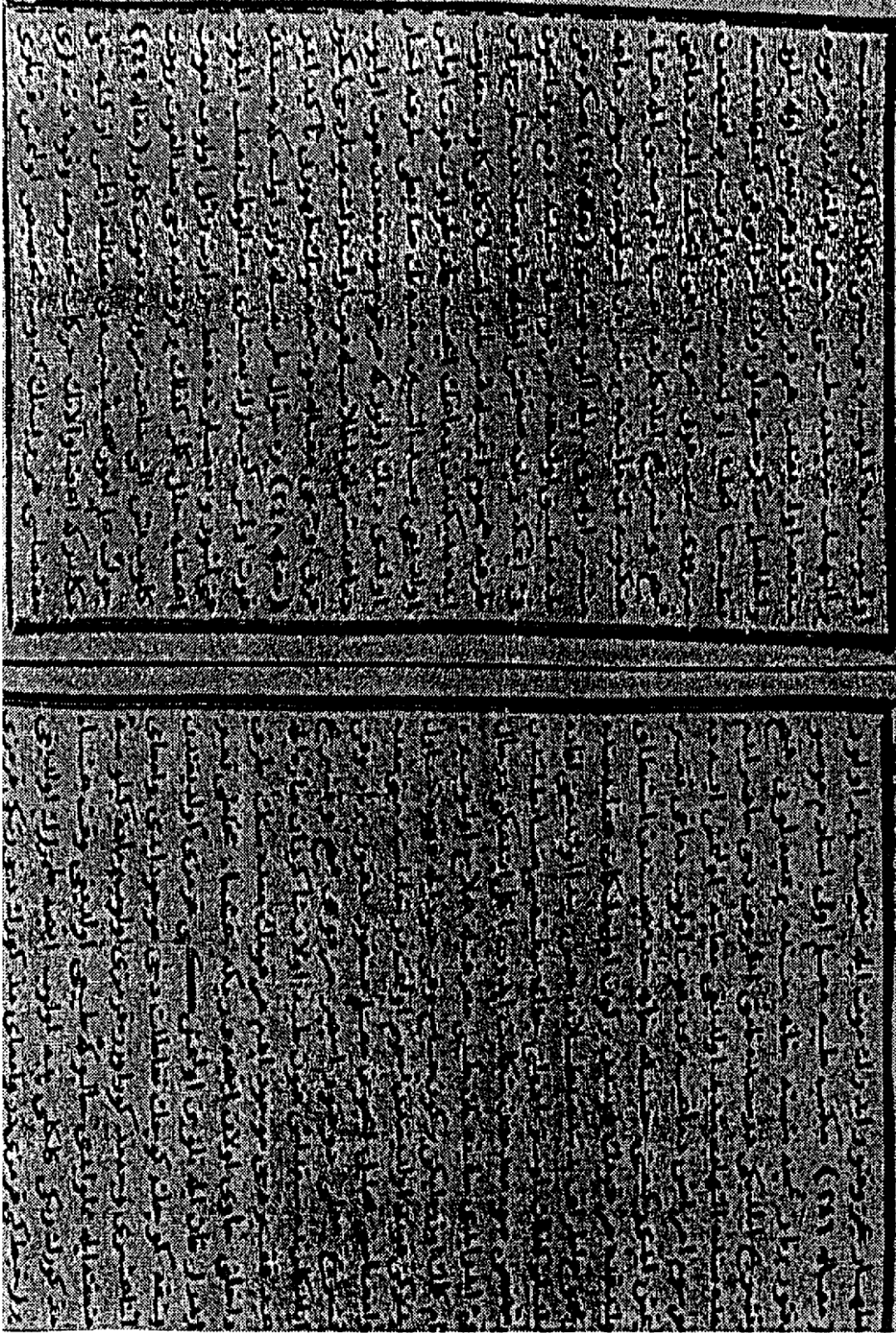
Bsv. H. ۱۰۰

Carte Sıhıye, 8799

EK 24: PEŞKİRCİBAŞI'YA GELEN ÜÇ AYLIK İLAÇLARIN LİSTESİ
(B.O.A. CEVDET SİHİYE, 8799.)

EK 25: HAYRULLAH EFENDİ, MAKALAT-I TIBBİYE

EK 26: HAYRULLAH EFENDİ, MAKALAT-I TIBBİYE

سوروش بیخ کیزدیورک
 سیدبا، خادمه هفتک سربازی ساغدا انزی صفینزی و اعبر بیک
 سر بیجید از رسول الله و لقا تقی سرتکله بیخ قشای
 انکوره
 سینه لاری سفاری اوزده ساره کوره صفین ای لاری احسان صفینزی و کاشین صفینزی نوبله نوبله اولدی بیخ
 سینه لاری سفاری اوزده ساره کوره صفین ای لاری احسان صفینزی و کاشین صفینزی نوبله نوبله اولدی بیخ
 کینت از اعبر بیک لطف عاجزی بیخ اوزده ساره کوره صفین ای لاری احسان صفینزی و کاشین صفینزی نوبله نوبله اولدی بیخ
 کینت از اعبر بیک لطف عاجزی بیخ اوزده ساره کوره صفین ای لاری احسان صفینزی و کاشین صفینزی نوبله نوبله اولدی بیخ
 کینت از اعبر بیک لطف عاجزی بیخ اوزده ساره کوره صفین ای لاری احسان صفینزی و کاشین صفینزی نوبله نوبله اولدی بیخ

۳

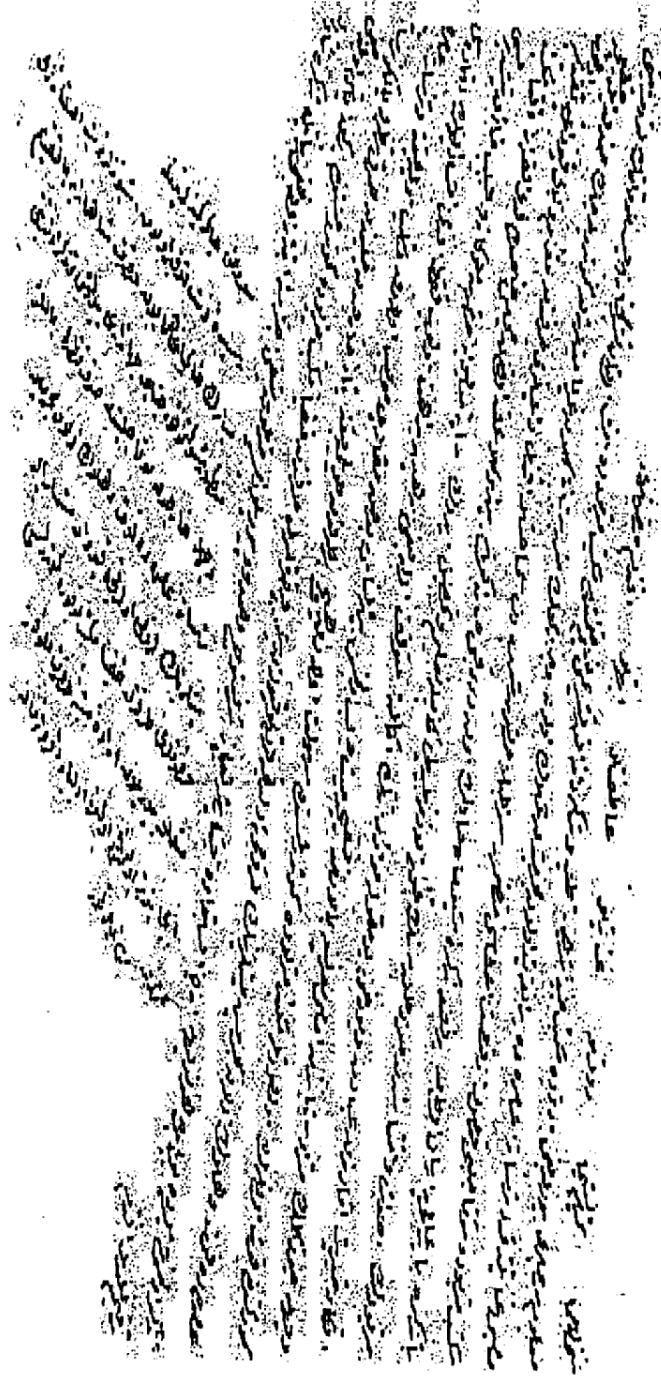
I, DH 38/1771

1

مردود یعنی ایچدی
 مکتب لیبیه عایدات پانه دروننده مجده و ایچدی مکتب مؤسسون اولدقلری تشریحی زده آرا تاق آراتق طبیب قلوب نیه نشینگی
 تعلیم ختمنده موسسات لک زومی درکار اولغده ترسنا عای مره برانقه سننده موسسجه را اولم چکر ملرون بلوک اولتیرنی
 مکتب مذکور طرز فنیزم ارسال اولنجه مکتب اید تشیح عای نه نقلی خصو مندرخصت سنیرای ارزا نیله کلیر
 عالی اولنجه و برانقه ده موسسات بونیموب مستفای تدیرسرس موتا لک زومی اولد قچه چور کلک مکتب
 آراتق آراتق تحتیه عایری عی با کلدی کجه مکتب مذکور طرز فنیزم انامنا قچه و بریلرک صفیو صدق اید موسسات
 سدی بلکنس و امام قچه مدنی اشجوبی دالله خیر لوار اولم سنیه راضی اولمتر اولوب ایجتی طرف دولتمند
 رضت اولد قچه اعطاسنه جارت ایلدی کی معدوم عاییری بیورله قده کرک برانقه ده بلوک اولتیرنی
 و کرک چوب کلک دفین ایچون کلنتر اولم بعضی غرابان سینک مایس غایسته قدر ارسال خصو مندر
 سنیرای ارزان بیورلری بانه امر و فرما حضرت سنال الامکدر

İ.D.H 38/1771

J.DH 7419

EK 31: KADAVRALARIN TAŞINMASI HUSUSUNDA

تقدیر و ترقی نظامی

بوند اترجه نساء عامه ده طغنا كشاده فن طبعیم اوله دن ممالک محمد شاهانیه نشر اوقن اوده سنه منی طبعخانه
 واستبانده تغییرله برد دازه انشا اوقن اودره ماهیه بارش کیم اقباب برنفر هکیم بلخ درنفر جراح بلخ تجفص و معتبرین اولون
 لغزه فر فر عودن علود ایله اولون نفر جراح اولون نفر هکیم نقیب اولون لکن نساء عامه ده بومقوله اموره رعایت نظارت
 اولونه هر تقدیر امیر لر دخی جا کوری مامور اولونم کونند برون نظارتین فصد اولونه دن اجلاس دقت اولون بایق بواسطه
 اودره وجوده کلیه چی طاهر و باهر اولمنه نساء عامه برنفر هکیم بلخ درنفر جراح بلخ نصب و معتبرینه ایشو نظر و نسا
 بیاق ترتیب برله کل بونم خدمتله نسی معیم اولون بونون صبره کندولره فدوکفایه ماهیه ترتیب اولمنه دقت اولره نساء عامه ده
 بر مکان محض نقیب نمنه و دو نمانی هابون افر ارضین ارضینه کوره سفینه ره هکیم و جراح و بر ملک و اولونک قبله دن ارضینه
 اولون ایسانک عملک مبابه استوار اولون کورن موجود بونونه و معتبره نظام فراد کبر اولون بروده نساء عامه خیره سنون
 بر ماه غنود و نقیباندری ضمن طقدز اولون بک عودن قدر مبلغ خرج و صرف و انوف اولون بوند معتبره نظام ملک قبله دن
 ترقی حصونه امر هابون سونمقدون صدور دامن اولمنه نیا بعد ایشو ترتیب اودره کرک هکیم و کرک جراح ماده سنه طرف قوللرت
 زیاده دقت اولون رجا و سفا عتله قدر و لاری اولیان نا اهل اولملر سکنم اولماسه و سکنم اولونه هفتر حصه عتیه دعا کندن
 و اهل اسلامون اولون ملت افر دن او طامن شرایطی در صله بز نظام رطبی موافق امر و اوده سنه لری اولون صودن معتبره نظام
 طبعخانه دن در تقدیر ماهیه نقیب اولون ایشو سوال شریف غره سندن اعتبار ایشو قبله دن ترقی و ایشو نظام برده محمد بلس کلبه
 قید و اتضا ابرن محله علم و جبری اعطا بوردله باینه امر و نسا و وظو عنایه بوسه نتم حریف نلر سکند

ارفتنی نقی بی بی کلبه و اولاد

تقدیری و نظر لری و سینه
 قراری ترقیه لری
 غله و غیره

بوند اترجه نساء عامه ده طغنا كشاده فن طبعیم اوله دن ممالک محمد شاهانیه نشر اوقن اوده سنه منی طبعخانه
 واستبانده تغییرله برد دازه انشا اوقن اودره ماهیه بارش کیم اقباب برنفر هکیم بلخ درنفر جراح بلخ تجفص و معتبرین اولون
 لغزه فر فر عودن علود ایله اولون نفر جراح اولون نفر هکیم نقیب اولون لکن نساء عامه ده بومقوله اموره رعایت نظارت
 اولونه هر تقدیر امیر لر دخی جا کوری مامور اولونم کونند برون نظارتین فصد اولونه دن اجلاس دقت اولون بایق بواسطه
 اودره وجوده کلیه چی طاهر و باهر اولمنه نساء عامه برنفر هکیم بلخ درنفر جراح بلخ نصب و معتبرینه ایشو نظر و نسا
 بیاق ترتیب برله کل بونم خدمتله نسی معیم اولون بونون صبره کندولره فدوکفایه ماهیه ترتیب اولمنه دقت اولره نساء عامه ده
 بر مکان محض نقیب نمنه و دو نمانی هابون افر ارضین ارضینه کوره سفینه ره هکیم و جراح و بر ملک و اولونک قبله دن ارضینه
 اولون ایسانک عملک مبابه استوار اولون کورن موجود بونونه و معتبره نظام فراد کبر اولون بروده نساء عامه خیره سنون
 بر ماه غنود و نقیباندری ضمن طقدز اولون بک عودن قدر مبلغ خرج و صرف و انوف اولون بوند معتبره نظام ملک قبله دن
 ترقی حصونه امر هابون سونمقدون صدور دامن اولمنه نیا بعد ایشو ترتیب اودره کرک هکیم و کرک جراح ماده سنه طرف قوللرت
 زیاده دقت اولون رجا و سفا عتله قدر و لاری اولیان نا اهل اولملر سکنم اولماسه و سکنم اولونه هفتر حصه عتیه دعا کندن
 و اهل اسلامون اولون ملت افر دن او طامن شرایطی در صله بز نظام رطبی موافق امر و اوده سنه لری اولون صودن معتبره نظام
 طبعخانه دن در تقدیر ماهیه نقیب اولون ایشو سوال شریف غره سندن اعتبار ایشو قبله دن ترقی و ایشو نظام برده محمد بلس کلبه
 قید و اتضا ابرن محله علم و جبری اعطا بوردله باینه امر و نسا و وظو عنایه بوسه نتم حریف نلر سکند

Cevdet Bahriye, 1575

علاء و غیره
 ۱۵۷۵

EK 32: DR. BERNARD VE NEUNER'İN ÜLKEYE GELİŞLERİ VE SARAYDAKİ ÇALIŞMALARI (B.O.A., CEVDET BAHRİYE, 1575.)

معاش و ماهیه عرفیه صنف شکران و معاش شکران صنف نانت و رابع و جراحان طبیه نه عامه واجب عرفیه $\frac{1000}{1000}$ علی غایبه شهر فروردین
عزم محال عرفیه تعیین شده

معاش طلب مجرای معاش جراحان
عزیمات صندوق تجریمه معاش و غیره
 $\frac{1000}{1000}$

معاش و ماهیه صنف نانت
نقرا $\frac{1000}{1000}$
معاش شکران $\frac{1000}{1000}$
 $\frac{1000}{1000}$

معاش و ماهیه عرفیه صنف رابع
نقرا $\frac{1000}{1000}$
حراج نقدی $\frac{1000}{1000}$
صندوق $\frac{1000}{1000}$
حفظ $\frac{1000}{1000}$
شکران $\frac{1000}{1000}$
 $\frac{1000}{1000}$

ماهیه صنف طبیه نه و با عموم و قدیر
 $\frac{1000}{1000}$

شکران جراحان
نقرا $\frac{1000}{1000}$
شکران $\frac{1000}{1000}$

$\frac{1000}{1000}$
عزیمات عرفیه صنف طبیه نه و با عموم و قدیر
 $\frac{1000}{1000}$

بتوفیق الله تعالی ترتیب و تنظیم اولیای معاش که منصوصه مجریه و سایر صنوف معاش که جهادیه و نوازاتک خدمت و مجرب و حدیث معروضه قانون طبیه اوزاره
با خلق ایچون بود افضله باراجه سببه ترتیب و تنظیم اولیای معاش که به وجه بالا بخیر اولیای معاش و شکران و سایر معاش شهر بیخ الاخره محسونه
قانوننامه ایچون موافقت معاش و ماهیه راجه ایچون صومرتیک و طبیه نه و با عموم و قدیر

معاش و ماهیه عرفیه صنف شکران و معاش شکران صنف نانت و رابع و جراحان طبیه نه عامه واجب عرفیه $\frac{1000}{1000}$ علی غایبه شهر فروردین
عزم محال عرفیه تعیین شده

معاش و ماهیه عرفیه صنف رابع
نقرا $\frac{1000}{1000}$
حراج نقدی $\frac{1000}{1000}$
صندوق $\frac{1000}{1000}$
حفظ $\frac{1000}{1000}$
شکران $\frac{1000}{1000}$
 $\frac{1000}{1000}$

BİBLİYOGRAFYA

I.ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46759 E.
- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46759 g.
- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46759 f.
- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46759 h.
- B.O.A., *Hatt -ı Humâyun*, Tasnif No: 46760.
- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46760-A
- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*, Tasnif No:46760-B
- B.O.A., *Hatt-ı Humâyun*,Tasnif No:46760-C
- B.O.A. , *Hatt-ı Humâyun* ,Tasnif No:17447.
- B.O.A., *Hatt-ı Hümayun*, Tasnif No: 19308.
- B.O.A., *Cevdet Sihhiye*, Tasnif No: 620.
- B.O.A., *Cevdet Sihhiye*, Tasnif No:759.
- B.O.A., *Cevdet Sihhiye*, Tasnif No:736.
- B.O.A., *Cevdet Sihhiye* , Tasnif No:915.
- B.O.A., *Cevdet Sihhiye* , Tasnif No:996.
- B.O.A., *Cevdet Sihhiye*, Tasnif No: 1287.
- B.O.A. , *Cevdet Sihhiye*, Tasnif No: 6028.
- B.O.A., *Cevdet Bahriye*, Tasnif No. 1575.
- B.O.A. , *Cevdet Maarif* , Tasnif No: 4020.
- B.O.A. , *Cevdet Maarif* , Tasnif No: 4783.
- B.O.A., *İrâde-i Dahiliye*, Tasnif No: 1257.
- B.O.A. ,*İrâde-i Dahiliye*, Tasnif No: 1771.
- B.O.A., *İrâde-i Dahiliye*, Tasnif No: 7419.

II. ARAŞTIRMA ESERLER, MAKALELER VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

- ADIVAR, A.Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul 1944.
- ADIVAR, A.Adnan ;“ Şerafettin Sabuncuoğlu Fatih Dönemi Ünlü Hekimi”, *Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları*, İstanbul 1991a.
- ADIVAR, A. Adnan; *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991b.
- AK, Bilal ;“Osmanlılarda Sağlık ve Hastane Yönetimi”, *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Yayına Hazırlayan: Bilal AK- Adnan ATAÇ, Ankara 2000.
- AKAR, Mahbube; “Sanatta Anatomi Çalışmaları”, *Spinal ve Periferik Sinir Cerrahisi Öğretim ve Eğitim Grubu Bülteni*, Sayı: 34, Ocak 2007.
- AKŞİN, Sina ;“1839 da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslar arası Durumu”, *Tanzimat*, Editörler: Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanoğlu, phoenix, Ankara 2006.
- AKYÜZ, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1991.
- ALTINTAŞ, Ayten ;“ Tanzimatı Müteakip Tıbbiye-yi Şahaneye Hangi Milletten Ne Kadar Öğrenci Alınacağı Meselesi”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 1*, İstanbul 1995.
- ALTINTAŞ, Ayten ;“Osmanlı İmparatorluğu'nda 1837 Yılında Hastanelere Gereken İlaçların İmalı ve Dağıtımıyla İlgili Düzenleme Yapılması Hakkında”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, s:2-3, 1996-1997a.
- ALTINTAŞ, Ayten ;“II. Mahmut'un Tıbbiye Nutku Düzmece miydi?” , *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 28, Sayı 163,İstanbul 1997b.
- ALTINTAŞ, Ayten ;“Tıphâne-i Amire'ye Adım Adım”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 29, Sayı 117, İstanbul 1998.
- ALTINTAŞ, Ayten; “Osmanlılarda Modern Anlamda Tıp Eğitiminin Başlaması Tıbhâne-i Amire”, *Osmanlı*, C VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- ALTINTAŞ, Ayten ;“ Osmanlılarda Tıp Eğitimi”, *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara 2000a.
- ALTINTAŞ, Ayten ;“Tıphâne-i Amire Tıp Medresesi miydi?”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 34, Sayı 200, İstanbul 2000b.

- ALTINTAŞ, Ayten; “Eski Türk Tıbbına Bir Bakış”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul 2006a.
- ALTINTAŞ, Ayten ; “ Osmanlı Tabibinin Usta- Çırak Usulü Eğitimi” , *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul 2006b.
- ALTINTAŞ, Ayten ; “Tıphane’de Eğitim”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul 2006c.
- ALTINTAŞ, Ayten ; “Karl Ambrousse Bernard’ın Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane’nin Kurucusu Olduğu Meselesi ve Görevi Hakkında”, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul 2006d.
- ATAÇ, Aydın; “14 Mart 1827’de Açılan Tıp Okulunun Açılışı ile İlgili Dört Belge”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2-3*, İstanbul 1996.
- ATAÇ, Adnan; “Askeri Tıp Tarihi”, *Osmanlı*, C VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- AYDIN, Sabahattin; “Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış”, Editörler: Dr. Coşkun YILMAZ- Necdet YILMAZ, Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 2006.
- AYDIN, Erdem; *Tıp Tarihi Notları*, www.itüsözlük.com., 13.02.2007.
- AYTAÇ, Kemal; *Avrupa Eğitim Tarihi*, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1980.
- BALCI, Yunus; “Osmanlı Aydınının Dönüşümü” , *700. Yılında Osmanlı*, Aralık 1999-Ocak 2000, Cilt 19-20.
- BAYAT, Ali Haydar; “ Osmanlı Devleti’nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar” *Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara 1999.
- BAYAT, Ali Haydar; “Osmanlı Devleti’nde Tıp Eğitimi”, Editörler: Dr. Coşkun YILMAZ- Necdet YILMAZ, *Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, İstanbul 2006b.
- BAYKARA, Tuncer; *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve XIX. Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992.
- BAYTOP, Turhan; *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1985.
- BAYTOP, Turhan; “ BERNARD, Karl Ambrousse”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul 1994.

- BERNARD, Charles Ambrousse; *Kaplıca Risalesi*, (Çev: Rıza Ruşen Yücer), İstanbul 1943.
- BİLİM, Cahit ; “Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askeri Okullar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999a.
- BİLİM, Cahit; *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999b.
- ÇUBUKÇU, Bayhan; “Osmanlı Devleti’nde Sağlık Sisteminde Eczacılığın Yeri ve Halka Ücretsiz İlaç Sağlanması” *Osmanlı*, C VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- DRAMUR, Rengin ; “Della Sudda Faik Paşa” *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2-3*, İstanbul 1996.
- EDİSAN, Zehra- Aksoy, Şahin; “Geçmişten Günümüze Manuel Tedaviler”, *T Klin Tıp Etiği Hukuku–Tarihi*, Şanlıurfa 2002.
- EKDAL, Müfid; *Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığı’nda Türk Tıp Tarihi; Tıphâne’den Numuneye*, İstanbul 1982.
- ELÇİOĞLU, Ömür; “Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi Öğretimi”, *DİRİM*, Yıl 65, Mayıs-Haziran 1990, Sayı 5-6.
- ERDEMİR, Ayşegül Demirhan; “ Osmanlı- Türk Tıbbında Mısır Çarşısının Yeri ve Önemi”, *Osmanlı*, Cilt VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- ERGİN, Osman Nuri; *Türk Maarif Tarihi*, C:II., İstanbul 1990.
- EYİCE, Semavi ;“Mekteb-i Tıbbîye’nin İlk Müdürü Dr.Bernard’ın Mezarı”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, c:II/3-4, Eylül 1952.
- EYİCE, Semavi ;“Bernard, Karl Ambroise”, İ.A., c:V, İstanbul 1992.
- FOUCAULT, Michael ; *Kliniğin Doğuşu*, Doruk Yayınları, Ankara 2002.
- GANZİNGER, Kurt ;“Avusturya ve Türk Farmakopöleri Göz önünde Tutularak Her İki Ülke Arasındaki Eczacılık Alanındaki İlişkiler”, *Türk Avusturya Tıbbi İlişkileri,(28-29 Nisan 1986’da İstanbul’da Yapılan Sempozyuma Sunulan Bildiriler)*, İstanbul 1987.
- G.AKDENİZ – N.SARI – R. TUĞ, “Topkapı ve Galatasaray Enderun Hastaneleri”,*IV. Tıp Tarihi Kongresi*, İstanbul 18 – 20 Eylül 1996, TTK, Ankara 2003.

- GÖKÇE, Nilüfer; “Edirne Sultanı II. Beyazıd Darüşşifası Vakfiyesi’ne Göre Darüşşifa Personeli ve Kullanılan İlaçlar”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Şubat 2001, Sayı 206.
- HACİP, Yusuf Has ; *Kutadgu Bilig*, (Çev: Reşid Rahmeti ARAT), TTK, Ankara 1985.
- HANCI, İ.Hamit; “Yılan Hikayesi”, Medikal Bakış.com
- HAYRULLAH EFENDİ, *Makalat-ı Tıbbiye*, İstanbul 1843.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin ; *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Cilt I, İstanbul 1999.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin; “Osmanlı’da Bilim Faaliyetleri”, *Türk Yurdu Dergisi*, 700. Yılında Osmanlı, Cilt 19-20, Aralık 1999-Ocak 2000.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin; *Osmanlılar ve Bilim*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2002.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin ;“ Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı”, *150. Yılında Tanzimat*, İstanbul 2006.
- İLHAN TEKELİ- SELİM İLKİN, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1993.
- İZGİ, Cevat; *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İz Yayınları, İstanbul 1997.
- KAFADAR, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara 1997.
- KAHYA, Esin; “Bizde Disekksiyon Ne zaman ve Nasıl Başladı?”, *Belleten*, c:XLII/169, T.T.K., Ankara 1979.
- KAHYA, Esin; “ Batılılaşma Hareketleri Çerçevesinde Osmanlılarda Bilimsel Yapılanmanın Kısa Bir Değerlendirilmesi”, *Türk Yurdu Dergisi*, 700. Yılında Osmanlı, Aralık 1999- Ocak 2000, 148-149.
- KAHYA, Esin – ERDEMİR, Ayşegül D. ; “19. Yüzyıldan Türkiye Cumhuriyeti Dönemine Kadar Türklerde Tıbbi Gelişmeler”, *Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- KALYONCU, N; “Alla Turca Sitiline Genel Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XVIII(2), Bursa 2005.
- KARAL, Enver Ziya ; *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Ankara 1994.
- KARAL, Enver Ziya;, “II.Mahmut”, *İslam Ansiklopedisi* , Cilt:7, M.E.B., İstanbul 1997.

- KAYA, Canan; *Osmanlı Devleti Hizmetinde Çalışan Üç Yabancı Danışman*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2002.
- KAZANCIGİL, Aykut; XIX. *Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi*, (Bedizel ZÜLFİKAR, Şanizade-Hayatı ve Eserleri), Özel Yayınlar, İstanbul 1991.
- KAZANCIGİL, Aykut; “Türkiye’de Tıp Tarihi”, *Türk Bilim Tarihi, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, İstanbul 2004.
- KAZANCIGİL, Aykut; *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali; “Osmanlı Batılılaşması”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., İstanbul 1985, c:I.
- KOCATÜRK, Utkan; *Tıp Terimleri El Sözlüğü*, Ankara 1999.
- KODAMAN, Bayram; *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991.
- KÖPRÜLÜ, Orhan Fuat; “Fuat Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c:IX., İstanbul 1992.
- KÖYMEN, Mehmet Altay ;“Alparslan Zamanı Kültür Müesseseleri”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV., Ankara 1975.
- KURAN, Ercüment; “Osmanlı Türklerinin Batı’yı Algılamaları, 700. Yılında Osmanlı”, Aralık 1999-Ocak 2000, Cilt 19-20.
- Mufassal Osmanlı Tarihi, “II.Mahmut”, Güven Yayınları, Cilt V, İstanbul 1962.
- ORTAYLI, İlber; “Batılılaşma Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay.,C:I, İstanbul 1985.
- ORTAYLI, İlber ; *Osmanlı Devleti’nde İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Yay., Ankara 2000.
Osmanlı Ansiklopedisi, “II.Mahmut”, Cilt 6, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993a.
- *Osmanlı Ansiklopedisi, Osmanlılarda Tıp Eğitimi*, Cilt 6, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993b.
- *Osmanlı Ansiklopedisi*, “Osmanlı Hamamları”, Cilt 6, İstanbul 1993c.
- ÖNER, Cemalettin ;“Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane’de Okutulan İstanbul’da basılmış Fransız’ca Ders Kitaplarından Dr. C.A. Bernard’ın Yazdığı “Percussion Et D’auscultation Kitabı”, *Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane ve Bizde*

Modern Tıp Eğitiminin Gelişimine Katkıları, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yay., İstanbul 1983.

- ÖZAYDIN, Zuhâl; “Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi Hayatı ve Eserleri”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2-3*, İstanbul 1996.
- ÖZDEMİR, M. Çağatay; “Türk Yurdu’ndan”, *700. Yılında Osmanlı*, Aralık 1999-Ocak 2000, Cilt 19-20, Sayı:148-149.
- ÖZER, Nurten; “Dr Bernard’ın Bursa Kaplıcaları Hakkındaki Kitabı ve Türkiye’de Modern Balneoterapinin Gelişimi”, *Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişimine Katkıları*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yay., İstanbul 1983.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken, İstanbul 1994.
- SARI, Nil ;“Osmanlı Hekimliği ve Tıp Bilimi”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları V.*, İstanbul 1999a.
- SARI, Nil; “Osmanlı Darüşşifalarında Meslek Ahlakı” , *Osmanlı*, Cilt VIII., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999b.
- SHAW, Stanford J; “Sultan III.Selim ve II.Mahmut Dönemleri”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları,İstanbul 2002, c:7.
- SKOPEC, Manfred ;“Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbîye-yi Şahane’nin YarATICISI ve Ruhu Karl Ambrousse Bernard’ın Hayatı ve Eserleri”, *Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesine Katkıları*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yay.,İstanbul 1983.
- SÜHEYL, A; “Tabib Hayrullah Efendi ve Makalat-ı Tıbbiye”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986.
- ŞARLAK, Ömer ;“Gülhane ve Modern Tıp Eğitimi”, *Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişimine Katkıları(Kuruluşunun 150. yılı Anısına 18 Eylül 1989’da Yapılan Sempozyum’a sunulan Bildiriler)* , İstanbul 1993.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N.; “*Osmanlı Tabâbetinde Garblılaşıma Cereyanları*”, *İ.Ü.Tıp Fakültesi Mecmuası*, c. XIX/2. İstanbul,1956.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N. ;*Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul Eczacılık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N.; *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984.
- ŞEVKİ, Osman; *Beş buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, (sadeleştiren: İLTER UZEL), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

- TAHSİN, Elhaç Rıza; *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Cilt I – II, (Eklerle Yay; Aykut KAZANCIGİL), İstanbul 1991.
- *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985a.
- *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, “Tıp ve Sağlık”, Cilt I, İstanbul 1985b.
- TERZİOĞLU, Arslan; “Tersane-i Amire'deki Tabibhâne'den Gülhane'ye Türk Tıbbının Batılılaşması.” *Mekteb-i Tıbbîye-i Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesine Katkıları*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi yay., İstanbul. 1983a.
- TERZİOĞLU, Arslan; “İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Hastanesi ve Türk Tıbbının Batılılaşması Açısından Önemi”, *Mekteb-i Tıbbîye-yi Şahane ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesine Katkıları*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul 1983b.
- TERZİOĞLU, Arslan ;“Başlangıcından Bugüne Kadar Türk- Avusturya Tıbbi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Türk Avusturya Tıbbi İlişkileri,(28-29 Nisan 1986'da İstanbul'da Yapılan Sempozyuma Sunulan Bildiriler)*, İstanbul 1987.
- TERZİOĞLU, Arslan; “II.Mahmut'un Son Hastalığı ile İlgili Raporlar ve Galatasaray Tıbbiyesi'nin 17 Şubat 1839'de Açılışı”, *Tarih ve Toplum dergisi*, C. XIV/83, Kasım 1990.
- TERZİOĞLU, Arslan ;“Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbîye-yi Adliye-i Şahane'ye Dair Şimdiye Kadar Bilinmeyen Almanca Kaynaklar”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 17, Sayı 100, Nisan 1992a.
- TERZİOĞLU, Arslan; “ Dr. Karl Ambrousse Bernard ve Onun Galatasaray'daki Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane Hakkındaki Fransızca Raporu”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 18, Sayı:103, İstanbul 1992b.
- TERZİOĞLU, Arslan ;“Galatasaray'da Mekteb-i Tıbbîye-yi Şahane'nin Tesisi ve Bizde Modern Tıp Eğitiminin Gelişmesinde Önemi”, *(Kuruluşunun 150.yılı Anısına 18 Eylül 1989'da Yapılan Sempozyuma Sunulan Bildiriler)*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1993.
- TERZİOĞLU, Arslan; *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapında Etkileri*, İstanbul 1999a.

- TERZİOĞLU, Arslan; “Osmanlı İmparatorluğunda Türk Eğitiminin Batılılaşması”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C VIII., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999b.
- TİMUR, Taner; “Osmanlı ve “Batılılaşma””, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., İstanbul 1985.
- *Türk Ansiklopedisi*, “II.Mahmut”, cilt 23, M.E.B., Ankara 1976a.
- *Türk Ansiklopedisi*, “Galatasaray-ı Mekteb-i Sultanisi”, Cilt 17, MEB, Ankara 1976b.
- *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, “II.Mahmut”, Cilt 7, Anadolu Yayınları, İstanbul 1983a.
- *Türk Ansiklopedisi*, “Charles Ambrousse BERNARD”, Cilt 6, Ankara 1953.
- *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, “BERNARD, Charles Ambrousse” maddesi, Anadolu Yayınları, Cilt II., İstanbul 1983b.
- ULUDAĞ, Osman Şevki ; “Tanzimat ve Hekimlik” *Tanzimat* I. İstanbul. 1940.
- UZEL, İlter; “Osmanlı – Türk Tıbbı”, *Osmanlı*, Cilt VIII., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- UZLUK, Nafiz ; “İstanbul Tıbbîyesi için Avrupa’dan Getirilen İlk Ecnebi Hekim”, *Dirim*, c:XII., Ankara 1937.
- UZLUK, F.Nafiz ; *Hekimbaşı Mustafa Behçet* , Ankara 1954.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK., Ankara 1965.
- ÜLMAN, Yeşim Işıl; “Galatasaray’daki Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane’de Mezuniyet Törenleri ve Öğrencilerin Teşekkürü”, *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara 1998.
- ÜLMAN, Yeşim Işıl; “Mekteb-i Tıbbiye-yi Adliye-yi Şahane’de Eğitim”, Türk tıp Eğitiminin Önemli Adımları, *Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, İstanbul 2006.
- ÜNVER, A. Süheyl; *Tıp Tarihi*, İstanbul 1943.
- ÜNVER, A. Süheyl; “1838’de Dr. Bernard’ın Memleketimize Gelişi” *İ.Ü.Fak.Mec.*, No:3-4, İstanbul 1959.
- ÜNVER, A. SÜHEYL; “Tabib Hayrullah Efendi ve Makâlat-ı Tıbbiye”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1986.

- *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, “II.Mahmut”, Cilt II, YKY, İstanbul 1999.
- YILMAZ, Coşkun; “Osmanlı Hastane Yönetmelikleri: Vakfiyelerde Osmanlı Darüşşifaları”, Editörler: Dr. Coşkun YILMAZ- Necdet YILMAZ, *Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, İstanbul 2006.
- YILMAZ, Yasin; “ Süleymaniye Darüşşifası ve Tıp Medresesi”, Editörler: Dr. Coşkun YILMAZ- Necdet YILMAZ, *Biofarma İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş.*, İstanbul 2006.

